

LUSTGÅRDEN 2006

LUSTGÅRDEN

Årsskrift 2006
Årgång 86

FÖRENINGEN FÖR
DENDROLOGI OCH PARKVÅRD

FÖRENINGEN FÖR DENDROLOGI OCH PARKVÅRD

THE SWEDISH SOCIETY FOR DENDROLOGY AND PARK CULTURE

Postadress: Torsvikssvängen 11, 181 34 Lidingö

Telefon: 08-765 20 81, telefax: 08-765 60 54, postgiro: 1607-1

Hemsida: www.dendrologerna.nu

e-post: info@dendrologerna.nu

Ordförande: Arvid Sanmark, Storgatan 34 5 tr, 114 55 Stockholm, tel: 08-39 51 79
Vice ordförande: Jan Pousette, Sollidsbacken 1, 115 21 Stockholm,
tel: 08-755 78 78/753 23 33 e-post: marypousette@hotmail.com
Sekreterare: Gunilla Berg, Knektuddsvägen 38, 184 95 Ljusterö, tel 08-542 403 34
e-post: gb.private@telia.com
Skattmästare: Klaus Stritzke, Granbacksv. 11, 181 65 Lidingö, tel: 08-766 28 65, 08-765 60 42
e-post: sahermab@algonet.se
Redaktör: Katarina Curman, Sylta/Rytterne, 725 92 Västerås, tel: 0220-421 56
mobil: 0708-288 975 e-post: katarina.curman@delta.telenordia.se

Övriga ledamöter i styrelsen:

Barbro Dergalin Bång
Börje Drakenberg
Lars Erik Kers
Sten Ridderlöf
Gunilla Schildt
Henrik Sjöman
Gunilla Wingborg

Redaktionskommitté/arbetsutskott:

Gunilla Berg, Katarina Curman, Börje Drakenberg, Jan Pousette,
Sten Ridderlöf, Arvid Sanmark, Klaus Stritzke, Gunilla Wingborg.

Medlemssekreterare: Birgitta Stritzke

Medlemsavgifter 2006:

Ordinarie medlem	300 kr / år
Familjemedlem	100 kr / år
Studerande	150 kr / år
Ständig medlem	3 000 kr
Ständig familjemedlem	1 500 kr

Lustgården: Senaste och näst senaste årgång 300 kr. Äldre årgångar 100 kr

Grafisk produktion: Katarina Curman Communication AB

Tryckeri: Edita/Västra Aros, Västerås, 2004, ISSN 0349-0033

Tryckt med bidrag från Kgl. Patriotiska Sällskapet, Carl-Fredrik von Horns fond, Kgl. Skogs- och Lantbruksakademien. Manusstopp för 2006 års Lustgården: 1 september 2007.

Innehåll

Ingegerd Dormling

Årets träd, släktet *Salix*. Sid 5

Asger Orum Larsen

H.C. Andersens Park i Odense. Sid 15

Liisa Wihman

Skogsö kyrkogård. Sid 21

Stella Westerlund

Asknäs Allé, landets längsta fruktträdssallé. Sid 31

Caroline Andersson & Henrik Sjöman

Katrineholms arboretum. Sid 33

Carin Högstedt & Lennart Värmbly

Träd i Växjö, för 50 år sedan och idag. Sid 39

Hedvig Schönback

De svenska städernas begravningsplatser 1780-1830. Sid 49

Reijo Solantie

Härdighetszoner. Sid 57

Tommy Carlberg

Mammutträd i Sverige och Danmark med referensobjekt i Norge. Sid 69

DENDROLOGFÖRENINGEN 2006

Året som gick. Sid 89

Hermelinstipendiaten. ..

UTFLYKTER.

Börje Drakenberg

Besök på Stegesund och Hästholmen.

Louise Mannerstråle

Till Axelvolds och Siriköpinge säterier.

Henrik Sjöman

Två exklusiva trädgårdar i Halland.

Arvid Sanmark

Två trädgårdar i yttre havsbandet.

Marie Palmkvist

Vandring på Norra Kyrkogården.

John Dormling

Hur klättrande arborister arbetar.

BÖCKER & SKRIFTER. Sid 99

Kjell Lundquist & Kenneth Lorentzon

Buxbom - igår, idag, i morgon, för evigt.

Klaus Stritzke & Göran Lundeberg

Utlandsresan 2006. Besök i Östra Tyskland Sid 103

Sten Ridderlöv

Landskapsresan 2006. Besök i södra Finland Sid 115

Styrelseberättelse. Sid 126

Ordföranden har ordet

Årets träd är *salix*. För mig är den förbunden med barndomsminnen av videkissar, Sov, du lilla videung och humlornas surrande tidiga vårdagar. Barndomsminnen bär vi med oss genom livet. I en intervju berättade en svensk författare att den bok som han kom ihåg från sin barndom och påverkats av var Tomtebobarnen. Det gäller nog också för mig. Genom den upplevde jag skogens mystik med åldriga granar och tallar, med mossiga jättstenar, påminnande om troll och med älvornas dans i morgondimman.

Skogar som tomtebobarnens blir allt sällsyntare. Det gäller också, som jag minns det, rätt eller fel, min barndoms "skogsparker". Det var en genom seklerna av odling påverkad ljus och öppen skog. Den låg nära gårdarna och byarna. Enstaka äldre träd stod kvar. Det fanns öppna skogsgläntor, där korna gått på bete och vindlande stigar mellan torpen med sina små åkertegar.

Var gränsen går mellan park och natur är svårt att ange. Tillsammans bildar de inte sällan en enhet, där båda är beroende av och berikar varandra. Det gäller t.ex. för Norrvikens Trädgårdar.

Men framtiden för den trädgården är osäker. I en dispositionsplan, som lades fram vå-

ren 2006, föreslås bl.a. att s.k. hotellvillor ska byggas på slutningarna mot själva anläggningarna. Norrvikens Trädgårdar fyller 100 år i år. I jubileumsboken, "Norrvikens själ", berättar professorn i landskapsarkitektur Gunnar Martinsson att det är naturen "som gör att Norrviken är Norrviken. Om man förändrar naturen kring Norrviken, så är det inte längre Norrviken". Den 20 september i år hölls ett möte i Båstad, Vid det sade, enligt ett refererat, professorn i landskapsarkitektur Pär Gustafson att vad "man hittills glömt är att själva anläggningen och skogspartierna utanför kompletterar varandra. Det är just motsatserna mellan det anlagda och det organiska naturliga som förstärker intrycket". Vid detta möte kom man fram till att en ny översiktsplan skulle utarbetas.

Styrelsen har i oktober i ett yttrande till kommunfullmäktige i Båstads kommun förklarat att vår förening delar den uppfattning som Martinsson och Gustafsson gett uttryck för samt angett att vi utgår från att den kommer att vara vägledande i det fortsatta arbetet för bevarandet, restaureringen och rekonstruktionen av trädgården. Föreningen kommer att följa det arbetet.

Läs gärna Tomtebobarnen för era små barn och barnbarn.

Arvid Sanmark

Redaktören har ordet

Årets upplaga av Lustgården är lite färggladare än tidigare års. Detta kan vi tacka Ingrid Kiellander för. Hon testamenterade en summa till föreningen som styrelsen valt att använda till fler färgsidor i Lustgården. Vi tackar för den generösa gåvan. Hon deltog tillsammans med sin man Carl Ludvig ofta i föreningens utflykter, resor och seminarier och var en mycket engagerad medlem. Hennes gedigna kunskaper i mykologi var en stor tillgång i föreningens trädkurser.

Årets träd, *Salix*, behandlas till viss del i detta nummer. Vi får lära oss att *Salix* är mycket mer än ett odlat bränsle.

En av våra vänner i republiken Finland har välvilligt ställt en artikel om odlingszoner till vårt förfogande vilket vi tror att läsarna ska ha nytta och glädje av. Lustgården har även bland många bidrag fått ett från Växjö och återkommer gärna med liknande uppsatser.

Katarina Curman

Grönpil, *Salix x rubens*, vid Dalälven, Gysinge, 15 augusti 2006.

Årets Träd:

Släktet *Salix*

pil, jolster, sälg och vide

Text och foto: Ingegerd Dormling

När föreningen vid årsmötet i våras fattade beslutet att *Salix* skulle bli årets träd förstod jag nog inte riktigt vilket komplicerat släkte vi gav oss på. Att släktet kallades kritiskt kände jag till, men mängden av arter som villigt hybridiserade med varandra och den stora variabiliteten inom arterna och deras hybrider blev ändå en överraskning - och en rejäl utmaning.

För varje trädsläkte som vi studerat genom åren har målet varit att göra en så korrekt botanisk översikt som möjligt och att anpassa de artnamn vi fann till den senaste forsk-

ningen på området. Den senaste fullständiga genomgången av *Salix*-floran i Norden torde vara den i Bergianska Stiftelsens Flora Nordica (2000). I görligaste mån har jag följt

den men också tagit hjälp av Mossberg-Stenbergs Den nya nordiska floran (2003) och Kulturväxtlexikon (1998).

Årets trädsläkte har studerats av tio kursdeltagare vid fem tillfällen. En exkursion till Ultuna och till Uppsala botaniska trädgård skedde den 15 juni. Alla kursdeltagare bidrog på olika sätt till genomförandet av Temadagen den 20 oktober. Flera framförde egna bidrag som refereras i denna uppsats. Margareta Wiberg och Inga Hermelin-Jungstedt hjälpte till att sammanställa det 86-sidiga kompendiet, som alla Temadagsdeltagare fick. I fortsättningen presenteras de olika inläggen i den ordning de framfördes under dagen.

Carl von Linné och Salix

Inledningsvis tog jag upp lite om vad Linné skrivit om *Salix* i sin Skånska resa 1749 och i *Flora Svecica* 1755. I den förstnämnda nämner han på flera ställen den gröna pilen och den vita pilen. Han berättar om nyttan med att plantera vallarna, "kallas här i landet diken", med pilar som skyddar mot vinden och håller jorden på plats. Vidjor kunde skördas och användas till flätverk och till bränsle. Han

nämner också rödvide, "här kallad tyskvara eller rödviar", som han inte sett tidigare och beskrev den som "en buske, som växer föga högre än en karl och merendels upprätt med grenar, som äro ganska röda, skinande och nästan genomskinliga". Han fann den odlad i böndernas kålgårdar och även förvildad. Vidjorna användes som veprar för att binda halmen på taken med. I sin Flora nämner Linné inte mindre än 26 *Salix*-arter, d.v.s. nästan alla dem vi idag ser som vildväxande i Sverige.

Botaniska karaktärer

Salix är ett av de tre släktena inom familjen *Salicaceae*, videväxter. Det andra stora släktet är *Populus* som var årets träd år 2002. Det tredje är *Chosenia* som har bara en art, *C. arbutifolia*. Familjen omfattar lövfällande träd och buskar, är s.k. tvåbyggare, d.v.s. har hon- och hanblommor på skilda individer.

Salix-kursens besök vid Lugnet, Ultuna den 15 juni 2006. I bakgrunden hägg angripen av häggspinnmal. Fr v: Anita Smedberg, Margareta Wiberg, John Dormling, Lars-Erik Kers, Claes Nordmark och forskaren Nils-Erik Nordh.

På norra halvklotet finns ca 170 *Salix*-arter, av dem ca 30 i Sverige. Det finns allt mellan högvuxna träd till krypande dvärgbuskar. Bladen är kortskaftade och sitter i spiral utefter grenarna, några få arter har motsatta blad. Bladen är alltid hela med helbräddad eller sågad kant. De har som regel stipler som ibland faller av på tidigt stadium.

Salix-släktet har vinterknoppar med ett enda skal, som en tuta kring blad- och blom-anlag. Blommorna sitter mestadels i upprätta hängen, har en eller två honungskörtlar (nektarier) och saknar hylle. Hanblommorna har som regel två ståndare, ibland tre till fem, ståndarknappar gula till röda. Hon-blommorna har två, ofta kluvna märken. Insekter ombesörjer som regel pollineringen men vindpollinering förekommer. Frukten är en avlång tvårummig kapsel. Vid mognaden spricker kapselns väggar upp och släpper ut de små fröna, som vid basen är försedda med långa hår.

De flesta nordiska arterna blommar tidigt på våren, på bar kvist eller i samband med lövsprickningen. Hos dessa utvecklas fröet snabbt och har kort tids grobarhet. Arter som växer på högre nivåer i bergstrakter har dock frö som gror först nästa tillväxtsång. Jolster, *Salix pentandra*, utgör ett undantag med sen blomning och fruktsättning.

Arternas kromosomtal är varierande. Släk-tets grundtal är $n=19$, hos några arter $n=22$. Diploider med $2n=38$ är vanligast, men i Norden förekommer allt mellan diploider och octoploider. Arterna hybridiserar med varandra vilket ger upphov till stor varia-tionsrikedom. Tre till fyra arter kan vara inblandade. Ofta leder hybridiseringen till sterilitet. Avkommorna blir då, liksom unga skott, svåra att identifiera.

Vegetativ förökning är vanligt – nedlig-gande grenar slår rot. Individier som växer vid vatten har ofta grenar som lätt lossnar

och förs med vattnet till nya växtplatser: *S. fragilis*, knäckepil, *S. triandra*, mandelpil och *S. viminalis*, korgvide och deras hybrider. De flesta *Salix*-arter och hybrider går alltså lätt att föröka med sticklingar. Sälgen, *S. caprea*, låter sig dock endast med svårighet förökas på det sättet.

Salix-släktet kan indelas i två grupper. Subgenus *Salix* omfattar jolster och pilar, till subgenus *Vetrix* förs sälg och viden. Hybrider mellan de båda grupperna är sällsynta. Fy-risvidet, *S. x mollissima*, är dock ett undantag. De karaktärer som främst skiljer grupperna åt är att den förstnämndas bladskäft vid an-fästningen mot bladskivan har glandler och att hängefjällen är ljusa, enfärgade och ofta lossnar tidigt. *Vetrix*-gruppens bladskäft har aldrig glandler och hängefjällen är mörka eller har mörka spetsar. De sitter kvar tills kapseln är mogen.

Salix - en mångsidig jordbruksgröda
Forskaren, FD Nils-Erik Nordh var vår ut-märkte guide vid besöket på Ultuna, Institu-tionen för växtproduktionsekologi. I Tema-dagen deltog han med en mycket uppskat-tad föreläsning om energigrödor. Redan vid besöket på Ultuna fick vi lära oss att det inte längre får heta energiskog. *Salix* som odlas för energiändamål sköts som en jordbruks-gröda, kallas därför energigröda. Nils-Erik kommer att presentera sina erfarenheter och försök i en uppsats i nästa års Lustgården. I kompendiet finns en redogörelse över vårt studiebesök och en uppsats av professorn i växtproduktionsekologi Theo Verwijst: Willows: An underestimated resource for environment and society.

Energigrödor i praktiken - Ericssberg

Otto von Schwerin redogjorde för en intervju han gjort med brukarna av Ericssbergs gods

i Södermanland om deras satsning på *Salix* i samband med omställningen inom jordbruket under 1990-talet. Han hade ställt upp en rad frågor som han fick utförliga svar på. Vid omställningen beslöt man att på goda jordar satsa på vallodling och på sämre marker, ca 180 ha, energigrödan *Salix*. Planteringarna startade år 1996 i samarbete med Agrobränsle AB och är uppdelade på flera områden. Områdena harvades och ogräsbekämpades. Valet av plantmaterial skedde i samråd med entreprenören. Det blev ett antal starkväxande kloner av korgvide, *Salix viminalis*.

Planteringen skedde med maskiner speciellt utrustade för ändamålet. Sticklingarna bestod av 20 cm långa bitar av vilande ettårsskott. Sticklingarna trycktes ned i marken, i dubbla rader med plantavståndet 50 cm och 75 cm mellan raderna. Mellan dubbelraderna var avståndet 150 cm. Detta stämde i stort sett med den information vi fick vid besöket på Ultuna med undantag för plantavståndet som där var 60 cm. Förklaringen är troligen att de nya kloner som nu används är mer starkvuxna. Inledningsvis hägnades alla områden med viltstängsel vilket senare visade sig onödigt, bara invid trafikleder har det behållits. Harar och smågnagare var de största skadegörarna under etableringsfasen.

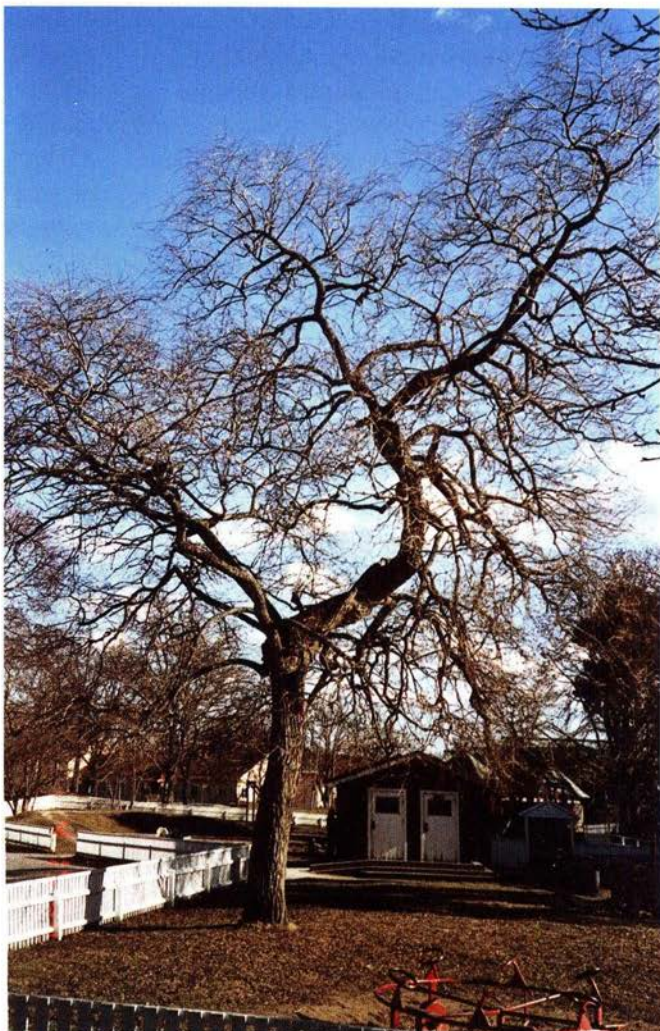
Gödsling har enbart skett med rötslam från traktens avloppsverk. Vattning har inte behövts eftersom vattentillgången bedömdes som tillräcklig. Inga åtgärder mot patogener eller skadedjur har förekommit.

Man planerade ursprungligen ett omdrev på fyra år. På grund

av den stora arealen bestämde man sig för att skörda 1/4 varje år, vilket inledningsvis medförde förskjutning till fem och tre år för några delar. Skörden sker som regel under årets första kvartal. Då är belastningen på jordbruket låg, skotten avlövade, marken som regel frusen (tål belastning) och bränslebehovet stort. Skotten flisas direkt vid skörden. Entreprenören utför hela arbetet.

Skördeutbytet har inte motsvarat förväntningarna, det har uppgått till 10-20 ton TS/

Vitpil, *Salix alba*, i Vaxholm, 15 april 2006.

ha. Priset på värmeflis har hittills legat lågt, men i takt med stigande oljepriser har nivån höjts och anses nu ligga på en acceptabel nivå. Eftersom investeringarna gjorts med hjälp av omställnings- och anläggningsstöd, som i stort sett täckt kostnaderna, bedömer man nu satsningen som lönsam.

Trycket på att öka utnyttjandet av förnyelsebara energikällor är stort. I dag finns tillgång på kloner med betydligt högre produktivitet än de som användes vid planteringen på 1990-talet. *Salix schwerinii*, sibiriskt korgvide, har korsats med vanligt korgvide och givit upphov till högproduktiva kloner. En av dem är 'Tora' som visat goda egenskaper vid provodling. Jordbruksnäringen tros ha intresse av att öka sin odlingsareal om man kan räkna med tillräckligt etableringsstöd.

Namnet *Salix schwerinii* väckte naturligtvis Ottos nyfikenhet (namnet har så vitt man vet inget med den svenska familjen von Schwerin att göra). Han tog datorn till hjälp och fann arten under titeln Plants For A Future. Den anses bara förekomma som odlad i Östasien och Japan och vara nära besläktad med *S. viminalis*. Det spekuleras i att den senare, som bara förekommer i hanlig form, skulle vara en kultivar av *S. schwerinii*!

Artöversikt och släktet *Salix* i Lustgården 1920 – 2005

Alla de arter som det finns anledning att ge en närmare presentation i detta sammanhang har genom åren varit omnämnda i Lustgården. Där finns dock ingen uppsats som enbart handlar om *Salix*. Vi har funnit inte mindre än 42 arter och 9 hybrider plus en mängd former inom flera av dessa. Elisabet Sven-Nilsson var den som gjorde den första genomgången av alla volymer Lustgården sedan 1920. Med hjälp av de tre skrifterna nämnda i inledningen har jag försökt föra in alla under de i dag gällande

botaniska namnen. *Salix* i Lustgården 1920 – 2005 omfattar i kompendiet 22 sidor. I fem uppsatser fann vi uppgifter av mer ingående karaktär. Uppställningen i förteckningen från Lustgården är alfabetisk. I min presentation av arter och deras utbredning har istället florornas ordningsföljd fått råda, liksom i den följande presentationen. Alla florans videarter (*subgenus Vetrix*) finns inte med. I kompendiet tog jag med de allmänast förekommande, de som odlas och de som finns vildväxande i större delen av landet.

Subgenus Salix

Jolster, *S. pentandra* L.

Litet träd eller buske med kala rödbruna årskvistar, äldre kvistar svartbruna. Kala, glänsande blad med sågad kant, bladskaften har 2-flera par glandler. Hanblommor med fem ståndare, honblomställningar på långa, hängande bladförsedda skaft. Blommar sent i maj – juni. Honhängenas kapslar mognar sent på hösten. När de öppnas blottas fröna och deras långa, vita hårpenslar, de sitter ofta kvar hela vintern. Har kallats Nordens bomullsbuske. Ibland odlad, vanlig på fuktig mark. Tetraploid $2n=76$. I Lustgården 1954/55 redovisade Nils Hylander en trädinventering i Uppsala. Han fann jolster i gamla språnghål i Eriksbergsområdet.

Vitpil, *S. alba* L.

Träd upp till 20 m högt med tunna, ofta hängande, vidjelika grenar. Knoppar och årsskott ludna, inte sköra. Bladen smalt lansettlika med grön ovansida och grågrön, finhårig undersida. Blommar vid lövsprickningen i maj-juni. Förevildad och naturaliserad i södra Sverige. $2n=76$. Odlad i många namngivna former, bl.a. Silverpil, *S.a.* var. *sericea*, Gulpil, *S.a.* var. *vitellina*, och Korallpil, Öresundspil, *S.a.* var. *vitellina* f. *chermesina* (= *S.a.* 'Britzensis,). Hylander fann flera former

och hybrider av vitpil vid sin inventering i Uppsala.

Balsampil, *S. x ehrhartiana* Sm. Vitpil x Jolster.

Arvid Nilsson skriver i Lustgården 1949 om sina iakttagelser på ön Ven, där flera *Salix*-arter och -hybrider koloniserat ett gammalt lertag: "Självsådda unga hybridplantor mellan vitpil och jolster äro icke ovanliga..." och 1958/59 från Landskrona att denna hybrid är ganska allmän i villaträdgårdar vid Strandvägen och i Borstahusen.

Knäckepil, *S. fragilis* L.

Odlad och förvildad på näringsrik mark vid vattendrag, relativt sällsynt. Upp till 25 m högt träd med kala, glänsande grenar som lätt bryts vid fästet. Knoppar mörkbruna-svarta. Blad lansettlika med oregelbundet sågad kant. Korta bladskåft med 2-4 par glandler vid bladbasen. Honindivider vanligast, de sätter sällan frö. Blommar vid bladsprickningen. $2n=76$. Klotpil, *S.f. 'Bullata'* är en form med ursprung från Finland som fått stor spridning på senare tid.

Grönpil, *S. x rubens* Schrank. Vitpil x Knäckepil.

Har ofta tagits för att vara knäckepil och är sannolikt betydligt vanligare än denna, den är naturaliserad på liknande marker. De unga grenarna är till skillnad från knäckepilens något håriga. De bryts lätt av och rotar sig lätt, liksom knäckepilens.

Tårpil, *S. babylonica* L.

Den rena arten är inte hårdig i Sverige, sällsynt odlad med frostsador. En av korsningsparterna i våra mest odlade pilar.

Fontänpil, *S. x pendulina* Wender. Tårpil x Knäckepil. (= *S. blanda* Andersson och *S. elegantissima* K. Koch).

Odlade, ca 12 m höga träd med hängande växtsätt. Tunna, hängande grenar som lätt

bryts vid fästet. Årsskott olivgröna till bruna, fjolårsskotten olivbruna till rödbruna. Knoppar på grenens yttre del svartnar ofta under vintern, liksom grenen, till följd av bristande hårdighet. $2n=76$. I Lustgården 1958/59 nämner Arvid Nilsson flera pilar i Landskrona som troligen är former av fontänpil. Detsamma gäller antagligen också de *elegantissima*-former Nils Hylander fann i Uppsala 1954.

Kaskadpil, *S. x sepulcralis* Simonk. Vitpil x Tårpil. (= *S. x chrysochoma* Dode, *S. alba* var. *tristis*, *S.a. 'Vitellina Pendula'*).

Odlade, 12 m höga träd med hängande växtsätt. Årsskotten tunna, gulbruna-gulgröna, fjolårsskotten gulbruna-gulröda. Grenarna bryts inte lätt av som hos fontänpilarna. $2n=76$.

Mandelpil, *S. triandra* L. (= *S. amygdalina* L.).

Upprättväxande buske – buskträd, 7-10 m högt. Vildväxande vid älv- och sjöstränder i Värmland, utefter Dalälven och flera syd-norrländska älvar samt i Tornedalen. Söderut är den odlad och förvildad. Kvistarna bryts lätt vid fästet. De är redan första året brunfärgade, ofta fårade. Långsträckt, blanka, mörkgröna blad med grågrön undersida. Hanblommorna har tre ståndare. Känd som diploid med $2n=38$ och $2n=44$ samt tetraploid med $2n=88$. Den enda pilarten som är känd för att ha hybridiserat med ett vide, se *S. x mollissima*.

Japansk dvärgpil, *S. integra* 'Hakuru Nishiki'.

Ett litet träd med hängande, graciöst växtsätt. Smala grönvit-rosafärgade blad, parvis motsatta. Har blivit populär de senaste åren, hårdig endast t.o.m. zon 2 enligt Växtmästarens katalog.

Subgenus *Vetrix*

Till denna grupp förs alla Nordens vilda videarter och sälg, ca 20 arter, samt ett antal odlade och naturaliserade arter. I fjälltrakterna finns många låga ofta krypande buskar. Arterna korsar sig lätt. Av dem med enbart nordlig utbredning tar jag här bara med ullvidet, som blivit en omtyckt prydnadsbuske.

Ripvide, *S. glauca* L.

Buske 0,5-2,5 m. Vanlig på fuktig, öppen torvmark från kust till kust i norra Svealand och Norrland. Grova, knotiga, ludna årskvistar. Octoploid $2n=152$. *S.g.* var. *callicarpa* 'Haltia' är en form som rekommenderas som fin marktäckare. Under föreningens Finlandsresa i augusti 2006 såg vi den i odlingarna vid Pikis försöksanstalt, senare också till salu i Mustila plantskola.

Ullvide, *S. lanata* L.

0,8-1,5 m. Ganska vanlig på fuktig, kalkhaltig grusmark i fjällen. Odlas som vacker gråluden, vackert blommande buske. $2n=38$.

Lappvide, *S. lapponum* L.

Buske upp till 2 m. Ganska vanlig på våta marker från norr t.o.m. Svealand. I Lustgården 1929 publicerade Erik Almquist en artikel "Träd och buskar i Upplands vegetation". Han hade funnit tio vanliga *Salix*-arter och ett antal med begränsad förekomst. Lappvidet fanns i nordvästra delen av landskapet. $2n=38$.

Svartvide, *S. myrsinifolia* Salisb. (= *S. nigricans* Sm., *S. phyllicifolia* L. ssp. *nigricans*).

1-5 m. Vanlig på fuktig mark i större delen av landet. Buske med glest håriga årskott. Bladen svartnar vid torkning. $2n=112-114$.

Sättervide, *S.m.* ssp. *borealis* (Fr.) Hyl. Finns i våra fjälltrakter. Introducerades med framgång på 1930-talet på Island från Saltdal i Norge. Blir ett litet träd, upp till 8 m. I Lust-

gården 2001 finns en uppsats om trädförsök på Island med bl. a. *Salix*.

Bindvide, *S. aurita* L.

0,5-3 m. Vanlig i Syd- och Mellansverige och i Norrlands kust- och inland på fuktig, mager torv- och sandmark. Årskvistar svagt korthåriga med tydliga vedåsar under barken. $2n=38$.

Ängsvide, *S. starkeana* Willd. ssp. *starkeana* (= *S. livida* Wahlenb.).

0,5-1,5 m. Ganska vanlig i Mellansverige och Norrlands kust- och inland på torr-frisk mark. Liten, ibland krypande buske med smala, kala, rödbruna grenar. $2n=38$.

Krypvide, *S. repens* L.

0,1-1,5 m. Samma utbredningsområden som bindvide. Oftast liggande med uppstigande grenar. Bladspetsarna nedböjda. Mångformig, några former odlas som marktäckare. $2n=38$. De fyra sistnämnda arterna växer på liknande marker och hybridiserar ofta, också med andra arter som inte tagits upp här.

Gråvide, *S. cinerea* L.

1-10 m. Vanlig i södra delarna av landet och längs Norrlandskusten på näringsrik, fuktig mark. Årskvistarna är tätt gråludna, bladen grågröna, korthåriga, hängena har ludna skaft. Hybridiserar med de flesta arter med liknande utbredning. $2n=76$.

Sälg, *S. caprea* L.

3-15 m. Vanlig på frisk mark i hela Norden. C. v. Linné i Svensk Flora: "Ingen annan *Salix*-art fordrar så torr mark för att trivas ...". Träd eller buske med kort gråludna årskvistar och kala eller ludna knoppar. Blommar tidigt, i april-maj på bar kvist. Hybridiserar med flera andra arter, t.o.m. med det låga lappvidet. Förökar sig aldrig vegetativt till skillnad från alla andra videarter. $2n=38$.

Daggvide, *S. daphnoides* Vill. ssp. *daphnoides*.
2-5 (10) m. Ganska sällsynt på fuktig, sandig mark i främst Klarälvsdalen. Även odlad och förvildad, nästan enbart honträäd. Blommar i april. Fjölårs-skotten blådaggiga när de är torra. 2n=38.

Spetsdaggvide, *S.d. ssp. acutifolia* (Willd.) Ahlfv.

1-3m. Odlad och förvildad, nästan enbart hanträäd. Fjölårskvistar rödaktiga, bladskivor med utdragen spets. Blommar i mars-april. Utsätts ofta för skövling p.g.a. sin skönhet, i Gävles parker planterar man den inte längre!

Korgvide, *S. viminalis* L.

2-6 (10) m. Odlad, ofta spridd till fuktig mark vid stränder och diken. Buske med upprätta, olivgröna grenar. Blad långa, smalt lansettlika med nedvikta kanter. Stor spridning som energigröda. 2n=38.

Sibiriskt korgvide, *S. schwerinii* E.L.Wolf.

Införd på senare år som energigröda. Korsas med vanligt korgvide, mycket snabbväxande. 2n=38.

Fyrisvide, *S. x mollissima* Hoffm. ex Elwert ssp. *undulata* (Ehrh.) Wimm.

Upp till 5 m. Mandelpil x Korgvide, en av få kända korsningar mellan en pil och ett vide. 2-3 ståndare, 2n=38. Växer vid Fyrisåns nedre lopp. Uppmärksam i Lustgården 1929 av Erik Almquist och 1954-55 av Nils Hylander.

Häckvide, *S. x smithiana* Willd. (= *S. x sericans*) Sälgt x Korgvide.

2-10 m, ofta träd. Odlad, ibland förvildad vid sjö- och åstränder, har även uppstått spontant. Blad 6-13 cm långa, lansettlika – eliptiska. 2n=38.

Sammetsvide, *S. dasyclados* Wimm.

3-7 m. Vanligen buskformig. Odlad, bl.a. som energigröda, sällan förvildad. Liknar

korgvide men har bredare blad med svagt böjd spets. Tätt mjukhåriga, svartaktiga äldre kvistar. Blommar i april-maj. 2n=114.

Rödvide, *S. purpurea* L.

1-2(4) m. Odlad, numera främst i parker och planteringar. Linné såg rödvidet för första gången under sin Skåneresa. Den vackra, sirliga busken blommar på bar kvist i april-maj. Hanblommornas två ståndare är sammanvuxna och har röd ståndarknapp. Har små, smala blad med mörkgrön ovasida och blek undersida, sitter ofta motsatta på grenarnas nedre delar. 2n=38.

Sälgens och

vissa andra Salixarters biotop

Jan Pousette framhöll att sälgen föredrar något fuktig mark, men den är inte ovanlig även på rätt torra ställen, jfr Linné. Detsamma gäller också ängsvidet. Sälgen är ett oftast flerstammigt pionjärträäd, som kräver goda ljusförhållanden. Ett individ kan bli över 100 år gammal och är ett av de vanligaste lövträden i Sverige. Under gynnsamma tillväxtbetingelser kan det bli upp till 20 m högt med en omkrets av ca 3 m. Sälgen växer ofta i skogsbryn och i glesa blandskogar över hela landet. Flertalet andra *Salix*-arter kräver god tillgång på fuktighet, men arterna har olika krav när det gäller näring.

Skador och sjukdomar har ingen större ekonomisk betydelse när det gäller sälgt, som inte räknas som någon värdefull tillgång. Möjligen kan stammen bli massaved eller bränsle. Man uppmanar skogsägare att lämna sälgen vid avverkningar. Den lösa veden gör att det är ett uppskattat botträäd för hålbbyggande fåglar. Många insekter, svampar och lavar trivs på sälgen.

Ca 160 fjärilsarter har larver som lever på bladen, många skalbaggs-larver lever i veden. Den fleråriga, hårda sälgtickan är vanligt förekommande.

Salixkungen Enander och hans samling

Lars Erik Kers berättade sedan den fantasitiska historien om kyrkoherden i Lillhärda som reste världen runt och samlade *Salix*. En kvarvarande del av hans samlingar finns nu i Bergianska trädgården. Lars Eriks berättelse publiceras i nästa års Lustgården.

Salix i landskap, parker och trädgårdar

Det var huvudsakligen olika pilar och deras lämplighet i planteringar som presenterades av John Dormling, främst former av fontänpil och kaskadpil. Fontänpilarna är härdiga i södra Norrland men drabbades under 1970-80-talen av pilrost. Många pilar togs bort. Det gick dock att bemästra skorven med energisk beskärning, kemisk bekämpning ansågs inte realistisk. Gulpilen gick länge fri från angrepp. Efter några år angreps även den. Vitpilsformen 'Öresund' anträffades före andra världskriget nära Alnarp och togs då upp till förökning där. Den anses härdigare och sundare än de andra hängande piltyperna. Klotpilen har under de senaste 20 åren haft påtaglig framgång. Den har berikat vårt trädsortiment vilket kan ses i många typer av anläggningar, inte minst utefter vägar.

All *Salix* förökas vegetativt. Plantering bör ske sent på hösten eller tidig vår. Plantorna bör sättas 10 – 20 cm djupare än de stått i plantskolan för säker etablering, de bildar nya rötter vid stambasen.

John intervjuade några plantskolor om efterfrågan på *Salix*. Klotpilen var genomgående en storsäljare liksom Öresundspilen. Några nämnde vitpilsformen 'Saba', ullvide, rödvide, krypvideformer och korgvide.

En Salix-kavalkad

Claes Nordmark tog oss med på en resa runt

sjöarna i Danderyd med hjälp av sin kamera. Han har fångat underbara vyer och vackra närbilder av flera arter, vid olika årstider.

Salix i folktro, konst, litteratur och som nyttigheter

Anne-Marie Lundell och Inga Hermelin-Jungstedt tog sig an detta stora område. De hade mycket att berätta.

Många har säkert fått sitt första möte med *Salix* i form av Zacharias Topelius dikt "Sov du lilla videung ...", tonsatt av Elsa Beskow. Den tidiga, vackra vårbloomingen har väl knappast kunnat gå någon förbi. Här i Norden är detta det första väl synliga vårtecknet. Före kristendomens införande satte man i Skåne de duniga hankissarna i samband med gäsäggen och gässlingarna, om man plockade blommorna skulle lika många gässlingar hittas döda i sina skal.

En tradition som tagits upp från katolska kyrkans bruk av palmkvistar är att ta med sälkvistar till kyrkan på palmsöndagen för att få dem välsignade av prästen. De fick då magiska krafter som kunde hjälpa vid sjukdom, de kallades "palmer", ett uttryck man fortfarande kan höra i sammanhanget. Vid kyrkomötet 1529 beslöts att seden skulle förbjudas.

Barken användes för färgning: jolster gav grå färg, flera andra arter gav gula nyanser. Den användes också för garvning av skinn framför allt till mjukt handskskinn. På våren då kvistarna var savrika användes de till ölbryggning. Kvistar med blad blev foder till getter och får. Löv repades och torkades till foder åt storboskapen. Torkade sälglöv sades ge riklig mjölkproduktion hos korna. Varma fotbad med *Salix*-blad rekommenderades mot fotsvett.

Den stora betydelsen av sälgens pollen och nektar som föda för bin och humlor torde vara allmänt bekant. Jolsterns fröull hade

ända in på 1800-talet stor användning som bomullersättning. Grenar användes till tunnband, till ål- och hummertinor. Yngre grenar flätades till korgar, mest användes korgvide, vitpil, knäckepil och rödvide. Veden, som är lätt och finporig, var lämplig för tillverkning av laggkärl, lieorv samt kvast- och yxskaft. Den ruttnar sent, användes därför till staket och grindar.

Medicinsk användning

Antikens läkare lovordade pilen. På 1500-talet framhöll man pilbladens förmåga att avhjälpa sömnlöshet. Man använde avkok eller pulver av barken som febernedsättande medel och vid behandling av sår. Nu vet man att verkan beror på barkens höga halt av *salicin*, som i kroppen omvandlas till

salicylsyra. Vi fick också ett par recept på tillredning.

Under våren när saven börjar stiga och löven är stora som musöron är det dags att tälja en sälgpipa. Vi fick beskrivning från både norsk och svensk tradition. Den stora konsten är att få barken att lossna utan att spricka. Man bankar på ämnet med knivskaftet. Ove Arbo Høeg beskriver i "Planter og tradisjon" bankeverser som en besvärjelse under arbetet. I Oslotrakten kunde det låta så här:

Kjære min pip,
vil du gå, skal du få
Kjøtt å kål i kongens gård (gåll)
Og fire skilling attpå
til tobakk og brennevin.

Litteratur

Aldén, B., Engstrand, L., Iwars-son, M., Jonsson, L., Nilsson, Ö. & Ryman, S. 1998. Kulturväxtlexikon. Natur och Kultur/LT, sid. 283-285.

Anderberg, A. 1999. *Salix L. i "Den virtuella floran". Bestämningsnyckel och 24 beskrivna inhemska arter med illustrationer.* Naturhistoriska Riksmuseet.

Arboretum Valls hage, Gävle, Växtförteckning.

Ericsson, T. 1981. *Rotningsförsök med Salix caprea.* Projekt Energiskogsodling (ESO), Teknisk rapport 25. Sveriges Lantbruksuniversitet.

Johansson, Ö. 2002. *Tälj en sälgpipa.* www.educ.ume.se/-ojje/verkstan

Jonsell, B. & Karlsson, T. (eds.) 2000. *Flora Nordica 1.* The Bergius Foundation, The Royal Swedish Academy of Sciences, sid. 117-188.

Høeg, O.A. 1976. *Planter og tradisjon.* Norges Alvitenskapelige Forskningsråd.

Lagerberg, T. 1947. *Vilda växter i Norden, band I.* Natur och Kultur. Släktet *Salix* sid. 430-442.

Larsson, G. & Bremer, B. 1991. *Korgviden – Nyttoväxter förr och nu.* Svensk Bot. Tidskr. 85, Lund, sid. 185-200.

Linnaeus, C. 1982 (1750) *Skånska resa år 1749.* Redigerad av C.-O. von Sydow. Wahlström & Widstrand.

von Linné, C. 1986 (1755) *Svensk flora (Flora Svecica)*, översättn. H. Erickson & Å. Ohlmarks. Forum, sid. 304-312.

Mossberg, B. & Stenberg, L. 2003. *Den nya nordiska floran.* Wahlström & Widstrand, sid. 68-81.

Sälgen. *Biofaktblad*, Skogsstyrelsen 1996.

Verwijst, T. 2001. *Willows: An underestimated resource for environment and society.* The Forest Chronicle vol. 77: 281-285.

Fem uppsatser i Lustgården där *Salix*-släktet speciellt uppmärksammas

Erik Almquist 1929: Träd och buskar i Upplands vegetation, sid. 105.

Arvid Nilsson 1949: Dendrologiska iakttagelser på ön Ven, sid. 40.

Nils Hylander 1954-55: Träd och buskar i Uppsala, sid. 18.

Arvid Nilsson 1958-59: Dendrologiska anteckningar från Lands-

krona, sid. 43.

Sigurdur Blöndal 2001: Arboretet og skogen på Hallormstad, Island, sid. 41.

H.C. Andersen - Haven i Odense og C.Th. Sørensens afviste forslag

Text av Asger Ørum-Larsen

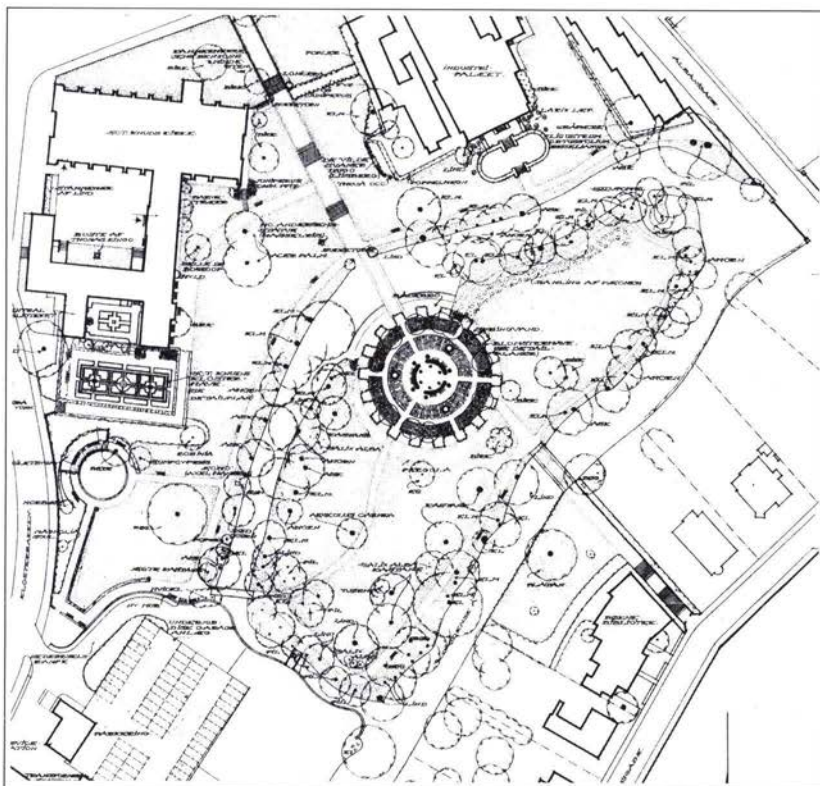
200-årsdagen for Hans Christian Andersens fødsel 5. april 2005 blev markeret og festligholdt i hele verden. Det være sig i alle Europas lande, Nord- og Sydamerika, Afrika, Australien og Asien, særlig i Kina. Men byen Odense på Fyn i Danmark, den berømte digters barndomsby, var dog det kulturelle midtpunkt for aktiviteterne.

Det begyndte med at Odense Byråd i 1867 udnævnte H.C. Andersen til sin æresborger og fejrede ham med en stor offentlig fest, der sluttede med fyrværkeri.

Men med den stadig voksende berøm-

melse efter hans død i 1875 måtte mere gøres for i tide at bevare de synlige minder om digterens eventyrlige liv.

Odense byråd købte derfor et hus i kvarteret Ramsherred på hjørnet af Hans Jensens-

Plan til H.C. Andersen Haven i Odense (Hans Christian Andersen Garden). På Øen i Odense Å. Med den cirkelrunde blomsterhave. Øverst til venstre St. Knuds Kirke.

stræde og Bangs Boder, hvor en slægtning til H.C. Andersens mor skal have boet. Det blev udpeget til at være hans fødested, sandsynligt eller ikke! I 1905 blev nævnte hus åbnet som det første museum for digteren under navnet H.C. Andersen Huset. Her blev samlet, opbevaret og udstillet manuskripter, bøger, tegninger papirklip og personlige ejendele, mest gaver fra private mennesker. Samtidig blev digterens barndomshjem i Munkemølle Stræde tilføjet som anneks.

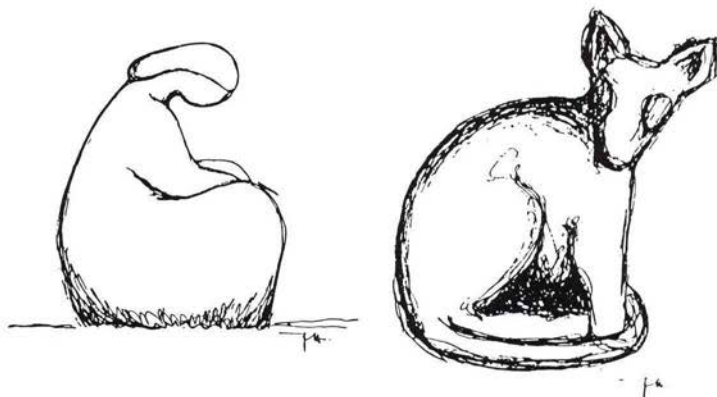
I 1925 stiftede Museet H.C. Andersen Samfundet, der begyndte udgivelsen af skrift-række Anderseniana med artikler og afhandlinger om forfatterskabet og H.C. Andersens eventyrlige liv. Det blev hurtigt for småt og måtte udvides i 1930, blandt andet med den smukke mindehal, bekostet af industrimanden Thomas B. Thrige, og udsmykket af maleren Niels-Larsen-Stevns med scener fra H.C. Andersens liv.

Efter den store krig 1945 blev digterens navn knyttet til Odense By's centrale haveanlæg under nævnet H.C. Andersen Parken, også populært kaldet "Eventyrhaven".

Parken ligger ved St. Knuds Kirke og Albani Torv, og var tidligere kendt som den populære "Læseforeningens Have". På grund af den moderne udvikling med offentlige biblioteker havde de fleste medlemmer forladt den historiske forening, så det blev nødvendigt af økonomiske grunde at opgive den gamle og centrale beliggenhed og sælge ejendommen med den smukke haveø i Odense Å til Odense Kommune. De to bygninger ved Albani Torv blev nedrevet, så parken fik en bredere åbning mod det netop nye færdige Rådhusanneks, tegnet af arkitekt B. Helweg-Møller. Som point de vue for den nye Rådhusfløj med dens store udsigtsterrasse anlagde arkitekten den bekendte cirkelrunde blomsterhave, omgivet af en rigt beplantet pergola, og med blomsterbede og smalle befæstede stier. En bred adgangssti fra Albani Torv førte med lave trin og over en ny hvidmalet bro ned til haven på øen. Mellem denne sti og kirken fandt H.C. Andersen statuen sin endelige plads. Den er udført af billedhuggeren Louis Hasselriis i 1888.

Landskabsarkitekt Morten Klint skrev 1959

Några förslag till figurer ur HC Andersens sagor formade i buxbom.
Figurer som aldrig placerades i trädgården.

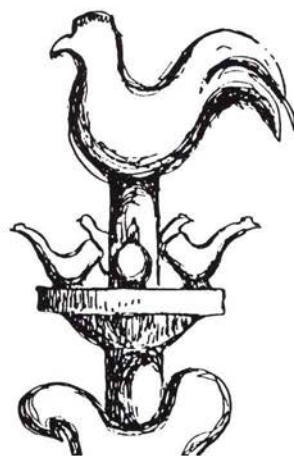
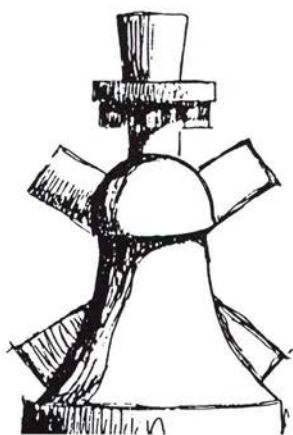
i tidsskriftet Havekunst (nu Landskab) en artikel om hvorledes man ved visse af H.C. Andersens yndlingplanter i Odenses centrale dele kunne give byen det ønskede særpræg. Ideen blev ikke rigtigt bemærket, så det blev kun til den allerede eksisterende stikkelbærbusk i gården bag barndomshjemmet i Munkermølle Stræde. Ikke at forglemme en selvopvokset skræppeplantning ved åen i H.C. Andersen Haven. Men en lille folk svaner gennem åen i Eventyrhaven glædede stedets gæster. Svanen er jo H.C. Andersens livssymbol og også Danmarks nationalfugl!

I kunstneren Per Arnoldi's vellykkede svaneplakat fra 1994 for Odense, har det fundet sit rammende udtryk! En skulptur af H. Liisberg i haven minder også om motivet.

De to landskabsarkitekter, konsulent P. Wad, og med ham C.Th. Sørensen, lektor og senere professor i europæisk havekunst ved Kunstakademiets Arkitektskole i København (Afdelingen for Havekunst) blev begge knyttet som rådgivere til den nye H.C. Andersen Havens nationale betydning, og havde skrevet om den under den tyske besættelse 1944 i det danske tidsskrift Danmark.

Under Odenses eksplosive udvikling til moderne industriby kunne det ikke undgås, at der skete uoprettelige skader på byens særpræg og kulturelle minder. I 1922 brændte således det gamle teater på Sortebroder Torv. Teatret var oprindeligt bygget for den fynske adel i 1775 og var Danmarks ældste privatteater. Her fik H.C. Andersen sin første inspiration. Efter at et nyt teaterkompleks var taget i brug, blev det gamle misligholdt, blandt andet benyttet som husvildebolig. Med de mange teater- og kulturminde og passende istandsat, havde det været et enestående teater- og kunstmuseum i Odense med tilknytning til H.C. Andersen.

Fra 1960 byggede Odenses teknikere en ny bred trafikåre gennem det centrale kvarter. Den fik navnet Thomas B. Thrigegade og skulle forbinde det nordlige havne- og industri kvarter med den sydlige bydel. Det gamle Ramsherred kvarters enhed forsvandt derved, idet mange af de små huse blev nedrevet og Hans Jensens Stræde brutalt delt i to. Senere har man vist fortrudt projektet og forsøgt at dække over det åbne sår! Men det

særprægede Ramsherred Kvarterets helhed lader sig ikke genskab.

H.C. Andersen Huset blev atter udvidet, så der blev plads til det stigende antal af ind- og udenlandske bøger. Det ny-klassiske indgangsparti blev ombygget i eventyrstil, og museet fik desuden udgang til en lukket terrasse i Lotze's Have. Men derved forsvandt det interessante drivhusanlæg med palmehuset og sidste rest af Lotze's botaniske plantsamling.

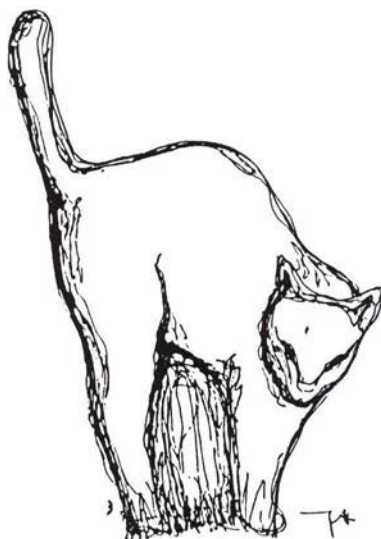
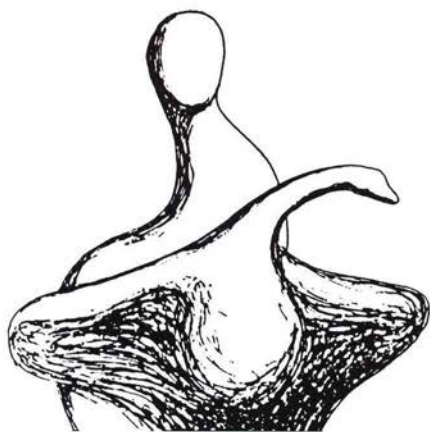
De resterende huse i Hans Jensens Stræde og Rosengade blev ombygget til moderne ønskeboliger, og de mange farverige butikker og virksomheder forsvandt, så gaden fik et noget sterilt præg.

Professor, havearkitekt C.Th. Sørensen, ekspert i dansk og europæisk havekunst, fik omkring 1954 til opgave at udarbejde en passende plan til H.C. Andersen Haven, da konsulent P. Wad var død i 1944. Hans grundlæggende idé var at smykke anlægget med et antal buksbombuske, beskåret i fantasifulde former som dyr, fugle og andet i stil

med H.C. Andersens kendte papirklip. At forme egnede buske til figurer er en gammel praksis i europæisk havekunst, helt tilbage til Romertiden! Det kaldes Topiaria og blev mest brugt i renæssancens og barokkens europæiske og engelske haver, men dog aldrig meget i Danmark. C.Th. Sørensen bad sin kollega og kompagnon J.P. Junggren-Have fra Åbenrå, det var en alsidig kunstner, om at udføre skitser til sådanne grønne buskfigurer. Han begyndte derefter at forme dem på udvalgte planter i Hørsholm Planteskole i Nordsjælland.

I 1957 præsenterede C.Th. Sørensen skitserne for Odense Byråd, men her faldt forslaget ikke i god jord. Det lokale museumstidsskrift Fynske Minder satiriserede over planen med en lille artikel Buksbom, og de lokale aviser fortsatte kritikken. Resultatet blev, at forslaget blev forkastet. Det var en stor skuffelse for C.Th. Sørensen. Han forsøgte at overbevise om ideens værdi ved at sende uddrag af litteratur om topiariakunsten, men lige meget hjalp det. Et lignende

Ytterligere några förslag till figurer ur HC Andersens sagor formade i buxbom.

forslag, som C.Th. Sørensen og Junggren-Have samtidig udarbejdede til en stor privathave i Vemmetofte ved Fakse, blev en stor succes. Også den kendte Herregårdshave Egeskov på Fyn fik sit historiske parterre smykket med to rækker grønne buskskulpturer efter forslag af den franske landskabsarkitekt, professor F. Duprat fra Versailles. Parterret er i dag en stor seværdighed.

Skuffelsen over at dette og tidligere andre af C.Th. Sørensens bedste projekter blev miskendt, førte til hans chokerende bitre "takketale" den 20. april 1979 ved overrækkelse af "Fonden for Træer og Miljøs" Grønne Pris.

Stadsgartner Axel Thomsen lod et andet beplantningsforslag udføre til den runde blomsterhave, hvor forskellige sorter af stauden *Astilbe* var hovedblomsten. Endvidere blev haven smykket med 3 springvande af den lokale billedhugger, Robert Lund Jensen. Industripalæet, hvis bagside vendte ud imod H.C. Andersen Haven blev samtidig forsynet med en serveringsterasse for de besøgende, men den slog aldrig riktigt an.

I 1961 var Odense værter for en kongress for nordiske landskabsarkitekter, og desuden blev der på stadsgartnerens initiativ i H.C. Andersen Haven afholdt en udstilling "Skulptur i Eventyrhaven, juli og august". Inspirationen hertil kom fra Hamburgs årlig fra 1953 "Skulptur im Freien" i parken langs Elben, som landskabsarkitekt A. Ørum-Larsen havde besøgt og studeret. På havens plæne udstilledes værker af lokale og andre danske billedhuggere. Det blev en stor national begivenhed, og den er siden med mellemrum af Dansk Billedhuggersamfund blevet gentaget som en fast tradition.

At mindes H.C. Andersens eventyr var formålet, da skuespiller Klaus Pagh, dengang fra Odense teater, sommeren 1965 instruerede det første eventyrspil, Svine-

drengen, med børneskuespillere. Det skete ude på den åbne scene i friluftsmuseet Den Fynske Landsby. De næste år fulgte Nattergalen, derefter Klods Hans, Fyrtojet og videre med skiftende forestillinger og instruktører. Det var særlig tænkt for et ungt publikum og blev straks uhyre populære, og er nu tradition hver sommer i Odense.

I nyere tid har desuden en gruppe amatørskuespillere dannet et gadeteater, som i turistsæsonen omkring Museet opfører scener fra de kendte eventyr.

I 1986 blev ved Odense Universitet stiftet et H.C. Andersens Forskningscenter med Johan de Mylius som leder. Centret er nu midtpunkt for dansk og international forskning af det berømte forfatterskab, og har allerede udsendt flere vigtige værker om emnet.

År 2000 udkom i England Jackie Wullschlagers bog om "The life of a storyteller", som også er blevet oversat til dansk. Den har stimuleret interessen for H.C. Andersen og forfatterskabet i begge lande.

I de seneste år har H.C. Andersen Huset atter gennemgået en omfattende modernisering. Samlingen er omorganiseret, og indgangen til museet er flyttet fra Hans Jensens Stræde om hjørnet till Bangs Boder nr. 29. Den nyeste udstillingsteknik i form af digitalisering er taget i brug med sigte på jubilæumsåret 2005.

Der udkom også i 2003 en stor 2 binds biografi "Andersen" af Jens Andersen, og samtidig begyndte man udgivelsen af forfatterens samlede værker på 18 bind. Det udkom tidligere fra 1854 - 79 med 14 bind.

Kunstneren Bjørn Nørgaard arbejder med en moderne H.C. Andersen skulptur til Odense 2005, og i København blev åbnet en H.C. Andersen udstilling ved Rådhuspladsen.

Kendte personligheder over hele verden er udnævnt til H.C. Andersen ambassadører for

at tage vare på 2005 festlighederne.

For at finansiere alt dette er et fond på 230 millioner danske kroner stillet til rådighed!

Karen Brahes tomme biblioteksløkkale i "Jomfruklostret" huser sekretariatet for det hele. Det ledes af Lars Seeberg.

Hvis man i Odense 1954 havde fulgt den berømte C.Th. Sørensen, professor i Havekunst vid Kunstakademiet og hans plan til H.C. Andersen Haven, så ville Junggreen Haves grønne og fantasifulde buksbomfigurer i dag fået ders rette format og udvikling og dermed på festdage gjort haven til en international seværdighed!

Abstract

It was in 1957 that the Danish landscape architect, Professor C. Th. Sørensen, of the Royal Danish Art Academy in Copenhagen, presented his project for a flower garden in Odense. His idea was to celebrate the art of topiary, shaping bushes after the well-known silhouettes made famous by H.C. Andersen. Unfortunately, his project was totally misunderstood in Odense, and was also criticised. To his great disappointment, it was rejected. If it had only been realized, the Hans Christian Garden would no doubt have generated considerable international interest in 2005, during Denmark's 200th anniversary celebrations for Hans Christian Andersen

Om författaren

Asger Ørum-Larsen er medlem av Garden History Society i England. Han har en international uddannelse som Have- og Landskapsarkitekt fra Kunstakademiet i Københavns Universitet og fra Durham University i England.

Ingången till Skogsö kyrkogård med kapellet i bakgrunden. Foto författaren.

Nybarock i naturparken

Skogsö kyrkogård och kapell i Saltsjöbaden

Av: Liisa Wihman

Erik Bülow-Hübes namn nämns ofta när den svenska trädgårdskonsten under 1900-talet diskuteras. Då är det speciellt Pildammsparken i Malmö samt hans artikel "När kommer trädgårdskonstens funktionalism?" som lyfts fram. Artikeln publicerades i Svenska Slöjdföreningens Tidskrift 1929. Båda fick stor genomslagskraft och har bidragit till att han ofta räknas som en av den moderna trädgårdskonstens introduktörer i Sverige.

Bülow-Hübes verksamhet som förste stadsingenjör i Malmö från 1921 fram till pensioneringen 1946 är relativt välkänd. Hans namn väckte därför mitt intresse när jag hittade uppgifter om att två villor samt ett ka-

pell på Skogsö i Saltsjöbaden hade ritats av honom under åren 1914 till 1921. Efter en del forskning fann jag att Erik Bülow-Hübe hade varit verksam i Saltsjöbaden mellan 1913 och 1921. Han var då chef för Fastighetsbolaget

Stockholm-Saltsjön. Under denna period arbetade han bl.a. med tomtstyckningar, ritade villor och privata trädgårdar, samt utformade en kyrkogård på Skogsö.

Även om Per Jan Pehrssons artikel "Erik Bülow-Hübe (1879-1963) och Birger Myllenberg (1883-1974) i "Svensk Trädgårdskonst - under fyrahundra" är inte gör anspråk på att vara en komplett biografi, fann jag det intressant att varken Pehrsson eller någon annan av de publicerade källorna kring Bülow-Hübe skriver något om hans verksamhet före tiden i Malmö. Pehrsson skriver dessutom att Bülow-Hübe först fick tillfälle att utveckla sitt trädgårdsintresse när han kom till Malmö på 1920-talet, och att han fick sitt första större uppdrag på trädgårdskonstens område som ansvarig för planteringarna på jubileumsutställningen i Göteborg 1923. Därmed skulle ett av den svenska trädgårdskonstens mest storslagna och uppmärksammade verk på 1900-talet, Pildammsparken, ha skapats av Bülow-Hübe utan att han hade någon tidigare erfarenhet inom området. Att anläggningen på Skogsö dateras tidigare än någon av dessa ökade naturligtvis mitt intresse för att forska vidare i hur den passar in i hans gärning inom trädgårdskonsten.

Skogsö kyrkogård och kapell

Skogsö kyrkogård skapades under åren 1914-1921 som en begravningsplats för det då nybyggda samhället Saltsjöbaden, som grundats år 1889. Saltsjöbaden blev en egen församling 1913 sedan den skiljts från moderförsamlingen Nacka. Samma år invigdes Uppenbarelsekyrkan, ritad av Ferdinand Boberg. Att ha en egen begravningsplats ansågs som en viktig del i det nya samhällets identitet. Den mycket kuperade terrängen i Saltsjöbaden gjorde det dock svårt att hitta en lämplig plats. Efter omfattande markundersökningar valdes området på nordöstra

Skogsö, intill de så kallade skansarna vid Baggensstaket. Området är både skogigt och bergigt, men det visade sig erbjuda både tillräcklig dränering och gravdjup.

De finansiella resurserna hade en avgörande roll i hur kyrkogården och kapellet utformades. Uppdraget gavs i oktober 1915 till Erik Bülow-Hübe. När han presenterade sin första detaljritning till kyrkogården i november 1916, innehöll den totalt 800 gravplatser, ett begravningskapell och enligt kyrkorådets önskan ett krematorium. Kostnaden för anläggningen bedömdes dock vara för hög och krematoriet föll bort från planeringen. Dessutom reducerades antalet gravplatser kraftigt och Bülow-Hübe fick leverera ritningar till kapellet i tre olika prisklasser och utföranden.

De slutgiltiga detaljritningarna för Skogsö kyrkogård godkändes av kyrkorådet i oktober 1918 och för kapellet och klockstapeln i februari 1920. Bülow-Hübe lämnade Saltsjöbaden för att tillträda som förste stadsingenjör i Malmö år 1921, samma år som anläggningen på Skogsö blev färdig och invigdes.

Under de femtio första åren användes Skogsö nästan enbart för begravingar. Från mitten av 1960-talet ökade församlingens användning av kapellet med gudstjänster, musikstunder samt även dop och vigslar. Därför kom benämningen gravkapell att ändras till kapell.

Anläggningen på Skogsö kan anses välbevarad och den har vårdats kontinuerligt.

Kyrkogårdens planritningar

Erik Bülow-Hübes originalskitser till Skogsö kyrkogård finns i Saltsjöbadens församlingsarkiv. Den genomförda planlösningen kan ses redan i det första förslaget från 1916. Kyrkogårdsvägen (infartsled från Saltsjöbaden till kyrkogården) formar en central axel som via huvudingången och en stentrappa

leder till kapellet. Direkt efter ingångsporten finns en liten entréplan som sedan formar en tydlig trevägsklyka – en *patte d'oise* – vars tre gånger leder till de viktigaste platserna: krematoriet (som aldrig byggdes), kapellet och gravytorna. Därefter fortsätter gångarna slingrande genom kyrkogårdens backiga terräng och möts återigen i skogsområdet vid Stäketsundets strand bakom kapellet.

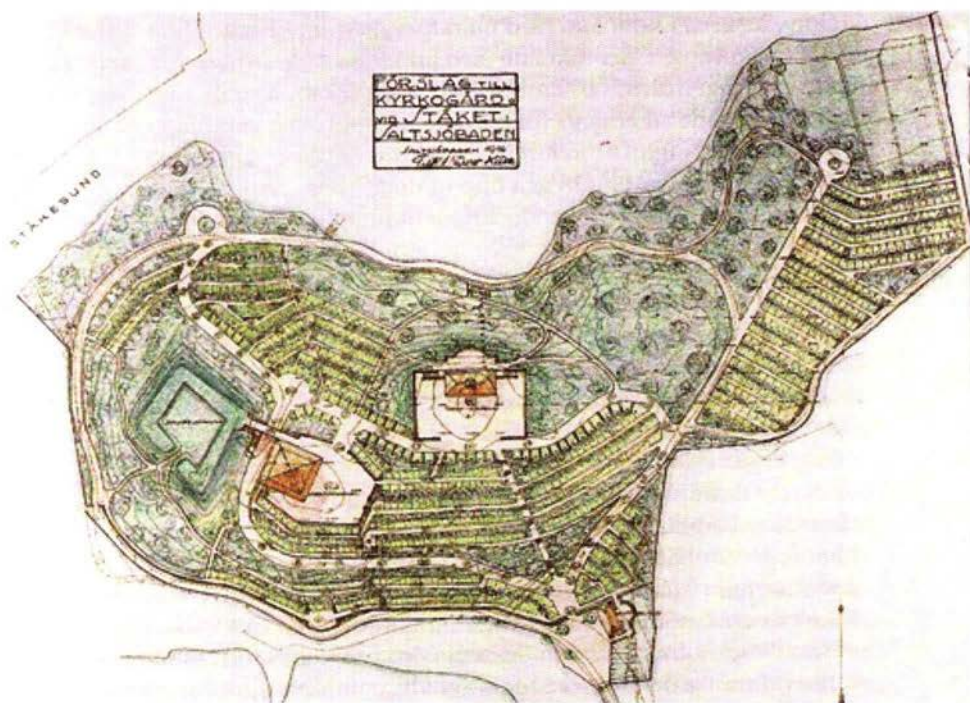
De inplanerade områdena för gravar upp- tar en stor del av kyrkogården i originalförslaget. Den branta tallbacken mellan kapellet och huvudingången skulle terrasseras och gravkvarter skulle arrangeras nästan symmetriskt på båda sidor av huvudaxeln, som formas av stentrappan. Redan i den första skissen var en stenmur planerad att inhägna kyrkogården.

Krematoriet skulle placeras till vänster om ingången, mellan försvarsskansen och begravningskapellet. Klockstapeln saknas i pla-

nen från 1916, eftersom Bülow-Hübe tänkte sätta en klocka i en lanternin på kapellets tak. Kungl. Byggnadsstyrelsen motsatte sig dock detta med motiveringen att sprickor skulle uppstå av de svängningar som klockorna skapar vid klockringning. En separat klockstapel byggdes därför.

Den övergripande dispositionen av ytor och utformningen av gångar blev i stort sett samma i de reviderade ritningarna från 1918, som godkändes av kyrkorådet i oktober samma år. Ändringarna i planerna skedde av finansiella skäl: krematoriet försvann och antalet gravar minskades kraftigt. Trevägsklykan och de slingrande stigarna finns dock kvar i planen. Gravkvarter omslutna av en häck har tillkommit i östra delen. Kyrkogårdsmuren finns kvar, men ingången har fått en ny form med en indragen halvcirkelformad plats. Kapellet har vridits några grader och är nu slutpunkt på den axel som

Det första förslaget till Skogsö kyrkogård från 1916. Saltsjöbadens församling, ritningsarkivet.

formas av Kyrkogårdsvägen, via ingången och trappan till kapellet. Området kring kapellet omringas i planen av privata gravkamrar (varav endast en byggdes). Klockstapeln ligger på den plats där den högra stigen vänder upp mot kapellet.

Kapellet

Bülow-Hübes förslag till begravningskapellet, utförda i tre olika prisklasser, finns i församlingsarkivet.

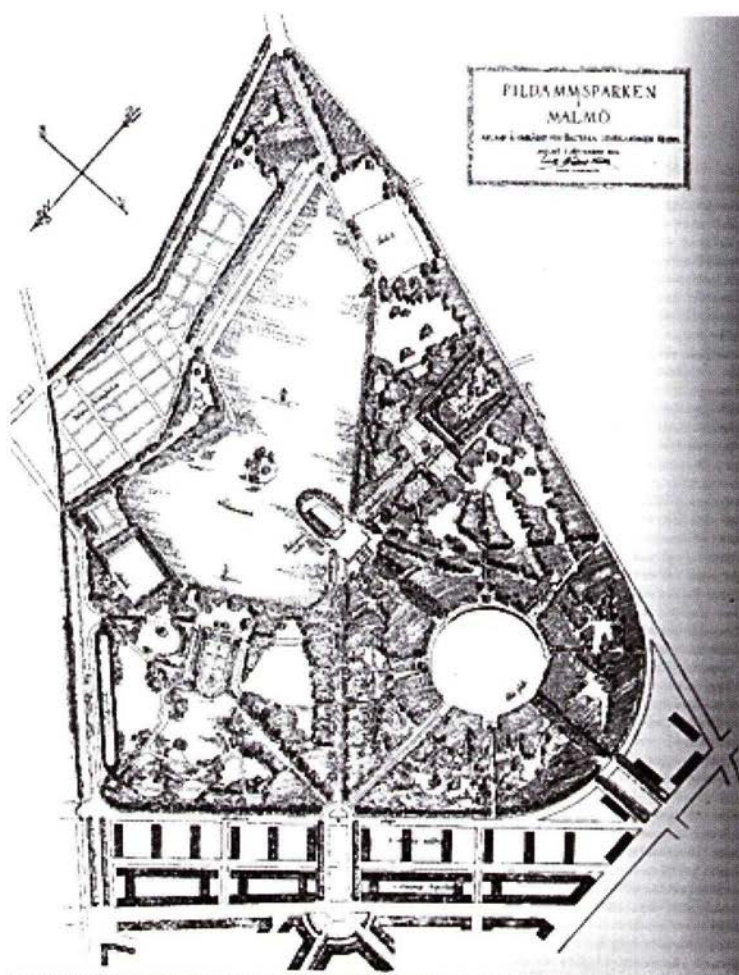
Det första och, enligt arkivuppgifter, det dyraste förslaget, visar en stenbyggnad som för tankarna både till medeltidens och till

barockens byggnadskonst. Ett nytt, mer anspråkslöst förslag utfördes år 1919. Ritningarna visar en byggnad i trä, som förutom byggmaterialet i stort sett är identisk med den tredje och genomförda versionen i sten. Från det första förslagets utformning med medeltida referenser övergick Bülow-Hübe till ett renodlat nybarockt uttryck. Trä som fasadmateriäl ansågs inte passa för en offentlig byggnad och Bülow-Hübe kontaktades åter för att lämna uppgifter om hur mycket byggnaden skulle kosta att uppföra i sten.

Kapellet som byggdes enligt ritningar från 1920 är murat och vilar på en hög granit-

sockel som skulle byggas av på platsen befintlig sprängsten. Det har ett smalare, rakavslutat kor i öster och en symmetriskt utformad utbyggnad i väster med ingång för besökare. En stentrappa i granit leder upp till porten. Fönstren är höga och rundbågiga. Yttertaket är format som en karnisvängd huv, krönt av en öppen lanternin.

Konstnären Filip Månsson som under denna period bodde i Saltsjöbaden ansvarade för takmålningarna.

Erikk Bülow-Hübes plan för Pildammsparken i Malmö.

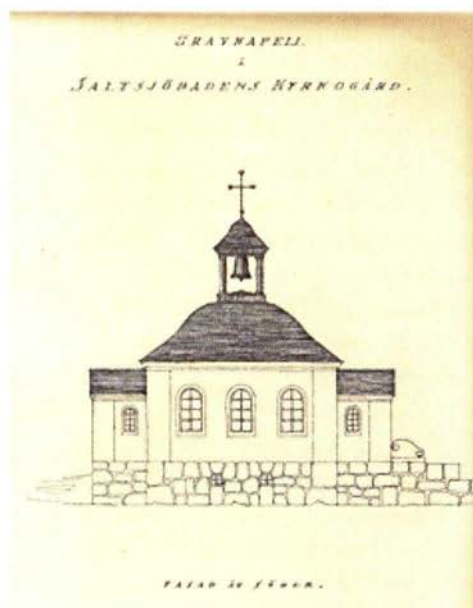

Bild 4. Kapellet vid Skogsö kyrkogård enligt Bülow-Hübes originalritning från 1920, (fasad mot söder och öster). Saltsjöbadens församling, ritningsarkivet.

En tidig kyrkogård med nybarocka drag

1910-talet, då Skogsö kyrkogård och kapell skapades, var ett årtionde med flera nya tankar kring planering av begravningsplatser i Sverige. Ifrågasättandet av kyrkogårdarnas utformning och kremeringens växande betydelse var några viktiga frågor som diskuterades flitigt i både artiklar och utställningar. Frågorna hänger ihop. 1800-talets storstadskyrkogårdar hade vuxit till en punkt där utvidgningen av dem blev allt svårare, hygieniska problem uppstod och konkurrensen om markområden var hård. Kremering, ett relativt nytt och sällan använt begravningskick, lovade att lösa en del av dessa problem.

Ett bevis på aktualiteten av kyrkogårdsfrågan är att en av de första internationella arkitekttävlingarna i landet gällde en kyrkogård; nämligen tävlingen om utvidgning av Stockholms södra begravningsplats – Skogs-

kyrkogården. Tävlingsförslagen ställdes ut i Stockholm, Göteborg och Malmö i mars 1915 och möttes av stort intresse.

Gunnar Asplund och Sigurd Lewerentz vann med förslaget "Tallum", vars stora tema var skogen. Enligt ledande forskare påverkade den tyska skogskyrkogården Waldfriedhof i München, ritad av Hans Grassel år 1907, utformningen av Skogskyrkogården i Stockholm men påverkan också av andra skogskyrkogårdar kan anas.

Utan tvekan spelade de tyska förebilderna en betydande roll i utformningen av skogskyrkogårdar i Sverige. Redan under 1800-talets senare hälft och runt förra sekelskiftet blev naturen ett ofta förekommande estetsikt motiv inom trädgårdskonsten. Tydliga exempel finns inom offentliga parker, som t.ex. Djäkneberget i Västerås.

Lars Israel Wahlmans villa Tallom (1904-1906) i Stocksund är ett berömt exempel på hur byggnad och trädgård anpassats till den

omgivande naturen. Asplunds och Lewerentz tävlingsförslag med namnet "Tallum" syftade på – förutom tallskogen som täckte området - namnet på just denna villa. Att den inhemska naturen som ett estetiskt motiv användes även i kyrkogårdskonsten, speciellt när ett behov för förnyelse inom detta område infann sig, kan ses som en logisk utveckling.

När man idag tittar på anläggningen på Skogsö framstår den som en målmedvetet gestaltad skogskyrkogård, om än med tydlig nybarock framtoning. Att Bülow-Hübe var utbildad inom stadsplanering och även husbyggnad gjorde att han noga följde händelserna inom dessa områden. Det verkar som han medvetet tog till sig de nya idéerna om hur en skogskyrkogård skulle anläggas, om än i en egen version. I skisserna till anläggningen på Skogsö finns en tydlig skillnad mellan versionerna från 1916 och från 1918.

I den första versionen är hela tallbacken framför kapellet terrasserat till gravkvarter, men i den senare versionen lämnades detta område orört, något som ytterligare förstärker intrycket av en skogskyrkogård.

Efter den inledande trevägsklykan slingrar sig vägarna mjukt efter terrängen och mycket av platsens ursprungliga vegetation har lämnats orörd, även om träd- och buskbeståndet har gallrats.

Den förenklade versionen var delvis betingad av finansiella direktiv. Men ändringen kan även ha varit medveten från Bülow-Hübes sida. Detta för att nå en mer skogskyrkogårdslik gestaltning, enligt den senaste utvecklingen.

De nybarocka dragen på Skogsö är ett annat tema som tydligt ses både på ritningar och när man besöker platsen. Kyrkogårdsvägen bildar en central axel tillsammans med vägen från entrén fram till kapelletes stentrappa. Direkt efter ingången, med en indragen halvcirkelformad plats, finns ett litet entréplan som sedan formar en tydlig trevägsklyka, ytterligare ett ofta förekommande drag inom barockens trädgårdskonst. Även kapellet är format i en stil som anknyter till barocken, med ett karnissvängt tak krönt av lanternin och med slätputsade väggar. En intressant likhet kan ses med några lusthusritade av Jean de la Vallée under 1600-ta-

Avbildning av lusthuset Dianeberg i Karlbergs kungliga trädgård, ritat av Jean de la Vallée ca 1670.

Reproduktion ur Erik Dahlberghs *Suecia antiqua et hodierna*, vol 1, plansch 74, Kungliga Biblioteket.

lets andra hälft, som de vid Venngarns slott och Dianeberg i Karlbergs trädgård, båda avbildade av Erik Dahlbergh i verket *Suecia antiqua et hodierna*.

Att anläggningen på Skogsö i sin utformning anknuter till just barocken var inget ovanligt under denna tid. Nybarocken, den sista av nystilarna med arkitekturhistoriska förebilder, höll sig kvar in i 1900-talet och blev något av en brygga till 1920-talets nyklassicism. Stilarkitekturen ansågs av dåtida tongivande arkitekter förlagd, med undantag för just barocken. Den ansågs nämligen särskilt "svensk", förknippad med stormaktstidens och Tessinarnas glansfulla epok.

Bülow-Hübe ville kanske referera till det karolinska och militärhistoriskt intressanta förflutna i området vid Skogsö genom att ge anläggningen nybarocka drag. Slaget vid Södra Stäket stod här den 13 augusti 1719. Då slog de svenska trupperna en anfallande rysk galärflotta på väg mot Stockholm. Skogsös historia var inte bortglömd då kung Oscar II, så sent som år 1905, avtäckte ett segermonument på ön för att påminna om sjöslaget.

Skogsö i relation till Bülow-Hübes andra verk inom trädgårdskonsten

Vid en analys av Erik Bülow-Hübes privata och offentliga uppdrag inom trädgårdskonsten är det några teman som återkommer tydligt, nämligen: trädgårdens anpassning till natur och terräng, en integrering av hus och trädgård i området, samt användning av vintergröna och gärna skulpturalt formklippta växter.

Hans generella tankar kring villaträdgårdar är väldokumenterade genom de artiklar som han och andra skrivit. De tidigaste av Bülow-Hübe publicerades redan under 1910-talet. Artikelserien "En grön trädgård", som publicerades år 1954 i tidskriften Hem i Sve-

rige ger en informativ och retroaktiv inblick i Bülow-Hübes utveckling inom den privata trädgårdsodlingen före de första offentliga uppdragen. I första delen av artikelserien nämner han några böcker som gett honom "starka impulser" i trädgårdsplaneringen och växtvalet: Alfred Lichtwarks Park- und Gartenstudien (1909), Willy Langes kapitel "Der Naturgarten" i Gartengestaltung der Neuzeit (1907) samt Mackay Hugh Baillie Scotts Houses and Gardens (1906). Dessa böcker handlar om integrering av hus och trädgård samt trädgårdens anpassning till naturen och terrängen, något som kan ses redan i anläggningen på Skogsö. Samma tema återkommer när han fick sitt andra offentliga uppdrag inom trädgårdskonsten, nämligen som huvudansvarig för planteringarna på göteborgsutställningen 1923. I en artikel från samma år i Lustgården berättar han att utställningsområdets "levande inramning", d.v.s. de gamla träden, hade respekterats och att allt hade gjorts för att bibehålla dem.

År 1925, alltså under samma period som han var upptagen med Pildammsparken, skrev han en artikel om andra parkområden nämligen Skytteskogen och Trollsjöområdet i Eslöv. Artikeln är en intressant kontrast till hans arbete i Pildammsparken. Han skriver hur han planerar att skapa "en naturlig skånsk lövängsskog" av detta område, genom att bevara och förädla platsens befintliga växtlighet och karaktär. Enligt honom erbjuder Skytteskogen möjligheter till rik omväxling i landskapsbilder, av vilka han speciellt nämner ekbackarna, hasselsnåret, ljungfältet och sumpängan. I sin inflytelserika bok Stockholms natur från 1926, lanserade Rutger Sernander ordet "naturparken". Sernanders tankar har ansetts "nästan profetiska" och han har nämnts som den förste som formulerade "denna nya inriktning för parkerna, byggd på landskapets grund".

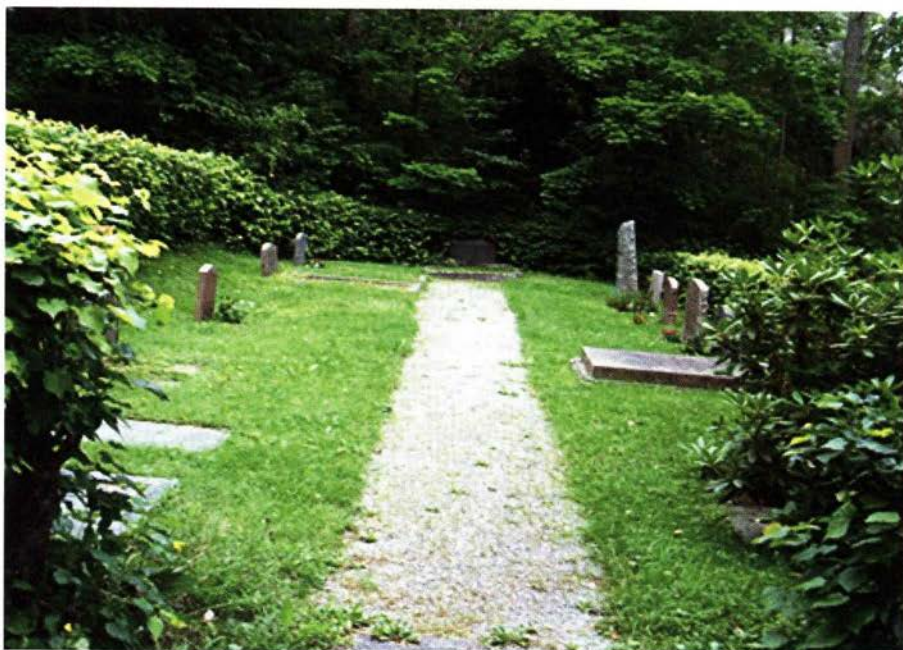
Bülow-Hübes artikel från 1925 visar dock att Sernanders tankar på inget sätt var unika och att "naturparken" som en tanke hade fler anhängare under denna period i Sverige.

Ett återkommande tema; användning av vintergröna och gärna skulpturalt formklippta växter, finns även dokumenterat i artiklar och bilder. Detta kan verka motsäggelsefullt med tanke på andra viktiga teman i Bülow-Hübes verk, nämligen trädgårdens anpassning till naturen och terrängen, men kan ses som ett sätt att genom kontrast upphöja detta. I en av sina artiklar ställer han frågan: "Hur skulle man få ett tydligt intryck av den mänskligt ordnande handen och inte bara en mer eller mindre naturalistisk efterbildning av en ängslund, ett stycke konstgjort natur i smått?" Svaret blir "italienskt och engelskt topiary", något som Bülow-Hübe deklarerar att han hyser en förkärlek för. Även här finns en anknytning till barocken: han säger sig fullt förstå "mästarerna i barockens trädgårdar, som skulpterade

i grönt". Denna konstart var enligt Bülow-Hübe glömd och ofta föraktad betraktad som våld på naturen, något som han avfärdar med orden "som om inte all trädgårdskonst vore våld på naturen". Som en direkt referens till detta finns på Skogsö flera gravkvarter (varav ett i form av en oval) omgivna av rumsbildande, tuktade häckar.

I plantarrangemangen på göteborgsutställningen 1923 ingick flera formklippta buxboms- och idegransfigurer. Bülow-Hübe anlätades som huvudansvarig för planteringar även på stockholmsutställningen 1930, där Gunnar Asplund stod för själva utformningen av de planterade områdena. Även här anlade Bülow-Hübe arrangemang med formklippta buxboms- och idegransfigurer, av vilka några därefter hamnade i hans egen trädgård vid villa Gränsen.

Pildammsparken, Erik Bülow-Hübes kanske mest berömda verk inom trädgårdskonsten, tillkom under åren 1923-1928, två år efter det att anläggningen på Skogsö

Ett av de tre gravkvarteren till höger från ingången på Skogsö kyrkogård, med tuktade lindhäckar. Foto författaren.

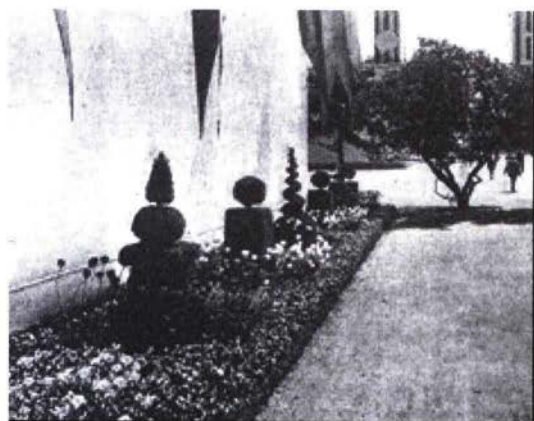
invigts. Han tog över arbetet med parken från den danska landskapsarkitekten Erik Erstad-Jørgensen, som hade gjort ett generalplan för parken 1915. Bülow-Hübes plan skiljer sig tydligt från Erstad-Jørgensens och har kännetecken från både nybarocken och den begynnande nyklassicismen: förankringen av parken i gatunätet genom entréer som leder direkt in i parken, axelsystemet, trevägsklykan som binder samman de viktigaste platserna i parken samt den stora och runda festplatsen som kan ses som en motsvarighet till barockens stjärnplats. De tre förstnämnda har en direkt motsvarighet i anläggningen på Skogsö, som därför blir ett intressant exempel som något av en föregångare till Pildammsparken. Speciellt tydlig blir sambandet när man jämför planritningarna till båda anläggningar. Jag skulle vilja påstå att Bülow-Hübe fortsatte ett formspråk med teman som han redan hade använt vid Skogsö kyrkogård och kapell, om än i en mer storslagen och abstrakt form.

Jag menar att anpassningen till den lokala terrängen var viktigt för Bülow-Hübe genom hela hans karriär. Detta visar sig även i det

som kom att bli hans sista större offentliga uppdrag, nämligen Sibbarps badpark i Malmö från 1942. Även där skrev Bülow-Hübe om den estetiska målsättningen som "att framhäva samspelet mellan land och vatten, att främja sådana anordningar som skapar ett växlande och rörligt liv på stranden och på sjön samt att giva parken en utformning med drag av naturlig löväng invid öppen strand". Därmed slöts cirkeln i Erik Bülow-Hübes verk inom trädgårdskonsten: från blandningen av nybarock i "naturparken" på Skogsö, via monumental och abstrakt nybarock på Pildammsparken till en renodlad naturpark vid Sibbarp.

Om författaren

Liisa Wihman är filosofie magister i konstvetenskap och artikeln är baserad på hennes magisteruppsats med samma titel vid Stockholms Universitet.

Bülow-Hübes planteringar på göteborgsutställningen 1923, i bilden buxbomsfigurer, tulpaner och penséer. Ur Lustgården vol 4, 1923.

Bülow-Hübes planteringar på stockholmsutställningen 1930, i bilden formklypta buxbomsfigurer. Ur Rudberg 1999.

Litteratur i urval

Thorbjörn Andersson: *Utanför staden – parker i Stockholms förorter*, Stockholm 2000.

Anna-Maria Blennow: *Europas trädgårdar*, Lund 2002

Erik Bülow-Hübe: *En grön trädgård (i Skåne)*, Hem i Sverige vol/nr 3, 4, 5 och 6, 1954.

Erik Bülow-Hübe: *Om planteringen på jubileumsutställningen i Göteborg*, Lustgården vol/nr 1923-35 (4-6).

Erik Bülow-Hübe: *Skytteskogen och Trollsjöområdet ordnande*, Skåningen ordnande, Skåningen Eslövs tidning, 1.12.1925.

Sten Åke Cason: *Skogsö kyrkogård och kapell – berättelsen om en skogs-*

kyrkogård, Saltsjöbadens församling 1993.

Caroline Constant: *The Woodland Cemetery: Toward a Spiritual Landscape*, Stockholm 1994.

Lars Ericson, Martin Hårdstedt, Per Iko, Ingvar Sjöblom och Gunnar Åselius: *Svenska slagfält*, Värnamo 2003.

Eva Eriksson: *Den moderna stadens födelse*. Svensk arkitektur 1890-1920, Stockholm 1990.

Bengt O. H. Johansson: *Tallum – Gunnar Asplunds och Sigurd Lewerentz skogskyrkogård i Stockholm*, Stockholm 1996.

Catharina Nolin: *Till stadsbornas nytta och förlustande*. Den offentliga

parken i Sverige under 1800-talet, Stockholm 1999.

Catharina Nolin: *Trädgårdskonsten*, Signums Svenska konsthistoria, Konsten 1915-1950, Lund 2002.

Per Jan Perhsson: *Erik Bülow-Hübe (1879-1963) och Birger Myltenberg (1883-1974)*, Svensk trädgårdskonst - under 400 år, red. Thorbjörn Andersson, Tove Jonstoj och Kjell Lundquist.

Saltsjöbadens församlingsarkiv, Kyrkorådets protokoll och handlingar samt Kyrkostämmo- och fullmäktige-protokoll 1913-1921.

Eva Rudberg: *The Stockholm Exhibition 1930. Modernism's Breakthrough in Swedish Architecture*, Stockholm 1999.

Abstract:

Erik Bülow-Hübe was active in Saltsjöbaden during the period 1913-1921, at which time he was Managing Director of the real-estate company Fastighetsbolaget Stockholm-Saltsjön. It was during this period that he produced the drawings for a churchyard and chapel on Skogsö, making it an early example of a woodland churchyard in Sweden. This also

marked Erik Bülow-Hübe's first major contribution to the art of landscape gardening, showcasing several of his central themes in this sphere. The theme chosen by Erik Bülow-Hübe involved careful adjustment to the qualities of the local landscape, the natural environment and the neo-baroque style that is such a central feature of Skogsö, and is reflected both in the way the area has

been planned and in the chapel's design. In Pildammsparken (Pildamm Park) in Malmö, which Bülow-Hübe designed a few years after the Skogsö project, he developed this neo-baroque expression in a monumental abstract format. In this sense, Skogsö churchyard and chapel may be seen as a direct precursor to Pildammsparken.

Landets längsta fruktträdsallé

Text och foto: Stella Westerlund

Artikeln tidigare publicerad i Hemträdgården 3/06

På Ekerö i Mälaren, väster om Stockholm, ligger den cirka 700 meter långa Asknäsallén som planterades med fruktträd i slutet av 1800-talet. Allén löper över odlingslandskapet och slutar i en backe upp mot Asknäs gård och Ekerö kyrka. När de närmare 200 äppelträden blommar i slutet av maj är det en bedövande vacker syn.

När man kört förbi Drottningholms slott och över Tappströmsbron mot Adelsö, kommer man så småningom upp på en ås med utsikt över Mälaren. Där tar man sedan av till vänster nedför åsen mot Ekerö sommarstad. Här börjar allén, som är ovanlig också därför att den inte går spikrakt utan böjer i två svaga svängar.

I sin artikel "Östgötaalléer och andra" i Lustgården 1987-1988, som också har en teckning av Lisa Bauer med Asknäsallén på omslaget, säger Gösta Adelswärd: "Men alléer har – alldeles bortsett från vissa nyttiga egenskaper, som att ge skugga och vindskydd åt minoriteter på cykel och till fots – en särskild förmåga att fånga allmänhetens hjärta. De har oftast karaktär och personlighet och delar med sig av detta till det omgivande landskapet." Han berättar att alléerna spreds med barockens trädgårdskonst över hela Europa och att under 1700- och 1800-talen det väl knappt fanns en herrgård eller större bondgård som inte försågs med trädkantade infartsvägar.

Under medeltiden var Asknäs en stormansgård och den nuvarande herrgården lär ha uppförts 1865. Det är en gulmålad tvåvåningsbyggnad med dekorerade verandor i tidstypisk snickarglädje och två flyglar. Här finns också ladugård och ekonomibyggnader. Ekerö kyrka uppfördes under 1100-talet och har byggts om flera gånger. Den karaktäristiska höga smala tornhuven tillkom i slutet av 1700-talet. Idag är det en mycket populär bröllopskyrka, och särskilt festligt är det vid pingst när bröllopsföljet kan färdas genom den blommande allén. Sedan 2005 är hela Asknäs fornminne och den privatägda allén ingår i landskapsskyddet runt Asknäs gård.

Asknäs gård drevs av lantbrukaren Johan Gustav Jansson (1865-1898) som lär ha utbildats vid Alnarps lantbruksskola i Skåne. Det skånska landskapets pilevallar kan ha inspirerat honom, liksom en studieresa till Schweiz

där man i betesmarkerna ofta hade höga glest planterade fruktträd. I varje fall lät han 1895 förmannen på Asknäs plantera den långa allén upp till gården. Dåtidens bästa, relativt starkvuxna sorter valdes. Visst låter det fantastiskt med de många sorterna: Alexander, Antonovka, Bismarck, Charlamowsky, Höstbergamott, Oranie, Gravensteiner, Sävstaholm, Åkerö och Ölands kungsäpple. De så småningom rika skördarna transporterades med båt till Munkbron i Stockholm.

En ny tradition uppstod, Mälardalens fruktodlarförening ordnade varje vår blomningsfest. Den 21 maj 1950 var en stor dag på Ekerö, som också kallades "stockholmar-nas eget Kivik". Då invigdes också den nya kyrkbryggan vid Mälaren. Ännu idag firas blomningsfest varje år då man vandrar upp genom den blommande allén till kyrkan, ofta ledda av fiolspelare i folkdräkt.

Fram till 1960-talet beskars träden regelbundet varje år. Liksom många av de andra äppelodlingarna på Mälaraöarna förde den sedan en tynande tillvaro. Omkring 1990 började arbetet med att föryngra allén. Det var många intressenter som samverkade, länsstyrelsens kulturmiljöenhet, kyrka, kommun, vägverk, hembygdsförening och markägare. Krukodlade fruktträdsspön med ympar från de gamla träden sattes på tillväxt och 1995 planterades några av luckorna i allén med gamla sorter. De har försetts med rejäla skydd mot viltskador, och de flesta är nu i tillväxt och får regelbunden trädvård genom markägarens försorg.

På Asknäs gård drivs idag krog och kafé. Här finns också gårdsbutik och Sveriges nordligaste sparrisodling i stor skala. Närod-lade grönsaker är råvaror i de läckra rätterna som kan avnjutas inomhus eller i trädgården med utsikt över Mälaren.

Källa: Asknäs fruktträdsallé, en unik 100-årig allé, utgiven av Länsstyrelsen i Stockholm, 1995

Foto: Henrik Sjöman

Från Folkets Park till arboretum

Av Caroline Andersson & Henrik Sjöman

Under 2005 skrevs ett examensarbete vid institutionen för landskapsplanering i Alnarp (SLU) om ett ungt och idag relativt okänt arboretum i Katrineholm. Inriktningen och målet med examensarbetet var att beskriva platsens historia och arboretets tillkomst för att därefter presentera en utvecklingsplan för platsen och trädsamlingen. Trots den korta historien med unga trädindivider känns det ändå relevant att lyfta fram denna plats då den, med sitt geografiska läge samt intressanta ståndortsförhållanden, är en viktig dendrologisk referensanläggning.

Från folkets park till stadsarboretum
Katrineholms arboretum ligger på den plats som tidigare var stadens Folkets park. Par-

ken började anläggas 1912 och fram till 1939 kompletterades den med parkteater, scenbyggnad, nöjeshall och en dansbana som för

den tiden ansågs vara mycket storslagen. Under 1950 rustades anläggningen upp för att 20 år senare avvecklas och rivs. I dag finns inte mycket kvar av denna kulturhistoriska skatt. Av dåtidens storslagna folkpark kan man numera bara finna naturstenstrapporna som ledde upp till festplatsen. På äldre fotografier ser man relativt mycket vegetation med stora granar, tallar och björkar. Idag finns endast några enstaka äldre tallar och björkar kvar.

År 1983 startade projektet med att skapa ett arboretum här. Den dåvarande stadsträdgårdsmästaren Sören Westerlund frågade sig vad man skulle göra med denna relativt stora yta som plötsligt stod tom och utan tydlig funktion. Vid den här tiden arbetade Sören Westerlund med att utveckla parkerna i staden och då väcktes tanken på att erbjuda invånarna i kommunen ett arboretum. De

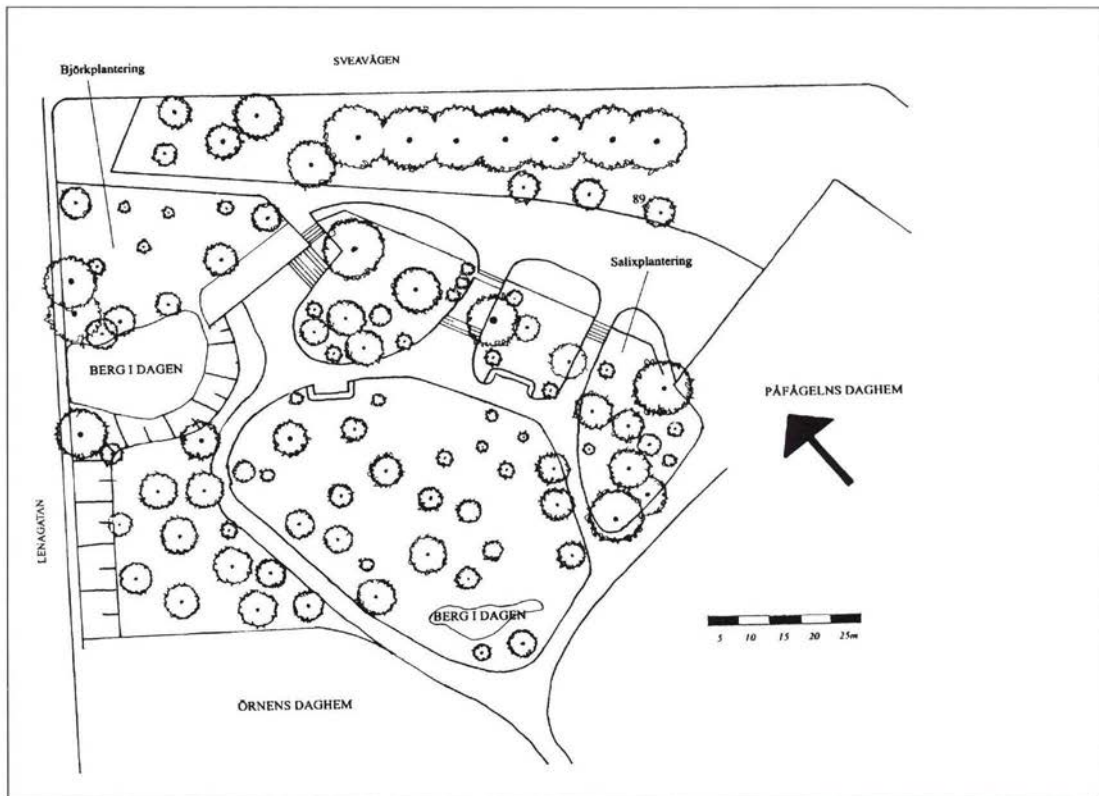
flesta träden planterades under de två första åren, vilket gör att de idag är omkring 20 år. Arboretets totala yta är drygt ett hektar där ett hundratal trädarter växer.

Arboretets ståndortsförhållanden

Katrineholms arboretum ligger i stigningen norr om den åsrygg som sträcker sig igenom större delen av staden. Vid platsen för arboretet består markmaterialet huvudsakligen av grovmo. Markförhållandena varierar både vad det gäller sammansättning av jordarterna och jorddjupet.

Arboretet ligger på en plåtå som är högre än omgivande mark. Plåtån avslutas med en slänt mot Lenagatan i väst och berg i dagen som tar upp nivåskillnaden emot norr.

Katrineholms arboretum ligger i växtzon 3 och är relativt utsatt för nordliga vindar. Genom bristen på skyddande vegetation är

det flera arter som har svårt att utveckla sig i den utsatta miljön. Idag är alla trädindividerna placerade var och en för sig vilket medför en tydlig avsaknad av det skyddande mikroklimatet som många sekundärarter är så beroende av i unga år.

Förekomsten av vintergröna träd och buskar är liten vilket påverkar upplevelsen av parken.

Arboretet idag

Arboretet för idag en rätt anonym tillvaro utan tydlig entré eller skyltning. Besökarna möts av en öppen plats med mindre individer som står på stora avstånd från varandra. Man får en känsla av att parken inte utnyttjas i någon större omfattning. De intilliggande förskolorna kanske använder den då den har både pedagogiska och upplevelsestarka värden.

Arboretet ligger i stadens östra del, ca 1,5 km från centrum och med goda förbindelser vilket borde underlätta för dess framtida utnyttjande.

Trädsamlingen

Utvecklingen och tillväxten på träden varierar beroende på marken och klimatet. Trots trädens relativt unga åldern är det flera som har utvecklats till ståtliga individer. Bland vidarterna finns flera storväxta träd, bl.a. en vacker flerstammig klotpil, *Salix fragilis* 'Bullata' med sin karaktärsfulla runda krona. En annan art som inte helt oväntat under en kort tid har utvecklats till ett ståtligt träd är silverlönnen, *Acer saccharinum*, en utpräglad pionjärart som snabbt etablerar sig och har en kraftig tillväxt som ung. Idag är den ett närmare 10 meter högt träd.

Trots platsens relativt kalla placering (zon 3) finns här ett välmående individ av äkta kastanj, *Castanea sativa*. Den är idag ett mycket fint träd med en väl balanserad krona och är omkring fem meter hög. Den kaukasiska vingnöten, *Pterocarya fraxinifolia*, representeras i parken av ett lägre, bredväxande buskträd och kommer med tiden med all säkerhet bli ett praktfull individ i samlingen.

I björkkvarteret finns det flera yngre och

Betula albo-sinensis var. *septentrionalis*.

Foto: Henrik Sjöman.

nyplanterade träd med en stor mångfald av spännande och odlingsvärda arter som *Betula ermanii*, *Betula papyrifera*, *Betula albo-sinensis* var. *septentrionalis*, *Betula lenta* samt *Betula maximowicziana* för att nämna några.

I arboretets sydöstra del står en omkring fem meter hög *Maackia amurensis* som vid sommarens besök (2006) blommade vackert med vita uppräta blomsamlingar och i den centrala delen finns ett sibiriskt korkträd, *Phellodendron amurense* (ca 4,5 meter högt) som redan börjar utveckla den för arten så karaktäristiska breda kronformen med fina välutvecklade grenvåningar. Genom sitt fria läge med gott om utrymme kommer korkträdet med all säkerhet att utvecklas till ett ståtligt träd. Men det öppna läget är inte gynnsamt för alla bl.a. är utvecklingen för magnoliorna betydligt sämre då de lider svårt i den öppna, utsatta miljön med svår konkurrens av gräset.

I det förslag till utveckling som presenteras i examensarbetet är ett av målen att skapa några vegetationsvolymer med täta artrika bestånd som skulle göra livet lättare för bl.a. magnoliorna. Ett annat mål i planen är att förbättra upplevelsen för besökarna i arboretet under vinterhalvåret då det finns få vintergröna buskar och träd. Idag är representationen av barrträd begränsad till ett mindre men välmående exemplar av kinesisk sekvoja, *Metasequoia glyptostroboides*, (ej vintergrön) några pelarenar, *Juniperus communis* cv. som står vid den gamla stentrappan samt några japanska dvärgtallar, *Pinus pumila* 'Glauca'.

Utvecklingsvisioner för arboretet

I det förslag till utveckling som presenteras i examensarbetet är målet i första hand att skapa en mer varierad miljö med tydliga rekreativa och pedagogiska värden. Syftet är att skapa miljöer med stora upplevelsvär-

den. Det skulle man kunna uppnå genom att tillvarata de befintliga träden i en uppbyggnad av mer artrika och dynamiska vegetationsvolymer. Dessa skulle ha en omväxling i artsammansättningen och i deras strukturella uppbyggnad.

De förslag till utveckling som presenteras i examensarbetet är idag inte förankrade hos Katrineholms kommun utan har utvecklats på Alnarp i samband med undervisningsmomenten för ståndsanpassad växtval och byggandet av dynamiska vegetationssystem. Vår förhoppning är att de förslag som presenteras ska bidra till att Katrineholms arboretum, som redan idag är en intressant anläggning, ska utvecklas till att bli ett mycket betydande och modernt beståndsarboretum..

Om författaren

Caroline Andersson är utbildad landskapsingenjör och skrev våren 2005 ett examensarbete med en presentation och utvecklingsplan av Katrineholms arboretum. Handledare var Henrik Sjöman samt Allan Gunnarsson och examinator Kenneth Lorentzon - alla verksamma vid institutionen för landskapsplanering, Alnarp.

Läs mer

Katrineholms arboretum – förslag till utveckling av arboretets vegetation; Caroline Andersson.

Examensarbetet finns tillgängligt vid biblioteket i Alnarp

Acer saccharinum Foto: Henrik Sjöman

Träd och buskar representerade i Katrineholms arboretum

<i>Acer campestre</i>	<i>Castanea sativa</i>	<i>Pterocarya fraxinifolia</i>
<i>Acer ginnala</i>	<i>Cercidiphyllum japonicum</i>	<i>Pyrus communis</i>
<i>Acer negundo</i>	<i>Cornus mas</i>	<i>Robinia psuedoacacia</i>
<i>Acer palmatum</i> 'Atropurpureum'	<i>Corylus avellana</i>	<i>Salix acutifolia</i>
<i>Acer platanoides</i>	<i>Corylus maxima</i> 'Purpurea'	<i>Salix alba</i> (syn. 'Chermesina')
<i>Acer platanoides</i> 'Faassen's Black'	<i>Crataegus laevigata</i> 'Paul's Scarlet'	<i>Salix alba</i> var. 'Sericea'
<i>Acer platanoides</i> 'Palmatifidum'	<i>Exochorda</i> 'The Bride' <i>macrantha</i>	<i>Salix x cottetii</i>
<i>Acer pseudoplatanus</i>	<i>Fagus sylvatica</i> 'Purpurea Pendula'	<i>Salix hastata</i> 'Wehrhahnii'
<i>Acer rufinerve</i>	<i>Fraxinus excelsior</i>	<i>Salix lanata</i>
<i>Acer saccharinum</i>	<i>Fraxinus excelsior</i> 'Pendula'	<i>Salix pentandra</i>
<i>Acer saccharinum</i> 'Laciniatum Wieri'	<i>Ginkgo biloba</i>	<i>Salix purpurea</i> 'Nana'
<i>Acer tataricum</i>	<i>Hamamelis mollis</i>	<i>Salix x smithiana</i>
<i>Amelanchier laevis</i>	<i>Hydrangea paniculata</i> 'Grandiflora'	<i>Salix viminalis</i>
<i>Aronia prunifolia</i>	<i>Juniperus communis</i> cv.	<i>Sorbus americana</i>
<i>Betula albosinensis</i> var. <i>septentrionalis</i>	<i>Kalopanax septemlobus</i> var. <i>maximowiczii</i>	<i>Sorbus aria</i>
<i>Betula davurica</i>	<i>Laburnum x watereri</i> 'Vossii'	<i>Sorbus aucuparia</i>
<i>Betula ermanii</i>	<i>Liriodendron tulipifera</i>	<i>Sorbus aucuparia</i> 'Pendula'
<i>Betula glandulifera</i>	<i>Maackia amurensis</i>	<i>Sorbus aucuparia</i> var. <i>xanthocarpa</i>
<i>Betula lenta</i>	<i>Magnolia x soulangeana</i>	<i>Sorbus intermedia</i>
<i>Betula lutea</i>	<i>Magnolia stellata</i>	<i>Sorbus koehneana</i>
<i>Betula maximowicziana</i>	<i>Malus floribunda</i>	<i>Sorbus latifolia</i>
<i>Betula nigra</i>	<i>Metasequoia glyptostroboides</i>	<i>Syringa</i> 'Andenken an Ludwig Späth'
<i>Betula papyrifera</i>	<i>Phellodendron amurense</i>	<i>Syringa</i> 'Charles Joly'
<i>Betula pendula</i>	<i>Pinus pumila</i> 'Glauca'	<i>Syringa</i> 'Mme Lemoine'
<i>Betula pendula</i> 'Crispa'	<i>Prunus cerasifera</i>	<i>Tilia cordata</i>
<i>Betula pendula</i> 'Dalecarlica'	<i>Prunus padus</i>	<i>Tilia x vulgaris</i> 'Euchlora'
<i>Betula pendula</i> 'Golden Cloud'	<i>Prunus padus</i> 'Colorata'	<i>Tilia x vulgaris</i>
<i>Betula pendula</i> 'Purpurea'	<i>Prunus sargentii</i>	<i>Tilia platyphyllos</i>
<i>Betula pendula</i> 'Tristis'	<i>Prunus serrulata</i> (syn. 'Hisakura')	
<i>Betula pendula</i> 'Youngii'	<i>Prunus spinosa</i>	
<i>Caragana arborescens</i> 'Pendula'	<i>Prunus triloba</i>	
<i>Carpinus betulus</i>		

Abstract

In 2005, a young and today relatively unknown arboretum in Katrineholm was chosen as the subject of a graduation thesis presented by a student at the Department of Landscape Planning (Institutionen

för Landskapsplanering) in Alnarp, Sweden. The subject and purpose of the thesis was to describe the site's history and the creation of the arboretum. In spite of its very limited history, the Katrineholm arboretum is an

important dendrological reference site, due to its northerly orientation and its interesting habitat.

För 50 år sedan – Träd i Växjö då och nu

Text och foto: Carin Högstedt och Lennart Värmbly

I Lustgården 1956-57 finns en artikel av Astrid Malmer, som ger "några anspråkslösa bilder och anteckningar från strövtåg med kamera i esplanader och parker och andra planteringar i Växjö, med uppmärksamheten riktad på de mångahanda träd, som växa i denna stad." 50 år senare – 24 juni – gör vi en likaledes anspråkslös cykeltur till de träd och miljöer, som Astrid beskrivit. Vår avsikt är att se vad som eventuellt är kvar efter 50 år i en ständigt växande stad. Genomgången är inte fullständig; vi har framför allt koncentrerat oss på de foton som finns i Astrid Malmers artikel och försökt hitta samma kameravinklar för jämförelsen mellan då och nu.

Astrids foto visar Strandvägesplanaden med fyra rader parklindor (*Tilia vulgaris*). Fotot togs 17 juni 1956 och 24 juni 2006 visar vårt foto – exakt samma vy med fyra rader parklindor. Soffan, en ny enklare variant, står på samma plats. Mycket har hänt runt Växjösjön men lindplanteringen består och är mycket vackert arrangerad, tycker vi.

Fotot från 5 juni 1956 visar Valhallavägen med en gammal ek och klippta parklindar i Bäckaslövsskolans närhet. Vårt foto visar att miljön är kvar men eken är borta. Kring skolan finns fina träd och planteringar.

Astrid Malmer skriver att de äldsta planterade träden i Växjö är två parklindar, som växer på slutningen av Staglabacken, Växjö Östergård. Den största av dem har i brösthöjd en omkrets av 4,8 m. Hon bedömer åldern till nära 200 år. Med viss möda hittar vi kameravinkeln. Växjö Östergård finns inte kvar som gård, men namnet lever vidare i ett äldreboende på denna plats. Lindarna är borta, men – vi häpnar över det goda omdömet – ersatta med nya och de gamla stubbarna har bevarats!

Om denna bild skriver Astrid.
"Kyrkparken. Gammalt
exemplar av *Crataegus*
"pirifolia" i blom."

Vidare skriver Astrid om en slokbjörk
norr om gamla gymnasiet, som vi
inte hittar ett spår av. Den har stått
nära en flickbladig hassel (*Corylus*
avellana, f. *laciniata*). Vi är verkligen
inga experter, men nog är väl den
buske vi hittar norr om gymnasiet
en flickbladig hassel se fotot högst
upp t.h. Den är alltså mer än 50
år gammal. Självfallet är miljön
kring kyrkan, gymnasiet och den
intilliggande Linnéparken – själva
hjärtat i Växjö – en miljö som har
vårdats och värderats högt genom
åren. Därför är det lätt att känna
igen sig i Astrids beskrivningar, men
vi har ändå vissa problem med att
hitta. En förnyelse av parken har
naturligtvis skett av nödvändighet,
när träd blir sjuka t ex. Söder om
domkyrkan växer enligt Astrid en
stor skogsalm, som "tre m högt
upp är kvastlikt delad i tre grova
stammar". Vi tror det är den alm
(*Ulmus glabra*) som finns t h på bilden
som avses.

I texten nämner Astrid att mellan domkyrkan och gymnasiet, Kyrkbacken, finns tre sykomorlönner (*Acer pseudoplatanus*), varav två brokbladiga, av medelmåttig växt. Och visst! Här växer, de tre lönnarna! Vårt foto visar en av dem. Gymnasiet är f.ö. den skola där bl.a. Carl von Linné började sin otroliga bana. Byggnaden skymtar t v.

Astrid skriver bl.a. om Linnéparken att den utvidgats åt öster 1953 och att där då byggts en lekplats för barn, som avgränsas av sex silverpilar. Här är fortfarande en omtyckt lekplats och denna vackra dag används den av barn och föräldrar. Lekplatsen är den i kommunen som är bäst utformad med tanke på funktionshindrade barn. En silverpil är kvar och den har fått klättersteg på ålderns höst!

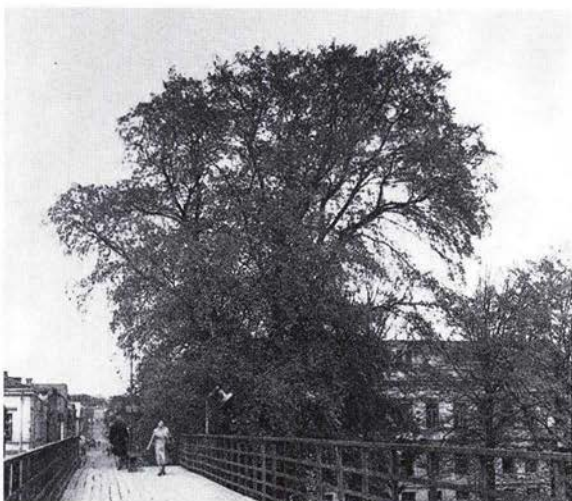

Linnéparken från Norra Järnvägsgatan. Här var enligt Astrid skogslönnar (*Acer platanoides*) till vänster och höger med skogsalmar i mitten. Byggnaden är gamla elverket, nu ägt och drivet av IOGT. Här har skett mycket vad gäller trafiklösning. Järnvägsbron som skymtar framför huset är utbytt och en mycket omtyckt kaktusplantering pryder och gläder varje år. Skogslönnen t h på Astrids foto menar vi vara det rejäla träd som växer t h på vårt foto.

Här är "järnvägsparken" 1956! Idag talar vi inte om park och den stora vresalmen (*Ulmus laevis*) är borta, men i närheten finns ett annat imponerande träd – en blodbok.

Astrid har inget foto från Museiparken men nämner ett nordamerikanskt hickoryträd (*Carya*), som vi letar efter, men det verkar vara borta. En virginiahägg (*Prunus virginiana*), ett mindre vanligt träd, finns dock här. Det ska blomma vid midsommar, efter visst letande identifierar vi det och mycket riktigt; det är midsommar och det blommar.

Här är det som 1956 var "skolan för döva" och idag inrymmer KomVux. *Nota bene* – staketet är detsamma! Där växer bl a trädhasslar (*Corylus colurna*) och 50 år senare är det överraskande mycket kvar av träden. Inne på skolgården finns på Astrids foto, en rad stora pyramidalmar och framför dem två hängalmar (*Ulmus glabra*

'Camperdownii'). Som synes på vårt foto är de kvar och miljön är synnerligen väl bevarad med häcken i samma sträckning liksom den slingrande gångvägen. Vi hittar inget spår av den gamla asklönnen (*Acer negundo*). Tilläggas kan att nya bostäder har byggts i skolans trädgård mot norr. Vissa fruktträd har man dock lyckats spara mellan huskropparna.

Residensets trädgård, helt omsluten av byggnader, var en oas 1956 med bl.a. magnolia (*Magnolia stellata*). Det är så fortfarande och magnolian är där! Trädgården anlades på 1870-talet av landshövding Gunnar Wennerberg. Klimatet innanför väggarna tillät odling av persikor berättar Astrid.

Vid Storgatan 22 fanns en stor hägg (*Prunus padus*). Hägg och hus är borta, miljön helt ändrad. Storgatan var förr genomfartsled, väg 23. Nu är det Växjös stolta gågata med inslag av trädplanteringar men ingen hägg! Alltför många av de gamla husen revs på 60-70-talen, kan vi tycka.

Här ses fotot av Kungsgatans fond med två stora bokar och en slokbjörk (*Betula pendula 'Youngii'*) 1956 och 2006. Inte mycket att ta fel på; bokarna lever men björken är borta. Staket och stolpar är desamma, fönstren på huset verkar dock utbytta.

Astrid noterar att det står två vackra silverpilar framför Bäckaslövsskolan. De är inte kvar men planteringen utanför ingången till skolan är mycket vacker. På skolgården hittar vi två rejäla oxlar.

Småskoleseminariet ligger granne med KomVux.

Där finns viss kommunal förvaltning och utbildning. Vid nordgränsen växte 1956 "gamla popplar", kanadapoppel (*Populus canadensis*) och lagerpopplar (*Populus laurifolia*). De växer

fortfarande här. Den trädgård och park som tillhörde seminariet anlades enligt Astrid år 1911. Hon menar att det man särskilt lägger märke till i parken är de olika barrträden, bl.a. sju douglasgranar. Dessa finns dock inte kvar.

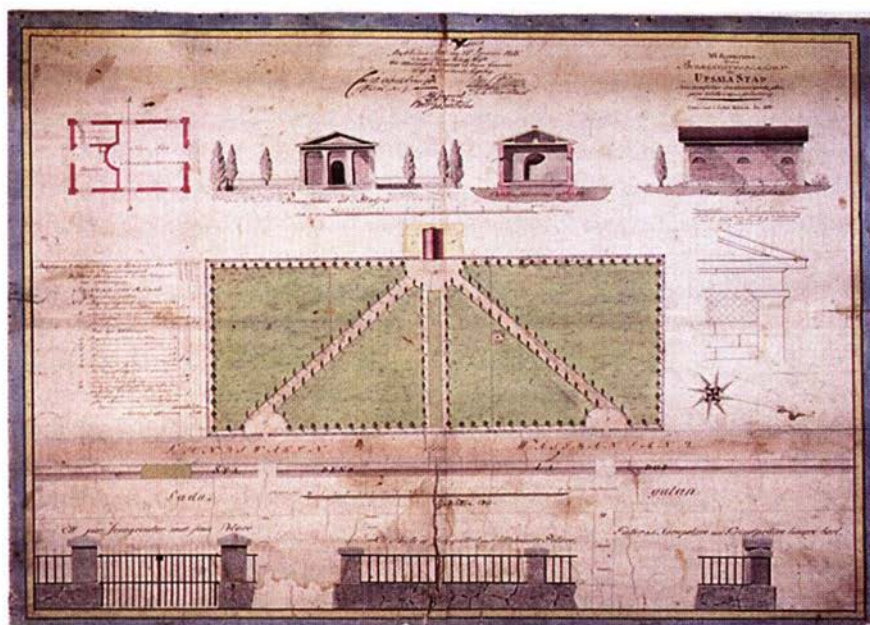
Den 24 juni 2006 lider mot sitt slut. Vi inser att vi, utifrån artikeln i Lustgården, kunnat tillbringa en hel vecka med att leta träd och miljöer. Vår stads skönhet har fördjupats och vi har fått upp ögonen för träd som vi sett i årtal, men ändå inte

sett. Vi är också positivt överraskade av att så mycket går att hitta trots den expansion som Växjö genomlevt. Det man kan lära är att varsamhet och tanke måste följa expansionen. Då kommer medborgare att känna igen sig om ytterligare 50 år.

Städernas begravningsplatser 1780-1830

Av: Hedvig Schönback

I dag är det nästintill självklart att begravningsplatser utformas av arkitekter och att de konstnärliga ambitionerna hålls på en hög nivå. Denna tradition går tillbaka till slutet av 1700-talet då Europas stadskyrkogårdar ersattes av begravningsplatser utanför stadskärnan. Till skillnad mot de gamla kyrkogårdarna blev de nya arkitektoniskt utformade och försågs med en rikare växtlighet. Här ges en kort presentation av en kommande avhandling i konstvetenskap som behandlar olika infallsvinklar på de första svenska begravningsplatserna 1780-1830.

Plan över begravningsplatsen i Uppsala, signerad av Gustav af Sillén 1801. Området hade tidigare varit hospitalskyrkogård men togs i bruk som allmän begravningsplats 1794. I början av 1800-talet gjorde af Sillén några olika förslag till platsens ordnande som också genomfördes i huvudsak. Planen är rektangulär med en kapellbyggnad placerad utanför bortsida långsidan. Träden är två olika slag, lövträd utmed begränsningsmuren och något som skulle kunna vara tujor utmed gångarna som leder till kapellet. (Original i Uppsala landsarkiv, refoto Uppsala universitetsbibliotek).

Under slutet av 1700-talet genomfördes i Europa något som skulle kunna kallas en begravningsreform. Genom inflytande från framstegsvänliga regenter i främst Österrike och Frankrike ersattes städernas kyrkogårdar av begravningsplatser utanför stadsgränsen, skilda från kyrkobyggnaden. Formen var strikt och symmetrisk med framträdande och väl synliga gravplatser för dem som kunde och ville betala och mer undanskymda för de mindre bemedlade. Träd var ett självklart inslag, och arkitekter anlätades för att göra ritningar till platserna. Genom sådana åtgärder hoppades myndigheterna att städerna skulle bli bättre livsrum för de levande och begravningsplatserna sunda och värdiga miljöer för de döda. En sådan utveckling hade förmodligen inte varit möjlig utan 1700-talets vetenskapliga intressen och framsteg parade med kyrkans positiva inställning till förändringar på detta område. Begravningsplatsernas form byggde på aktuella vetenskapliga rön, strävan efter förändring av kyrkolivet, estetiska hänsynstaganden och sociala ambitioner och manifestationer. Väsentlig var också en stark vilja till ett ordnande av omvärlden som genomsytrade hela dåtidens samhälle.

Vetenskapen

Ordning och systematik var några av 1700-talets ledord. Detta ordnande i upplysningens anda bedrevs inom skilda områden som vetenskap, stadsplanering, religion och kultur. Carl von Linnés klassificering av växterna är bara ett exempel, men hans devis "Gud skapade – Linné ordnade" är betecknande för hela hans samtid; de naturtillgångar och resurser landet fått genom gudomlig försorg kunde genom mänsklig systematik ge vinster för nyttan och hushållningen.

Privata och offentliga samlingar av till exempel mineraler, mynt eller konst byggdes

Begravningsplatsen i Uppsala år 2002 med mittgången omgiven av gravar och lövträd. Kapellet i fonden uppfördes på 1880-talet på platsen för en äldre kapellbyggnad.

upp och klassificerades med vetenskapliga metoder. Jordbruket effektiviserades genom skiftesreformer och städerna reglerades med nya stadsplaner och byggnadsförfordningar. Befolkningen räknades och delades in i olika grupper vilket underlättades av Tabellverkets inrättande år 1749. Här undersöktes den demografiska strukturen med hjälp av tabeller över födda, döda, civilstånd, ståndstillhörighet, ålder och dödsorsaker. Bakom allt detta låg ofta nationalekonomiska överväganden där målet var ett effektivt utnyttjande av resurser, natur och människor för landets bästa.

I samma ordnande och nationalekonomiskt medvetna anda kan man också betrakta 1700-talets nya begravningsplatser utanför städerna. Deras syfte var att bringa ordning åt både levande och döda samtidigt som de skulle bidra till ökad hälsa. Städerna betraktades vid den här tiden som farliga livsmiljöer bemängda med orenligheter och drabbade av en oroväckande hög dödlighet. Med hjälp av bland annat Tabellverkets uppgifter kunde vetenskapsmännen med större säkerhet verifiera de förmodat höga dödstalen vilka oroade makthavarna som hos en frisk och arbetsför befolkning såg grunden

för landets ekonomiska välstånd. En av Vetenskapsakademiens ledamöter hade t.o.m. räknat fram en exakt siffra över hur mycket en frisk arbetsför man var värd för staten: 612 daler kopparmynt.¹

En hög dödlighet var därför en national-ekonomisk fara, och bidragande till den korta livslängden var bland annat kyrkorna och kyrkogårdarna med sina gravar.

Under pesttider hade det varit vanligt att de döda begravdes utanför städerna för att inte sprida smittan vidare. Under 1700-talet fastslog den medicinska vetenskapen att alla döda kroppar genom förruttnelsens ångor var potentiella smittspridare.

Bland de många uttalanden under århundradet som berörde den här frågan skall endast ett nämnas. I ett tal inför Vetenskapsakademien 1784 talade läkaren Nils Dalberg om riskerna med städernas dåliga luften. Ett av de största problemen var gravplatserna "hvarest de vedervärdiga och farliga ångorna, som döda människors kroppar /.../ gifva från sig, kunna väcka fasa för den angenämaste af en christens göromål. De många olyckshändelser, som timat vid gravvars öppnande, bevisa äfven huru äfventyrligt det är at andas en sådan luft, och hade långt för detta bordt afskräcka oss ifrån den seden at hafva begrafningsställen mitt ibland de lefvandes hemvist i städerna /.../."²

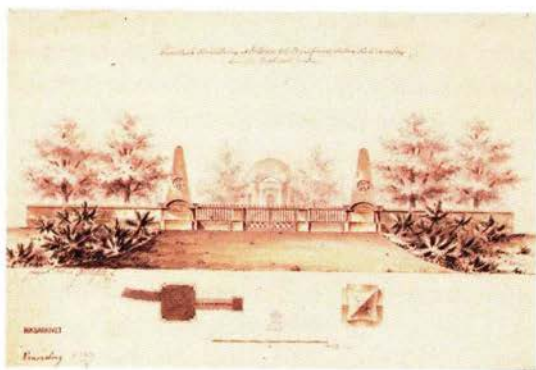
Dalberg hade varit livmedikus hos Gustav III, men vid tiden för sitt framträdande i Vetenskapsakademien hade hans tjänst upphört på grund av osämja. Kungen tog dock troligen stort intryck av Dalbergs tal och vid riksdagens öppnande 1786 berörde han frågan om begravningsplatser och uppmanade riksdagsmännen att vidta åtgärder.

Kyrkan

Många kyrkliga företrädare var av samma åsikt som vetenskapsmännen. Biskopen i

Skara, Jesper Svedberg, hade redan under den svåra pestepidemin runt 1710 propagerat för att flytta ut begravningsplatserna utanför städerna, inte bara under sjukdomstider, och domprosten i Växjö Sven Baelter skrev i sin 1762 utgivna bok "Historiska Anmärkningar om Kyrkoceremonierna:" "Hos oss alla finnes av naturen en inplantad kärlek til vår kropp; hwarföre wi gerna se, at den må jämwäl hedras efter vår död. Så oanständigt det hålles, at den hydda, som bör wördas, såsom den stora Skaparens makalösa konststycke, samt warit en bönning för en odödelig själ, skulle owärdsamt bortkastas, äfwen så skadeligit wore det, at den obetäckt skulle förfära alla åskådare, och med sin stank uppväcka sjukdomar hos de qwvarlefwande."³

Men från kyrkans sida var det inte enbart de sanitära frågorna som var av betydelse. Med de nya begravningsplatserna fanns det även möjligheter att bli av med gamla sedvänjor som inte passade den lutherska kyrkosynen. De som hade tillräckligt med pengar försökte ofta köpa sig en grav inne i kyrkan så nära altaret som möjligt eller, om det inte gick, ute på kyrkogården i närheten av kyrkobyggnadens södra mur. Av den svenska kyrkan sågs sådana seder som vidskepliga kvarlevor från den katolska tiden som man ville rensa ut till förmån för mer ursprungliga eller med den lutherska lärans mer passande bruk. Här skulle man kunna tala om en återgång till en renare eller ursprungligare religiositet. Martin Luther hade redan i en liten skrift från 1527 givit rådet att lägga begravningsplatser utanför städerna. Detta för att undvika sjukdomar men också för att de bättre än kyrkogårdarna inbjöd till reflektioner över livets och dödens mysterier.⁴ I Sverige upprepade de kyrkliga företrädarna Luthers ord och hänvisade, liksom han, till den första kristna kyrkans beröm-

Perspektivritning till begravningsplatsen i Vänersborg av Fredrik Magnus Piper 1806. I förgrunden syns entrén och i fonden "benhuset" utformat som ett klassicistiskt rundtempel. (Original i Riksarkivet, refoto Riksarkivet)

värda seder att begrava de döda avskilt från de levande. Kristi grav nämndes särskilt som ett förebildligt exempel.

Opinionen hos samhällets ledande företrädare talade alltså starkt för att upphöra med begravingar inne i städerna, och med Gustav III:s nämnda uppmaning 1786 fick frågan också mer tyngd.

I den finska rikshalvan anlades några begravningsplatser redan under 1780-talet men i det nuvarande Sverige dröjde det till efterföljande decennium innan Uppsala invigde sin begravningsplats 1794. Därefter följde en rad större och mindre städer och fram till slutet av 1820-talet hade ett trettiotal nya platser anlagts.

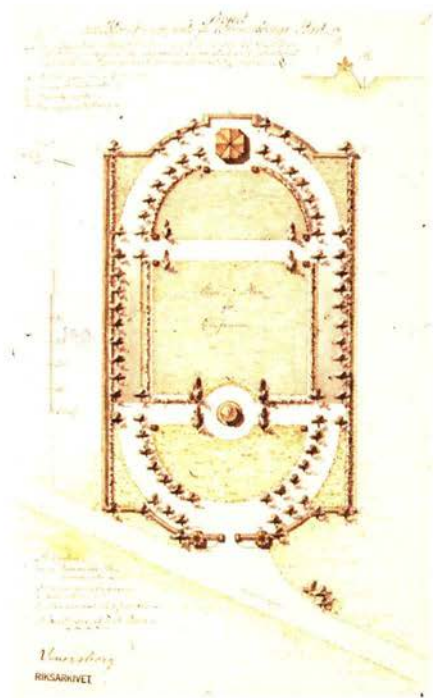
Arkitekturen

De allra första begravningsplatserna anlades utan egentliga konstnärliga ambitioner. I ett kungligt brev 1805 lät dock Kungl. Maj:t meddela att begravningsplatserna skulle ordnas med "anständig stängsel och sådane tecken som utmärka platsens ändamål samt träd

däromkring planteras". Församlingarna ålades också att låta göra ritningar som skulle sändas till Kungl. Maj:t för granskning. Detta innebar i praktiken att granskningsskyldigheten hädanefter vilade på Överintendentsämbetet vars uppgift var att övervaka den offentliga byggnadsverksamheten. Från och med 1800-talets början blev begravningsplatserna alltså en offentligt sanktionerad uppgift för arkitekterna.

Hos Överintendentsämbetet var det Fredrik Magnus Piper som fick ta hand om alla ärenden som rörde begravningsplatserna. Han hade ansvaret fram till 1811 när han avsåde sig uppdraget på grund av sjukdom. Piper intar en särställning bland de arkitekter som arbetade med liknande projekt, både genom sina ambitiösa och särpräglade förslag samt genom den mängd uppdrag han fick.⁵ De ritningar han utförde skiljer sig inte i grunden men däremot i detaljerna från kollegernas. Grundformen var i allmänhet en rätvinklig plan med ett antal raka gångar och träd i räta linjer utmed dessa. Ett kapell för ceremonier eller enbart för förvaring av kistor ingick alltid i arkitekternas planer, tillsammans med en inhägnad och en entréport i smidesjärn. Piper var dock till en början mer ambitiös och ritade gärna in enskilda gravmonument, sittplatser och en varierad vegetation. Till trädplanteringarna föredrog han ofta ask eller poppel, den senare kunde fås att växa i en "piramidal" form som han kallade det. Med vegetationen kunde Piper också accentuera särskilda platser och därigenom skapa en varierad anblick och en tilltalande miljö.

Ingen av Pipers planer kunde dock omsättas i verkligheten. Församlingarna var fattiga och skrev ofta till Överintendentsämbetet och önskade billigare förslag. Troligen tog ämbetet lärdom av de influtna klagomålen och Pipers sena ritningar till begravnings-

Plan till begravningsplatsen i Vänersborg av Fredrik Magnus Piper 1806. Planen utgörs av en rektangel med en inlagd ellips och lövträd planterade utmed sidorna. Piper har ritat in två byggnader, längst ner ett "Benhus" och längst upp ett "grafchor", det förra omgivet av "Italienska popplar". Kvadraten i mitten utgörs av ett nedsänkt gravfält.

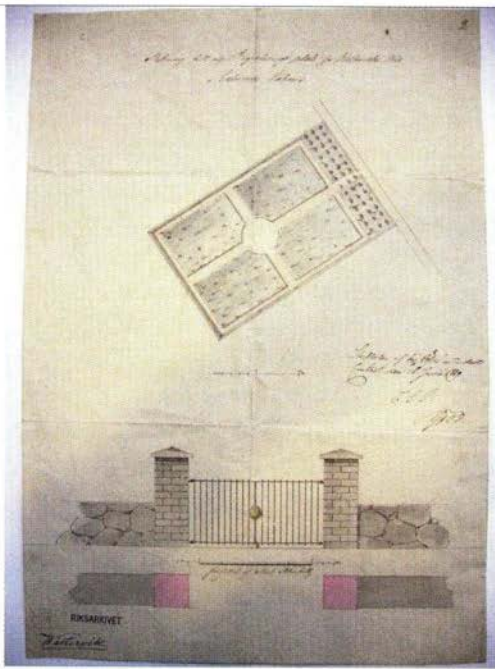
(Original i Riksarkivet, refoto Riksarkivet)

platser och de som andra arkitekter gjorde upp var alla enklare till utförandet. Trots detta ville församlingarna ofta ha ännu flera förenklingar och det var sällan de sträckte sig så långt som till att låta uppföra ett kapell. Oftast nöjde man sig med det absolut nödvändigaste: en mur, några gångar och träd.

Träden var ett oundgängligt inslag som till och med hade påbjudits av Kungl. Maj:t i ett cirkulärbrev till landets konsistorier och landshövdingar 1805. Deras funktion var troligen huvudsakligen av hygienisk karaktär och endast i andra hand estetisk. Den

engelske kemisten Joseph Priestley publicerade 1774 "Experiments and Observations on Different Kinds of Air" där han redogjorde för sin upptäckt av växternas förmåga att producera syre och rena luften. Trädens välgörande inverkan var dock redan känd. I Åbo publicerades 1753 till exempel en avhandling om stadsbyggnadskonst av Gustav Aurenus, "Enfalliga tanckar om det, som bör i achttagas, wid en stads anläggning," där han på ett par ställen föreslår att gator och torg planteras "med allehanda lefwande trån" eftersom de "bidrager ganska mycket til Stadens prydnad, och befordrar sundheten". Några djupare vetenskapliga belägg för detta saknades dock ännu under Aurenus tid. Priestleys mer exakta resultat uppmärksammades snabbt i Europa och blev en bidragande orsak till att begravningsplatserna planterades med träd i syfte att rena luften.

Det vetenskapliga framsteget sammanföll med tidens intresse för natur och parker vilket har föranlett många att dra paralleller mellan begravningsplatserna och samtidens parkarkitektur. Det är en rimlig tanke, och åtminstone när det gäller Fredrik Magnus Piper var det säkert hans kunskaper inom detta område som gjorde honom så framträdande. Men samtidigt fanns det andra influenser som vägde lika tungt. Vid Konstakademien baserades undervisningen i arkitektur framför allt på fransk teoretisk litteratur. Där hade avsnitten som handlade om begravningsplatser mycket lite med trädgårdskonst att göra och byggde istället på former från äldre tiders kloster- och lasarettanläggningar. Begravningsplatsernas form utgjordes i den traditionen av en kvadratisk eller rektangulär innergård innesluten av öppna arkader för de förnäma gravarna. I gårdens mitt reste sig ett kapell för ceremonier och gravplatser för till exempel kungafamiljen. På det öppna fältet, indelat i fyra kvarter,

Plan och entré till begravningsplatsen i Västervik av Axel Almfelt 1829. Förslaget utgörs av en rektangel indelad i fyra gravkvarter med en cirkelrund plats i mitten. Kapell saknas liksom trädplanteringar utmed gångarna. Träden har istället samlats till en plats strax innanför entrén. (Original i Riksarkivet, refoto Riksarkivet)

vilade de enklare gravarna. Vegetationen var tämligen sparsam och utgjordes av cypresser i raka rader. De svenska begravningsplatserna byggde på samma grundform och gravarna placerades huvudsakligen efter samma principer med de förmögna utmed kanterna och de fattiga inne i gravkvarteren. Vegetationen tedde sig dock annorlunda, och troligen under inflytande av Priestleys upptäckt och det samtida naturintresset blev träden ett nödvändigt och med tiden allt rikligare förekommande inslag. De svenska begravningsplatsernas utformning bör alltså betraktas som ett resultat av flera olika faktorer som fransk klassicistisk arkitekturteori i samverkan med trädgårdsteori, sociala ambitioner samt natur- och läkarvetenskap.

Av beslutsfattarna betraktades det här skisserade händelseförloppet som en stor framgång och en följd av tidens vetenskapliga, kyrkliga och estetiska framsteg. Den sanitära frågan var löst och de döda kunde få vila i ro på en vacker och arkitektoniskt utformad plats.

Hos de människor förändringen berörde var inställningen dock mindre positiv och förhoppningsfull. För första gången på nära ett årtusende skiljdes de döda från de levandes omedelbara närhet och ibland låg den nya begravningsplatsen omgiven av barrskog. För många bör det ha varit en dramatisk händelse, särskilt om man betänker att dåtidens människor i allmänhet drabbades av flera dödsfall inom familjen än vi gör i dag. Inom flera församlingar i landet restes också högljudna protester mot att den hävdvunna kyrkogården där alla förfäder vilade skulle överges för en helt ny plats utan tradition och dessutom skiljas från den vördade kyrkobyggnaden.

Trots motståndet var samhällets styrande personer fast övertygade om fördelarna med att flytta kyrkogårdarna och så småningom under artonhundratalet hade snart sagt varje stad och flera mindre orter på landsbygden en begravningsplats. Begravningar inne i städerna upphörde helt och flera av de igenlagda kyrkogårdarna gjordes om till trädplanterade promenadplatser. Det är först under senare år som begravingar återupptagits på vissa av städernas gamla kyrkogårdar.

De förändringar som genomfördes vid 1700-talets slut har alltså levt kvar länge. Den arkitektoniska formen ser i dag annorlunda ut men begravningsplatsen som uppgift för arkitekter och landskapsplanerare är en mer än 200-årig tanke och här finns en lång kontinuitet oavsett om formen är parkens, skogens eller landskapets.

Flera av de äldsta begravningsplatserna har övergivits för nya större och modernare. Här är den gamla begravningsplatsen i Halmstad som invigdes 1816 men som inte har varit i bruk på länge. Både gravarna och träden har glesats ut med tiden.

Noter

¹ Nils Rosén von Rosenstein, Tal om pesten, och om dess utestängande ifrån et land, Stockholm 1772, s. 13. Rosén von Rosenstein hänvisar här till siffror framräknade av ekonomen Ephraim Otto Runeberg.

² Nils Dalberg, Tal om luftens beskaffenhet i stora och folkrika städer, Stockholm 1784, s. 19.

³ Sven Baelter, Historiska Anmärkning om Kyrko Ceremonierna så wäl wid den offentliga Guds-tjensten, som andra tillfällen hos de första Christna, och i Swea Rike; i synnerhet Efter Reformationen till närwarande tid, 3 uppl., Örebro 1838, s. 516-517.

⁴ Martin Luther, "Ob man vor dem Sterben fliehen möge", Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe, Bd. 23, Weimar 1901.

⁵ Av källmaterialet framgår att Piper var deltog i planeringen av minst nio begravningsplatser: Vänersborg, Växjö, Linköping, Västerås, Lund, Norrköping, Björneborg, Ystad och Uddevalla.

Abstract

That cemeteries should be designed by architects, and that such projects should strive to attain the highest artistic ambitions, seems almost self-evident these days. This tradition dates back to the end of the 18th century, when cemeteries outside city centres replaced Europe's state churchyards. In contrast to the old

churchyards, these new cemeteries were architecturally designed and provided with much richer vegetation. Here follows a brief presentation of a forthcoming dissertation on Art History, which addresses the various approaches adopted in designing the first Swedish cemeteries, during the period 1780-1830.

Om författaren

Hedvig Schönbäck är anställd som antikvarie på Stockholms stadsmuseum och innehar sedan 2002 en doktorandtjänst inom ramen för Nordiska museets forskarskola. Hon bedriver doktorandstudier

vid Konstvetenskapliga institutionen i Uppsala. Avhandlingens titel är "De svenska städernas begravningsplatser 1780-1830. Idealen och verkligheten." Avhandlingen beräknas vara färdig hösten 2007.

Årets bild 2005

Skogen har huvudrollen

År 2004 drabbades Sverige av en av de största naturkatastrofer någonsin. Det var en storm som var förödande för den södra delen av landet och som fick namnet Gudrun. När vinden mojnat vaknade människor i de områden där Gudrun drog fram upp till ett helt nytt landskap. Där skogen alltid stått låg nu träd huller om buller, horisonten kunde skönjas och allt såg annorlunda ut. Någon hade möblerat om i naturen. Och det tog lång tid innan allt var röjt, vägarna farbara och elektriciteten åter inkopplad. Förlusten för skogsägarna var stor. Men en och annan såg andra sidor av problemet. Så gjorde t.ex. fotografen Jocke Berglund Scanpix, som tagit denna bild. Bilden som valdes till Årets bild 2005 och som visar hela förödelsen som ett växande träd.

Härdighetszoner

för fruktträd och vedartade prydnadsväxter

Av: Reijo Solantie, Meteorologiska Institutet i Helsingfors. Översättning: Osmo Jussila

Fruktträds- och prydnadsväxters odlingszoner är ett ämne som jag återkommer till efter att 1986 ha presenterat min zonindelning följt av några revideringar. Här upprepar jag grunderna för zonindelningen. Leena Lindéns forskningsresultat har ytterligare belyst detta i Sorbofolia 2003. Klimatet i de cirkumpolära områdena jämförs även. Detta för att finna nya arter och kloner som kan vara lämpliga för import till Skandinavien - eller rent av för export.

Norden hör till den cirkumpolära boreala naturzonen, som delas in i fyra underzoner. Denna indelning är praktiskt användbar för jord- och skogsbrukare. När man importerar eller exporterar fruktträd är det säkrast att hålla sig till samma zon och undvika introduktioner från områden med gynnsammare klimat. Dessutom kan områden med likartad värmesumma ha mycket varierande vintertemperaturer. Därför kräver introduktion av nya växter även en jämförelse av de lägsta temperaturerna.

Så har t.ex. områden i andra delar av världen med samma värmesumma som mellersta Finland så kalla vintrar att fruktträd inte övervintrar där, ofta gäller samma sak människor då dessa områden är obefolkade. Å andra sidan är det inte heller bra när man ersätter värmesumman eller växtperiodens längd med vinterns medelminitemperatur. När man t.ex. jämför Europa och Nordamerika (Barber & Philips 1975, Bärtels 2001) kan allt bli fel. När växterna flyttas till Europa från områden med samma medelminitemperatur på vintern kan man vara tämligen säker på att skadliga froster

inte förekommer där. Man måste alltså ta hänsyn till både vinter- som sommarförhållanden.

Finland och Sverige är så avlånga att odlingszonernas gränser löper så gott som parallellt med naturzonerna. Även om arbetet med att finna förhållanden liknande de finska gjordes tidigt (Hämet-Ahti 1970) är en uppdatering nödvändig.

Det finns två skäl till detta. För det första har odlingszonernas gränser efter Hämet-Ahtis pionjärarbete blivit tydligare. För det andra behöver vi göra klart vilka parametrar som inverkar på möjligheten att odla fruktträd och prydnadsväxter.

Modellutformning av zoner

Som bas för de finska zonerna har jag använt de lägsta temperaturerna under en 15-årsperiod (normfrost) och de faktiska värmesummorna. Vinterns medelminitemperatur används också generellt som kriterium för zonindelning och har tidigare varit det enda kriteriet (Rehder 1977). I och för sig vore medelminimum möjlig för växter som planteras på hösten och skördas före nästa

vinter. Så är det t.ex. med höstsäd, men en sådan gröda ligger utanför ramen för denna artikel.

Skillnaden mellan medelminimum och 15-årsminimum är så gott som lika överallt, ca 8°C, och därför skulle även medelminimum vara lämplig för att kartlägga frostrisker. Skärgården är dock ett undantag. Där är temperaturen helt beroende av när isarna lägger sig. Vid kraftig isläggning under stränga vintrar blir skillnaden där större mellan dessa medeltemperaturer.

Även av ett annat skäl är normfrost en bättre mätare på vinterhärdighet än medelminimum. Finland har milda vintrar med kraftiga och förhärskande sydvästliga vindar. Så var t.ex. fallet under flera vintrar på 1990-talet. Då var minitemperaturen i medeltal 1-4°C högre än åren mellan 1961-1990. Den sydvästliga luftströmmen avbröts dock emellanåt av de mycket starka arktiska utbrotten, som orsakade rekordlåga vintertemperaturer i Lappland och likaså rekordlåga temperaturer under hösten i södra delen av landet. Det är endast Österbotten som har haft förhöjda temperaturer på vintern. Vintertemperaturer kan endast ligga till grund för zonindelning i områden som har ett homogent kontinentalklimat.

Utöver vinterns inverkan är växtperiodens längd viktig för en framgångsrik odling av fruktträd. Lägsta temperaturer under en period på 50-100 år är en osäker mätare. Det leder även till för försiktiga gränsdragningar när man tar hänsyn till fruktträdens livstid och gradvis varmare vintrar.

Om vi ska hålla oss till en enda parameter är den effektiva värmesumman den bästa grunden för zonindelning, detta med hänsyn till växtperioderna. Tjälens djup har då inte tagits med. Den kan påverkas av olika marktäckningar. Där tjälen är farligt djup är vintrarna så kalla att fruktträd ändå inte kan

växa. I Finland finns inga sådana områden.

Det har ofta diskuterats om de stora svängningarna i dygnstemperaturen på vårvintern påverkar träden. Denna parameter är emellertid inte lämplig att ta med vid indelningen i zoner då risken för variationer i temperaturen är lika där januari's medeltemperatur ligger under -3°C. Kontinentalitet dvs. temperaturens årliga amplitud, lär bara i extrema fall vara den avgörande faktorn. På maritima växtplatser kan avmognaden inför vintern vara ofullständig.

I boreala naturzoner kan risken för ringa eller stora regnmängder vara stor i begränsade områden.

Summa summarum: Leena Lindéns aktuella undersökning av vinterskador på fruktträd visar att de två variabler som jag har använt; effektiv värmesumma och normfrost, är lämpliga som grund för zonindelning i Norden och ganska bra även på andra delar av klotet. De är effektiva och enkla instrument för internationella jämförelser och introduktion av växter.

Klimatet i Kanada

Sommar- och vinterförhållanden togs redan tidigt med vid klassificeringen av Kanadas nio zoner och de användes i klimatstatistiken mellan åren 1931-1960. Om man räknar alla underzoner så har Kanada totalt 15 stycken I ett så vidsträckt land är klimatförhållandena varierande och även faktorer, som vi inte har i Europa, innebär stora risker. Därför klarar man sig inte med två variabler.

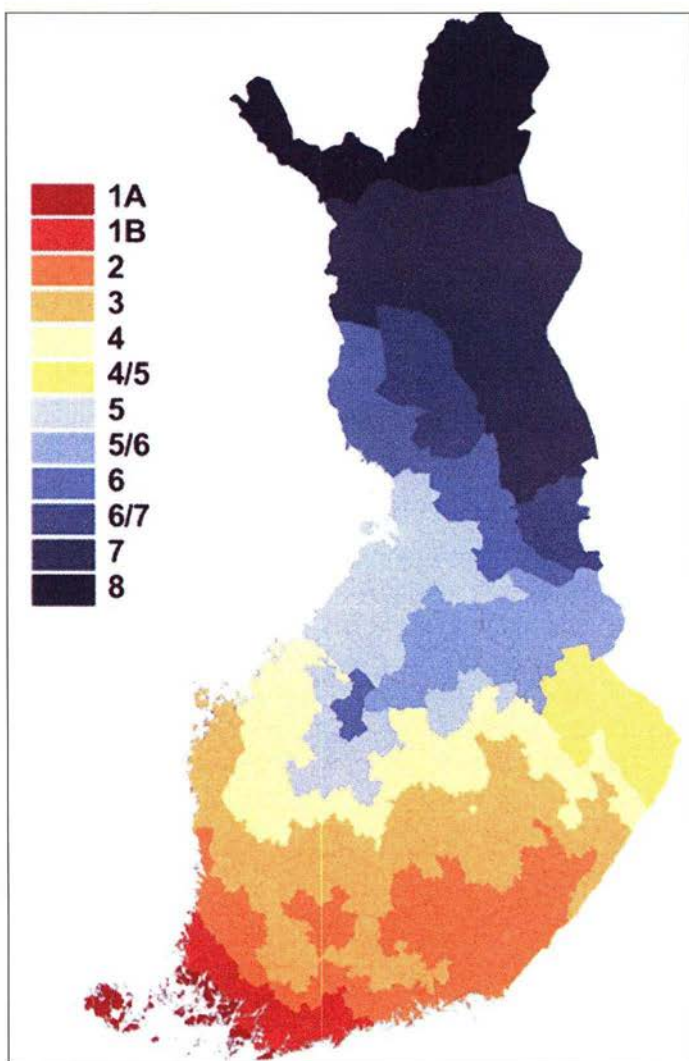
Den viktigaste parametern, den som visar på vinterhärdighet, är årets kallaste månadsmedelminimum. Växtperiodens betingelser i Kanada beskrivs med den varmaste månadens medelmaximum och medellängden av den frostfria perioden.

Båda korrelerar ganska bra med den effektiva värmesumman, men den senare tar även hänsyn till försommarens kallutbrott med sena och hårda froster, vilka har en helt annan omfattning i Kanada än hos oss. I Ontario, som ligger på samma breddgrad som Mosel, kan temperaturen under de kallaste julinätterna sjunka under nollstrecket men om vindarna är sydliga kan temperaturen, precis som i Moseldalen, stiga till +40°C.

I norra Europa har vi inte den förödande kombinationen av hårda vintrar och tunt snötäcke som är vanlig i Kanada. Detta finns med i den kanadensiska modellen som en variabel: största snödjup.

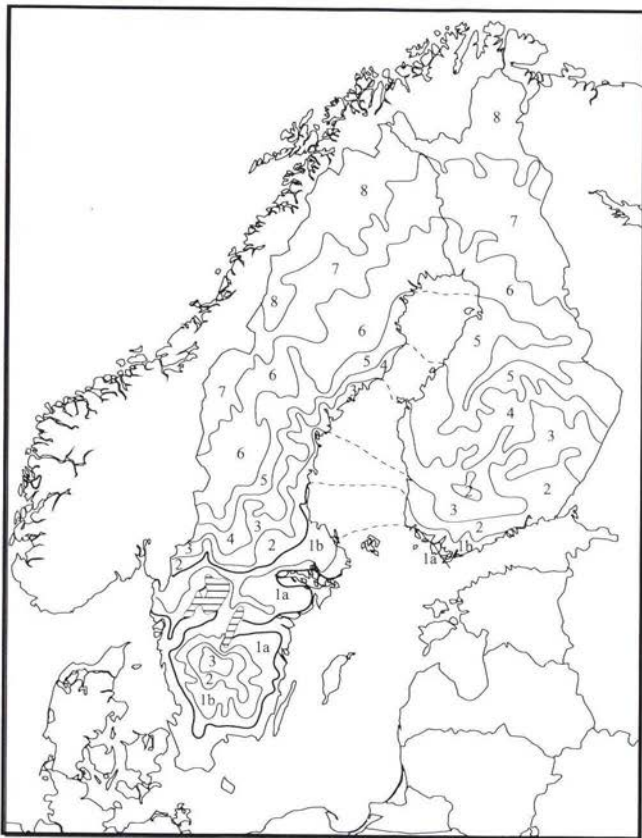
Kanadas sydöstra kuster har även underkylt regn som kan bryta sönder träden. Detta finns med i modellen som produkten av januari månads nederbörd och årets kallaste månads medelminitemperatur. På samma sätt saknar norra Europa torkan på prärien. I modellen speglas detta fenomen av nederbörden mellan juni-november. Norra Europa har inga förödande stormar om man bortser från Norges kuster. Däremot måste man ta hänsyn till dessa i Kanadas sydvästra och sydöstra kuster, som annars är lämpliga för fruktodling med sina milda vintrar.

Quellet och Sherkan utarbetade för varje variabel en regional fördelning enligt observationsplatsens höjd över havet, breddgrad och meridian. Efter detta gjorde de en viktning av varje variabel. Resultatet blev ett hårdighetssindex som låg till grund för zonkartan. Till sist

Odlingszonerna för fruktträd i Finland (Solantie 1986), anpassad till kommungränser. I vissa vidsträckta kommuner förekommer två zoner. Normfrost (under 15 år) från zon 1A till 8 är -8°, -31°, -34°, -36°, -37°, -39°, -41.5°, -42.5°, -44° och -C46°C.

var vinterns kallaste månads medelminitemperatur den avgörande faktorn, på vilken gränserna för zonkartan baserades. Nyligen har McKenney *et al.* (2001) publicerat en ny reviderad version av Quellets och Sherks karta med större upplösning av regionala data. Det visade sig att den gamla kartan

i Kanada och Sibirien även under för- och midvinter då temperaturskillnaden mellan arktiska och sydliga luftmassor är betydande och byten av luftmassor leder till våldsammare temperaturskillnader än i Europa. När vi jämför områden i norra Europa med de i Ontario, med samma effektiva värmsomma, finner vi att Ontario är mycket kallare på vintern. Å andra sidan ligger Ontario mer än 1000 km sydligare än norra Europa och värmetopparna blir därför högre. I norra Europa värmer solen inte på midvintern, vädret är i regel stadigt och blött. Caprio och Quammen (1999) fann skador på fruktträden i Okanagandal, British Columbia, orsakade av frost, som följde på blidväder. En liknande iakttagelse gjordes av Coleman (1992) i New Brunswick, Alberta, där frosterna annars är färre än på prärien österut. Där förstärks deras skadliga verkan av varma vindar.

Den pomologiska zonindelningen inom Finland och Sverige enligt det finska systemet och numreringen. Den tjocka linjen i södra Sverige visar gränsen mellan de svenska zonerna 2 och 3 och anger södra gränsen för förhållanden som kan förekomma i Finland.

I Finland fann Lindén (2003) inga belägg för att stora förändringar i temperaturen betydde något. Hon noterade att den viktigaste faktorn för äppelträdens skador var kölden, men att även den senaste sommarens och höstens väderförhållanden hade ett visst inflytande.

fortfarande är giltig, då förändringarna var obetydliga. Dessutom skapade de en karta med hjälp av klimatstatistiken från åren 1961-1990. Enligt resultaten hade klimatet i västra Kanada förändrats så att det blivit en aning mer gynnsamt för fruktträden medan det blivit något sämre för träden i östra Kanada.

En betydande riskfaktor hos oss är temperaturens svängningar mellan eftermiddagarnas plusgrader och nätternas hårda frost under mars månad. Dessa orsakar skador

Finlands zonindelning

De viktigaste faktorerna när vi definierar de finländska zonerna är den effektiva värmsomman, växtperiodens längd och frekvensen av hårda froster. I Finland finns en särskild edafisk företeelse inom zonerna 5 och 6; områden med skogsbevuxna bergåsar och backar (drumliner) som har förhållanden liknande dem i zon 4. Även om deras ar-

eal endast är 5-10% av dessa zoners totala areal, är betydelsen stor, då jordbrukets för det mesta är koncentrerat till sådana ställen. Omkring tio procent av gårdarnas areal ligger inom zoner som är varmare än omgivningens. Dessa lokala zon 4-förhållanden koncentreras till Norra Karelen, Kajanaland, Norra Savolax samt mellersta Finland och Österbotten.

Min andra kommentar rör tjäle och marktemperatur (Solantie 1988).

Finland kan grovt delas in i regioner med djup eller lätt tjäle beroende på frostsummans storlek jämfört med snödjupet. I södra delen av regionen med djup tjäle (sydvästra Finland) tinar den efter snösmältning snabbare än i norra delen av landet. I de delar av Lappland och Österbotten, som har djup tjäle, är markens temperatur på 20-50 cm djup omkring 0-strecket långt efter växtperiodens början. I andra delar av Finland stiger markens temperatur samtidigt med luftens. Även om marktemperaturen stiger ungefär i samma takt efter tjällossningen, är marken under hela sommaren kallare i regioner med djup tjäle. Man kan påverka nackdelarna av djup tjäle och kall mark genom att täcka med löv, barr, bark eller snö. Vi kan notera att de nämnda backbyarna ligger i områden med lätt tjäle.

I Finlands zonindelning för vedartade prydnadsväxter och fruktträd motsvarar zon I hemiboreal, II och III södra boreal, zon IV gränsområdet mellan södra och mellersta boreala, zonerna V och VI mellersta boreala och VII och VIII i norra boreala naturzonen. Dessa allmänna zoner uppställdes ursprungligen av Kalela (1961) för skogsvegetationen. Hämet-Ahti (1965) och Ahti *et al.* (1968) utsträckte dem att även till att omfatta utlandet och skapade den terminologi som idag används i Finland. Tuhkanen (1980) och Solantie (1974, 1990) har granskat zonernas

klimateanalogier och Solantie (1990) visade att zonerna är enhetliga system i naturen som skiljer sig från varandra med tydliga gränser.

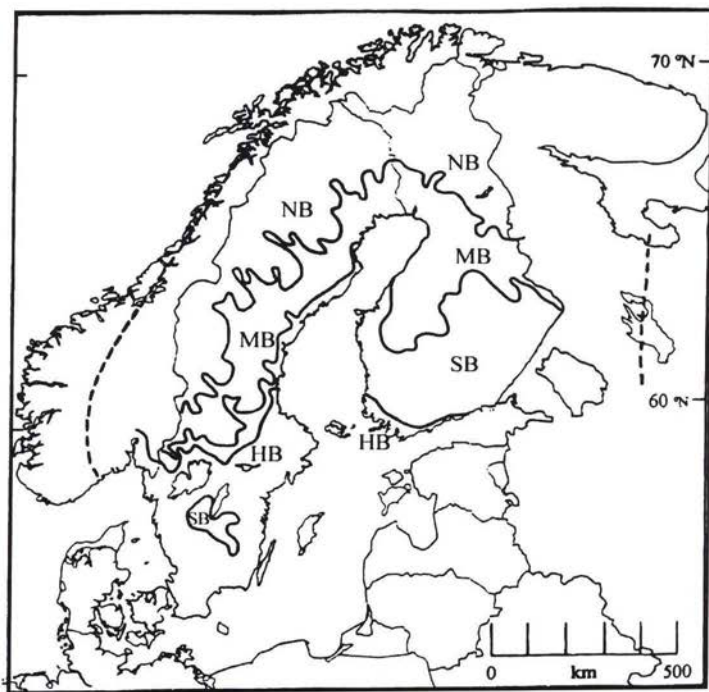
Klimatet i grannländerna

Den boreala klimatzonen omfattar alla finska zoner. Det är bara den norra utkanten av den boreala zonens sydligaste underzon som sträcker sig till Finland. Största delen av den hemiboreala zonen, ända ned till gränsen för lövskogs- eller tempererade zonen, är gynnammare under vegetationsperioden än i Finland. Denna sydliga utkant av den boreala zonen omfattar södra Sverige, utom småländska höglandet, fram till bokens norra gräns, Ösel, Dagö och Kurlands kust. I alla dessa regioner är vintern mildare än i Finland, och därför måste man vara försiktig med att importera växter därifrån.

Längre öster ut är vintrarna kallare, i stigande grad över inre Baltikum och norra Vitryssland till det europeiska Rysslands centrala högplatå, som på vintern motsvarar finsk zon 4. Import av plantor därifrån är mycket lämplig för introduktion av växter. Dock måste man hålla i minnet, att växtperioden i Estland är en vecka och i Lettland två veckor längre än i lika vinterkalla delar av Finland (t.ex. Karlins 1972). Helt problemfri är överföring av växter från sådana områden i grannländerna, som både har vinter- och sommarförhållanden som i de finska zonerna I - IV. Dessa trakter är Karelska näset, Ladogas och Äänisjärvis (Onegas) kuster, Aunusnäset, Valdaihöjderna, sydöstra Norge, Värmland, Närke, norra Svealand till södra Lappland. Alla på mindre än 800 km:s avstånd från Tavastland.

Finska och svenska zoner

Den svenska zon II är på gränsen till de gynnammaste förhållanden i Finland, och motsvaras av av den finska zon 1a.

Delzonerna av den boreala ekoklimatiska zonen i Finland och Sverige och gränserna mellan dem.

HB = Hemiborealen,
 SB = Sydborealen,
 MB = Mellanborealen
 NB = Nordborealen.

Gränsbältet mellan de norra boreala och hemiarktiska zonerna (beväxt med dvärgbjörk, *Betula nana*, men inte björkskog) är inte markerad. Ej heller är den hemiboreala zonen gränsbälte (med bokskogar i Halland, Skåne och Blekinge) mot den norra tempererade zonen markerad. Generellt är indelningen av den boreala zonen näst bäst efter de specifika pomologiska zonerna och är till hjälp vid flyttningar från ytterst oceaniska eller kontinentala regioner till Finland och Sverige. Det fennoskandiska inlands klimatet som är rätt oproblematiskt vid öst-västliga förflyttningar, övergår väster om den streckade linjen till ett mer oceaniskt klimat.

Jämförelsen mellan finska och svenska zoner är något problematiskt, då de svenska zonerna III och IV inte är klimatiskt enhetliga. Förhållandena i de norra utkanterna är kärvarare än i de södra delarna. När vi söker finska motsvarigheter till de svenska zonerna III till IV, som löper 40 till 80 mil i nord-sydlig riktning efter Bottenhavet och Bottenviken, skiljer de sig från de finska vid olika breddgrader. Därför har jag delat dem i tre skilda breddgradszoner. Jag har också noterat de specifika förhållanden som råder på småländska höglandet. Den angivna klassificeringen är en kompromiss: Plågor av vår- och sommarfroster samt överflödigt fuktighet under sensommaren och hösten

gör klimatet kärvarare medan vinterkölden och vegetationsperiodens längd mildare än angivna finska motsvarigheter i tabell 1.

Väst- och Mellaneuropa

I Väst- och Mellaneuropa förekommer aldrig så låga vintertemperaturer som i Finland utom i några enstaka bergstrakter (Bärtels 2001). Orter med liknande klimat som Finland finns närmast i östra Mellaneuropas bergskedjor och i Karpaterna. I Mellaneuropa finns inget behov av att förädla fruktträden för bergiga områden, då man kan gå till de 500 m lägre liggande dalarna och odla vad som helst i världens gynnsammaste platser för fruktodling.

De sorter som har förädlats för Mellaneuropa är, när de odlas hos oss, ett rent lotteri. Utan långvariga experiment måste man klassificera importerade sorter som dåliga, oberoende av vad EU-certifikaten säger. Byråkrati och verklighet möts inte. Staten favoriserar med andra ord skadlig verksamhet samtidigt som man straffar och komplicerar import till EU d.v.s.från de länder som har likartat klimat med Finland. De baltiska ländernas inträde i EU har dock förbättrat tingens ordning.

Allmänt om fjärran länder

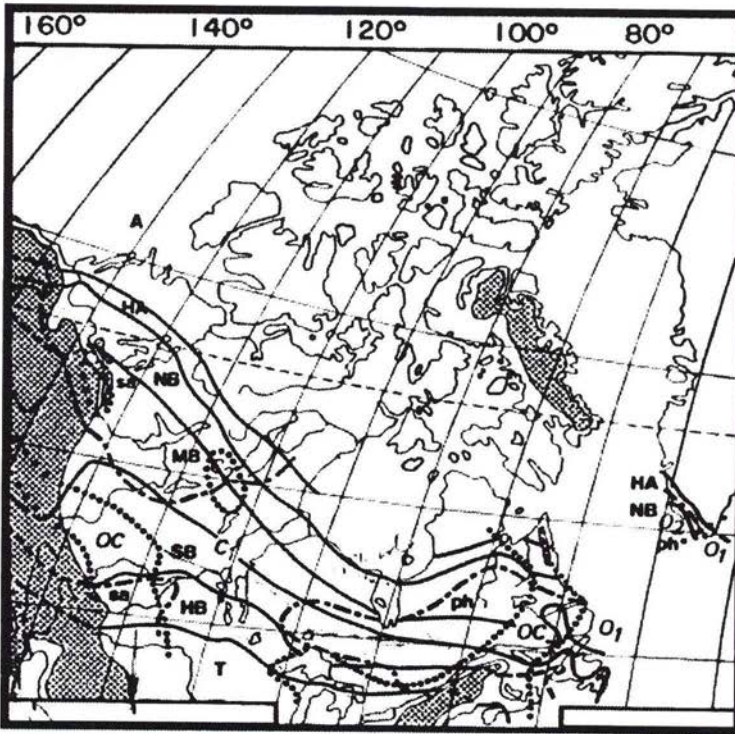
Ur nordamerikansk och sibirisk synvinkel är Europa en underbar plats för odling av fruktträd. I motsats till nästan alla orter på samma breddgrad har största delen av Europa en mild vinter med vädersystem från sydväst. Det räcker inte att den europeiska kontinenten ligger vid Atlanten utan även formen ger en extra bonus. Medelhavet och Östersjön skär djupt in i landmassan och den sydväst-nordostriktade strandlinjen gör att strömmen av varmluft accelererar längs kusten. I norr strömmar varmvatten och varma luftmassor djupt in i och över Barents hav och håller havet isfritt. När Europa alltemellanåt får ett kallluftsutbrott från Norra Ishavet värms luftmassan av det öppna havet. Detta är inte bara viktig under vintern utan även i maj och juni. Natt-froster under sommaren förekommer inte så långt söderut på vår kontinent som i Kanada och Sibirien. Där är

försomrarna ostadigare och mycket kallare än på samma breddgrader i Europa. Följden av kallare vårar i Kanada och Sibirien är en mindre värmesumma och kortare växtperiod. Orterna i Kanada och Sibirien, med ett sommarklimat som liknar Finlands, ligger på betydligt sydligare breddgrader men där är vintrarna mycket kallare än hos oss och fruktodling för det mesta omöjlig. På samma breddgrader i Europa är förhållandena för fruktodling utmärkta och vingårdarna breder ut sig på bergsluttningarna. Å andra sidan ligger de trakter i Sibirien och Kanada, som har vintrar liknande våra så sydligt, med varma somrar, att träden inte är hårdiga som hos oss (kräver högre sommartemperatur för avmognad. *Övers. anm.*). De lider även av våra våtare förhållanden. I sina hemtrakter är träden vana vid torr och varm mark efter den långa och varma sommaren. Det gör att det är svårt och fordrande att flytta träden. För att lyckas, måste man jämföra

Tabell 1. Jämförelse mellan finska och svenska pomologiska zoner. De svenska klasserna är angivna med romerska och de finska med arabiska siffror.

Svenska zoner upp till 59°30'N	Svenska zoner mellan 59°30'N och 64°N	Svenska zoner vid och norr om 64°N	Motsvarande finska zoner
I,II		-	finns i Finland
III	III	-	1a
IV de mesta av Småland		-	1b, 2
V högsta Småland	V		3
-		V	4
-	VI	Bottenvikskusten	4,5
-		VI	5+närliggande 6
-	VII		6
-		VII	kring gränsen 6/7
-	VIII	VIII	7

P.g.a. det klimatologiska glidandet inom de svenska zonerna borde deras gränser i framtiden preciseras så att de blir klimatologiskt mer enhetliga, detta som en rekommendation. Jag föreslår en förändring av det svenska zonsystemet så att svensk zon III motsvarar finsk 1a, svensk IV finsk 1b, svensk V finska 2+3, svensk VI finska 4+5 (V och VI är klimatologiskt och geografiskt breda i Finland men smala i Sverige), svensk VII finsk 6 och svensk VIII finsk 7. Fjällregionen i Sverige motsvaras av zon 8 i Finland.

Delzonerna av den boreala ekoklimat-zonen i Nordamerika enligt Tuhkanen (1984). Zonerna är markerade som i bild 3. Därtill markeras även gränserna för den hemiarktiska zonen (HA) och gränsen mot den tempererade zonen (T)

klimatförhållandena noggrant och söka efter regioner, som påminner om våra. Därtill måste man ta risker och göra omfattande provodlingar.

Vid Stilla Havets kuster

Nordamerikas västkust får värme från sydväst via vatten och luft. Klippiga Bergen höjer sig bant öster och havets inflytande minskar därför snabbt. När man följer den 60:de breddgraden (Alaskas sydkust) mot inlandet, sjunker medelhöjden tuck < 500 m på ungefär 800 km:s avstånd från kusten, undantaget är södra Kanada där denna medelhöjd sjunker först efter 1200 km. Vid 1200 km avstånd från kusten i USA är medelhöjden > 1000 m. En sådan fördelning av höjderna leder till ett bistrare klimat i USA än i Europa. Europeiska, milda temperaturer är här okända med undantag av en smal remsa

utefter västkusten. Men där är regnet å andra sidan ymnigt året om. Bergen har trånga floddalar, där endast små arealer kan odlas men med ideala förhållanden för fruktodling. För Finlands och Sveriges del torde vi inte kunna hämta fruktträd från Brittiska Columbias bästa fruktgårdar, inte ens från odlingar på Fraserflodens stränder eller från Okanagandalen där klimatet är gynnsammare. Dessa platser ligger på samma breddgrad som Paris och i närheten av en ocean.

Vi måste därför gå till norra Fraserfloden och dess bifloderna Kamloos och Thompsons stränder för att hitta hårdiga fruktträd.

På prärien

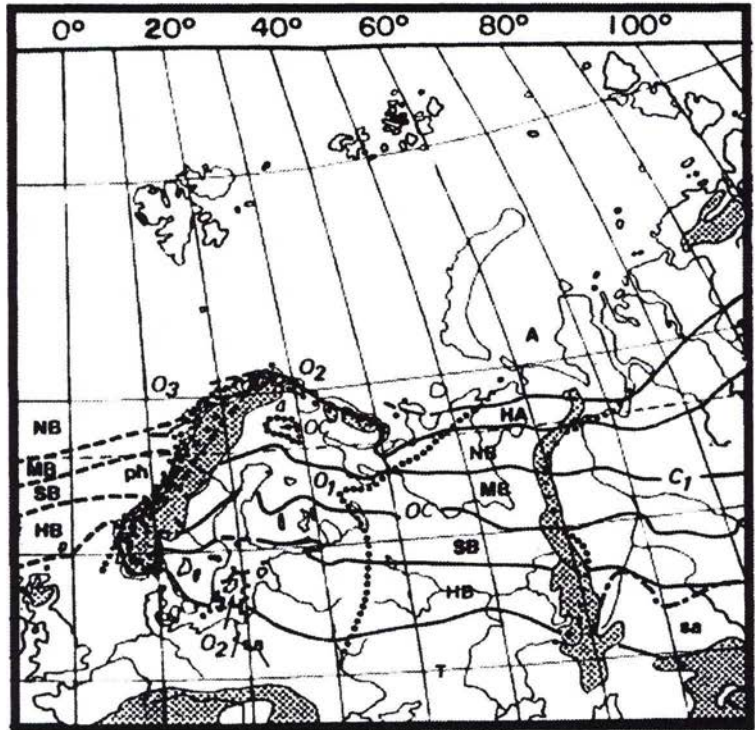
De västerifrån strömmande luftmassorna avattnas effektivt av Klippiga Bergen innan de hunnit djupare in över kontinenten. Detta gör att prärien sträcker sig långt upp på

Motsvarigheten för bilden på motstående sida för Europa och västra Sibirien.

högplatån. Vid marknära inversion (stilla och klart väder när solen inte är uppe) svalnar luften effektivare ju mindre trädskrovarna skyddar. Torr jord isolerar bättre än våt jord och därför har präriens klimat ganska tvärså växlingar. För hårdiga arter är vinterkylan dräglig först i Albertas södra regioner. Även där är jorden dock så torr efter sommaren, att man kan ifrågasätta om träden kan anpassa sig till vårt klimat då de vant sig vid sådana förhållanden. Även grundstammar som är populära där, har svårt att klara sig här. Rötterna söker sig till djupare jordskikt av två orsaker; dels för att hämta grundvatten och dels för att skydda sig från kylan, som är extrem nära mark utan snötäcke.

Från prärien till Atlanten

Luftmassor med värme och fuktighet förlorar, i borealt klimat sin verkan under vintern när de skriker från väst till öst tvärs över kontinenten. Därför är de östra delarna alltid kallare på vintern än de västra. Det gäller också i Nordamerika. Vid den östra kusten strömmar en värmande havsström norrut och lågtryck med sina vidlyftiga regnområden påverkar klimatet dryg tusen kilometer in över land åt nordväst. Extra fuktighet från de Stora Sjöarna medför ett tjockt snötäcke

från Ontarios västra gräns och österut. Väster om gränsen hinner Winnipegsjön före isläggning sprida sin fuktighet över sydöstra Manitoba, där den stannar i jorden till våren. Vintertid hindrar ett tjockt snölager tjälen från att gå djupt. Till skillnad mot på prärien är området här täckt av skog. Ett meterdjupt snötäcke skyddar småplantor men inte stora fruktträd mot kyla. Under sommaren förekommer nattfroster i Ontario anmärkningsvärt sydligt, även om man skulle kunna tro att urskogarna, som dominerar landskapet, är ett tillräckligt skydd mot denna olägenhet.

Orsaken till förtretet för Ontario är den väldiga Hudsonviken, som sänder ut isiga pustar varje gång vinden vänder till nordlig. Detta kanadensiska innanhav, som är 2,5 gånger så stort som Östersjön, fryser grundligt och tjockt även i de sydligaste delarna. Isen ligger kvar till långt in på sommaren

och reflekterar solstrålningen ut i rymden. Vid nordliga vindar strömmar luften över den isbelagda viken och värms inte av djupa barrskogar och öppet vatten. Därför är dessa vindar iskalla även mitt i sommaren.

Ontarios norra kust ligger på samma breddgrad som Skåne. Området består av tundra och skyddsområden för isbjörnar.

När man rör sig söderut från kustens tundra far man först igenom den subarktiska zonen. Denna är nästan lika stor som Finland och sträcker sig från nordost mot sydväst i ett 300 km brett band med myrmarker och snår utan bosättningar och vägar. Ett liknande område, som dock ligger på litet högre höjd, finns i västra Sibirien.

Söder om den subarktiska ödemarken kommer vi in i nejder som liknar de i Österbotten och Kajanaland. I detta väglösa land bor enstaka indianer längs de större sjöarnas stränder. Därefter finner vi (i väster på 52°N och i öster på 50°N) områden, som har samma effektiva värmsumma som Finlands zoner 1 - 3. Här finns vägar och stora skogar. Bosättningarna är dock lika glesa som i Lappland, och man ser inga åkrar eller fruktträdgårdar. Det är inget att förundras över. I januari är där fem grader kallare här än i Lappland och frostnätter kan förekomma in i juli! Detta på samma breddgrad som Mosel-dalen.

För att finna lämpliga äppelsorter för oss i Ontario, måste vi gå till varmare trakter, till områden där sockerlönnen *Acer saccharum* växer naturligt.

När vi fortsätter ytterligare 300-400 km söderut, kommer vi till den hemiboreala zonen på 46°N eller 47°N. Där är den effektiva värmsumman och skogsnaturen liknande den i Baltikum, Sörmland och Småland. Landsbygden påminner om Savolax med samma antal invånare per km² och samma uppodlad åkarareal. P.g.a. att de Stora Sjöarna dämpar

klimatet, är vintrarnas minimitemperatur samt snötäckets djup och varaktighet desamma som i Savolax. Här känner sig en finländare hemma.

När två besökare från Finland pratar med varandra i trakterna av Sudbyru, Soo eller Thunder Bay, kan en passerande urinvännare, även ungdomar, lägga sig i samtalet på ren finska! På USA-sidan om gränsen, i norra Minnesota, Michigan och nordligaste Wisconsin har ungefär 70% av invånarna namn med finskt ursprung. Det var dock länge sedan immigrationen hit skedde, och nuförtiden talar få människor finska. Våra traditioner ("härmälääsyy") har integrerats i det allmänna språket och maträtterna med t.ex. tyskarnas och indianernas bruk: "She was the best nisubaker in the township" stod att läsa i en tidning och servitrisen kan fråga "Do you like kropsu with kaffi".

Det lönar sig att hämta fruktträd till Finland från dessa trakter. Lika bra är de högre belägna områdena runt St. Lawrencefloden, St. Lawrencesvikens stränder upp till 49°N och Newfoundland. Labradorhalvön har för strängt klimat även på sina södra kuster.

I Förenta Staterna är Appalachernas högländer i nordligaste New York och Vermont, New Hampshire och Maines norra delar goda marker för nordliga växtjägare.

Söderut

Det lönar sig inte att hämta försöksmaterial allt för långt söderut i östra Kanada, där den egentliga fruktodlingen förekommer. Vint-rarna på Prins Alberts ö, Nova Scotia och sydligaste New Brunswick är för milda, när vi jämför dem med finska förhållanden. St. Lawrencefloddalen med sina tempererade somrar är dessutom för varma. Vintrar och somrar är för gynnsamma vid Erie- och Ontariosjöarnas kuster, där t.o.m. vingårdar förekommer. Kanadas sydligaste delar mellan

42°N och 44°N ligger på samma breddgrad som Nice i Frankrike.

Sammanfattning av jämförelserna

Kanada	Finland
High subarctic	Hemiarktisk
Low subarctic	Nordlig boreal
High boreal	Mellersta boreal
Middle boreal	Sydlig boreal
Low boreal	Hemiboreal

I Finland försvarar naturvetenskapliga forskningsinstitutioners ledningar benhårt sina av ministerier och jurister eller EU-byråkrater utarbetade och av riksdagen till lag antagna förordningar om cementerade administrativa klimatzoner, som växtligheten eller klimatet inte bifaller. I Kanada anser man däremot att naturzonernas betydelse är oerhört viktiga för ekologisk anpassning av lantbruk och skogsbruk.

På Tuhkanens karta, (bild 4) där Kanadas naturzoner har angivits med finska termer och förkortningar, motsvarar den hemiboreala zonen betingelser för fruktodling i Kanada och i USA de finländska zonerna 1b-4. Kanadas södra boreala förhållanden på Newfoundland och i Washington (USA) motsvaras av de finländska zonerna 3-6 och norrut i Kanada och USA de finländska zonerna 6-8.

I nordamerikanska områden där betingelserna för fruktodling liknar dem i Finland, är växtperioden lite gynnsammare men vinterkylan något strängare. Anpassning till finska förhållanden går bra om man tar växter från USDA zoner 3 och 4 i USA eller Kanada till de finländska zonerna 1-3. Dessa nordamerikanska zoner gäller för årets lägsta genomsnittstemperatur således zon 3; -40°C...-34,6°C, zon 4; -34,5°C...-29,0°C och zon 5; -28,9°C ... -23,5°C. Motsvarande normkyla (som överskrider en gång vart 15 år) i Nordamerika är ungefär 8 grader kallare

än den genomsnittligt lägsta temperaturen i Finland. Det betyder för USDA zoner att zon 3 har -45°C normkyla, zon 4 -40°C och zon 5 -34°C. Motsvarande temperaturer finner man på samma sätt i de finländska zonerna 7 och 8; 4 och 5 resp. 1b.

Finland: Plats!

Vi "nordbor" borde tänka efter, innan vi skryter med hur mycket bättre vi kan idka lantbruk och trädgårdsodling i arktiska förhållanden än några andra boende på motsvarande breddgrader. Vi kan försöka att lära ut vete- eller plommonodling till eskimåer i Nunavut, där maj är lika kall som januari hos oss och meteorologisk vinter varar från september till juni. Jag mötte en meteorolog därifrån på en konferens i Tammerfors. Vi stod och pratade ute på gården i drygt en halvtimme i en stark vind och -5°C kyla. Jag hade pälsmössa, skinnhandskar och vinterrock, han var iförd en T-tröja!

Abstract

A circumpolar search was conducted to find regions where climatic conditions are so similar to the boreal zones in Finland and Sweden that the introduction of fruit trees and woody ornamental plants from these areas would involve no significant risk of failure. The search was based on two main criteria. First, the region must be located in the boreal main zone to ensure that the demands made by summer heat are not too high. Second, minimum winter temperatures, averaged over a period of 15 years, must not exceed those in the zones dealt with in this paper. Unfortunately, most of the imported material is from climatically inappropriate regions.

REFERENSER

- Ahti, Hämet-Ahti & Jalas** (1968): *Vegetation and their sectors in northwestern Europe*. Ann. Bot. Fenn. 5: 169 – 211.
- Barber, P. & Phillips, C.E.** 1975: *The trees around us, 191 p.* Publ. In collaboration with the Royal Horticultural Society. Weidenfeld and Nicholson, London.
- Bärtels, Andreas** 2001: *Enzyklopädie der Gartenhölze, 800 p.* Verlag Eugen Ulmer.
- Caprio, J. & Quamme, H.** 1999: *Weather conditions associated with apple production in the Okanagan Valley of British Columbia*. Canadian Journal of Plant Science 79: 129 – 137.
- Coleman, W.** 1992: *A proposed winter-injury classification for apple trees on the northern fringe of commercial production.* Canadian Journal of Plant Science 72: 507 – 516.
- Environment Canada** 1989: *Canada Committee of Ecological Land Classification, Ecoregions working group. Ecoclimatic Regions of Canada. Canadian Wildlife Service Conservation and Protection.* Environment Canada. Ecological Land Classification Series, No. 23, 118 p.
- Hämet-Ahti, L.** 1970: *Bioklimaattisesti Suomea vastaavista alueista.* DST 2(4): 3 – 11. Meteorological Service of Canada. Environment Canada 2002. Canadian Climate Normals, as up-dated June 2002.
- Kalela, A.** (1961): *Waldvegetationszonen und ihre klimatischen Paralleltypen.* Arch. Soc. "Vanamo", suppl.: 65 – 83.
- Kärklins, J.** 1972: *Auglkoopiba, 474 p.* Izdevnieciba "Zvaigzne" Riga.
- Lindén, L.** 2003: *Omenapuiden tuhotalvet Suomessa 1927 – 1998.* Sorbifolia 34 (1) 2003: 32 – 40.
- McKenney, D.W., Hutchinson, M.S., Kesteven, J.L., & Venier, L.A.** 2001: *Canadas plant hardiness zones. Revised using modern climate interpolation techniques.* Canadian Journal of Plant Science 1981, p. 129 – 143.
- Ouellet, C.E. & Sherk, L.C.** 1967a: *Woody ornamental plant zonation I. Indices of winter hardiness.* Can. J. Plant Sci. 47: 231 – 238.
- 1967b: *Woody ornamental plant zonation II. Suitability indices of locations.* Can. J. Plant Sci. 47: 339 – 349.
- 1967c: *Woody ornamental plant zonation III. Suitability map of the probable winter survival of ornamental trees and shrubs.* Can. J. Plant Sci. 47: 351 – 358.
- Rehder, A.** 1977: *Manual of cultivated trees and shrubs hardy in North America.* New York, 996 s.
- Rikstörbundet Svensk Trädgård** 1993: *Växtatlas, inkl. omtryck av zonkartan 1966 med anknytande tilläggsinformation för olika växtarter och -sorter.*
- Sjörs, H.** 1967: *Nordisk växtgeografi. 2 uppl.* Stockholm, 240 p.
- Solantie, R.** 1974: *Kesän vesitaseen vaikutus metsä- ja suokasvillisuuteen ja linnustoon, sekä lämpöolojen välityksellä maatalouden toimintaedellytyksiin Suomessa.* English summary: *The influence of water balance in summer on forest and peatland vegetation and bird fauna and through the temperature on agricultural conditions in Finland.* Silva Fennica 8: 160 – 184.
- Solantie, R.** 1986: *Suomen hedelmäpuuiden ja puuvartisten koristekasvien menestymisvyöhykkeet – tarkennusta entiseen.* Sorbifolia 17(4) 1986: 201 – 210.
- Solantie, R.** 1988: *Täydennystä Suomen hedelmäpuuiden ja puuvartisten koristekasvien menestymisvyöhykkeisiin.* Sorbifolia 19 (3) 1988: 124 – 126.
- Solantie, R.** 1990: *The climate of Finland in relation to its hydrology, ecology and culture.* Finnish Meteorological Institute, 130 p.
- Solantie, R.** 1992: *Counterparts of finnish climate zones in Sweden.* Meteorological publications 21, 54 p.
- Solantie, R.** *On Definition of Ecoclimatic Zones in Finland.* Rapport Nr. 2003:2, Meteorologiska Institutet, Helsingfors 2003.
- Solantie, R.** 2004: *Hedelmäpuuiden ja puuvartisten koristekasvien vyöhykejaon soveltamisesta meillä ja muualla (On the application of hardiness zones of fruit trees and woody ornamentals).* Sorbifolia 35 (4) 2004: 147 – 158.
- Sveriges Pomologiska Förenings (SPF)** 1966: *Växtatlas, 2: a upplagan.*
- Tuhkanen S.** 1980: *Climatic parameters and indices in in plant geography.* Acta phytogeogr. Suecica 67, p. 1 – 105
- Tuhkanen S.** 1984: *A circumboreal system of climatic phytogeographical regions.* Acta botanica Fennica 127, 50 p.

Om författaren

Reijo Solantie är fil.dr och övermeteorolog vid Finlands Meteorologiska Institut. Född 1942, snart pensionerad. Har gjort hela sin karriär vid FMI inom vädarservice, klimatservice och forskning samt deltagit

i flera nordiska arbetsgrupper.

Inom trädgårdsklimatologi har han publicerat zonindelning för Finland, 1986, bl.a. i Sorbifolia utgiven av Dendrologiska sällskapet i Finland.

Kiitos toverit ja hyvää uutta vuotta!
Tack, kamrater, och gott nytt år
Solantie tackar även Pentti Alanko för hans stöd.
Artikeln är tidigare publicerad i tidskriften Sorbifolia 35(4) 2004.
Sid 147 - 158.

Mammuträd i Sverige och Danmark.

med referensobjekt i Norge

Av Tommy Carlberg

Inventeringen inleds med en övergripande beskrivning av mammuträdens introduktion, utbredning och utveckling i Europa, med fokus på Sverige, Danmark och Norge. Huvuddelen av arbetet syftar till att undersöka hur många mammuträd som finns i Norden. Inventeringen behandlar främst träd som är äldre än vintrarna 1985-1987. Arbetet kommenterar eller registrerar dock även en del yngre träd. Mammuträden har kartlagts geografiskt, storlek och tillväxt har uppmätts, utseende och hälsa bedömts. Stor vikt har lagts på att i möjligaste mån ta reda på trädens faktiska ålder. Inventeringen innefattar totalt omkring 150 träd mellan sju och 140 år.

Detta arbete på 10 p behandlar ämnet växtkännedom på B-nivå under institutionen för landskapsplanering, Alnarp. Arbetet består av en inventering av mammuträd (*Sequoiadendron giganteum*) i Sverige och Danmark och till viss del även i Norge. Inventeringen skedde i etapper mellan sep. 2004 och mars 2005 och är ett resultat av mitt växtintresse samt av uppmuntran och tillmötesgående hos berörda personer på Alnarp.

Man kan med ganska stor säkerhet säga att det i Norden finns minst 26 mammuträd som överlevt de ödesdiga vintrarna 1939-1942. Av dessa finns nitton i Danmark, fem i Norge och två i Sverige. Skillnaderna i antal mellan länderna beskriver de odlingsförhållanden som råder över längre tidsperioder. Många av de överlevande träden har nått en respektingivande storlek, och många yngre träd visar en tilltalande utveckling och snabb tillväxt. Vissa överlevande träd har dock en begränsad utveckling eller störd tillväxt, som i många fall kan kopplas till att de växer på

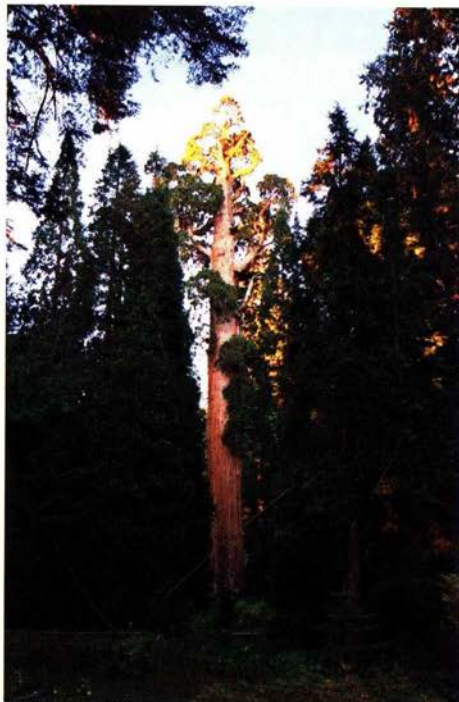
randen av sin möjliga utbredning. Man kan dra den slutsatsen att odling av mammuträd, med de kloner och frökällor som varit tillgängligt eller brukats, endast är möjlig i de mildaste delarna av Norden. Man får räkna med stor dödlighet vid plantering av unga träd, framförallt i Sverige. Unga träd drabbas, ofta på platser med hög luftfuktighet, av *Botryosphaeria* en svamp som angriper barr och kvistar. Det finns indikationer på skillnader i svampresistens mellan specifika exemplar och frökällor. Trots allt så kan man med rätt placering och om man har turen att få tag på ett köldhärdigt exemplar nå oväntat bra resultat.

Denna artikel är delar av det ursprungliga dokumentet, valda med syfte att i omfattning och inriktning passa in i Lustgården. Selektionen har tonvikt på inventeringen av mammuträden i Sverige. Som en referens till den möjliga utvecklingen inom Nordens har jag valt att även presentera det största trädet i Skandinavien. En del av träden står på privat mark och kräver därför speciella tillstånd vid besök. Stamomkrets är uppmätt 150 cm över marken om ej annat anges.

Sequoiadendron giganteum

Mammutträdet är en av växtvärldens mest fantastiska skapelser. Trädet är mycket intressant ur flera aspekter, både vetenskapligt, estetiskt-odlingsmässigt och rent skogligt som virkesproducerande art. Danmark, Sverige och Norge ligger vid den yttersta gränsen för möjlig odling vilket gör det befogat att öka kunskapen om överlevnad och utveckling. Syftet med arbetet är att få aktuell kunskap om de skandinaviska mammutträdens antal, geografiska placering, ålder, hälsa, utveckling och historia.

Denna kunskap skulle kunna användas för en bättre bedömning av odlingsmöjligheterna och skillnader i utseende och utveckling. Den skulle även vara viktig information vid en eventuell uppföljning av utvecklingen hos de inventerade exemplaren. Med en jämförelse med träd i Danmark och Norge skulle man få en mer nyanserad bild av den fenologiska plasticiteten (utseende/ utveckling) och hårdigheten i relation till mindre klimatförändringar i gränsområdet för mammutträdet överlevnad. Denna kunskap skulle även vara värdefull vid bedömning av eventuella framtida proveniensförsök. Informationen skulle kunna användas vid selektering av ett speciellt hårdigt och välutvecklat exemplar för vegetativ förökning, följd av provodling på utvalda platser.

"General Grant" i Grant Grove är det tredje största mammutträdet efter "General Sherman" och "Washington Tree" i Giant Forest.

Foto: T Carlberg, September 2003.

Mammutträd i Europa

Det första som skrevs om mammutträdet publicerades i Clearfield, Pennsylvania 1839. Krönikören var en Mr. Leonard som i sällskap med medlemmar ur ett politiskt parti korsade Sierra Nevada 1833. Han skrev att de hade funnit redwoodträd av ofantlig storlek i bergen. Men hela historien föll i glömska, kanske för att ingen trodde på det och för att tryckeriet i Clearfield brann ner och endast efterlämnade två exemplar av Leonards artikel.

Det skulle dröja ytterligare ett par årtionden innan någon gjorde

anspråk på upptäckten. Året var 1852 och nu var det A.T. Dowd som berättade att han sett träden medan han spårade en enormt stor, sårad grizzly. Folk var dock mer benägna att tro på den delen av historien som gällde björnen. Trots att det troligen dröjde ett tag innan man hade bilder, publicerades historien i ett flertal tidningar. Den räknas i dag som den officiella upptäckten, även om andra personer i efterhand berättat om liknande fynd. Detta med "upptäckt" är ju självklart sett ur ett västerländskt perspektiv, då olika stammar av Nordamerikas ursprungsbefolkning levde i dessa trakter och troligen betraktat träden med största vördnad under mycket lång tid

Redan ett år efter upptäckten 1852 sände det berömda Veitchs nursery i Exeter i Stor-

britannien ut William Lobb för att utforska och samla in växter från det sägen-omspunna Pacific West i Nordamerika (Hartesveldt m.fl., 1981).

Med sig hem hade Lobb frö som troligen var den första europeiska introduktionen av *Thuja plicata*, *Abies lowiana*, *Abies bracteata* och just *Sequoiadendron giganteum* (Johnson, 1999). Under detta år anlände flera försändelser med frö och fröplantor till Europa av detta under från växtvärlden. En väldokumenterad försändelse, kanske den första, gjordes av botanikern

John D. Matthew som skickade frön av *Sequoiadendron* till sin far i Skottland, dessa anlände den 28 augusti 1853. På Leod Castle står det högsta mammutträdet i Skottland, det är 52 m med en stamomkrets på 8,9 m. Detta härsammar från denna första insamling. Det grövsta mammutträdet i Skottland (och kanske på de brittiska öarna) mäter 11 m i omkrets och står i Cluney Garden.

Dessa allra första insamlingar genomfördes i Calaveras Grove i den nordligaste delen av utbredningsområdet. Ett stort antal av dessa första plantor härstammar från ett enda träd "Mother of the forest" i North Calaveras Grove. Detta träd var det volymmässigt största i beståndet och all uppmärksamhet innebar en dödsdom då man skalade av all bark ca. 35 m upp på stammen. Bitar

Vissa mammutträd, som Wawoona tunnel tree i Yosemite NP, blev föremål för en sensations-turism som i förlängningen kunde leda till en för tidig död. (Hartesveldt m.fl., 1991)

av denna bark skickades sedan till olika museer i världen för att visas upp. Idag finns, till följd av stormar och bränder, endast en förkolnad hög stubbe kvar som ett bevis för människans ogenomtänkta gärningar.

De följande åren upptäcktes även fler bestånd och fler uråldriga mammutträd fälldes med stor möda, för att världen ville ha fysiska bevis på dessa magnifika träds existens (Hartesveldt mfl., 1981). Genom några andra träd högg man på ett aningslöst sätt ut vägar för att demon-

strera storleken och kanske för att locka turister. Ett av dessa träd var "Wawoona Tunnel Tree" i Mariposa Grove, Yosemite NP vars stam genomborrades 1881 och under ett antal decennier blev igenomkört av tusentals diligenser och motorfordon. Denna behandling försvagade trädet och ledde till en för tidig död, då det föll i en storm 1969, 2200 år gammalt.

Innanför stora entrén till riksmuseet i Stockholm kan man beskåda en sektion av en stam med 2410 årsringar som skänktes av den kaliforniska staten 1952. Denna sektion kommer från ett stormfällt träd (I. Hultén 1954, Nitzelius, 1958).

De tidigaste uppgifterna om trädens storlek var ofta felaktiga och starkt överdrivna p.g.a. tivelaktiga mätmetoder. Det florerade

inte sällan uppgifter som talade om upp till 300 m höga exemplar med en stamdiameter på kanske 25 m. Dessa skrönor lockade allt fler människor att besöka bestånden. Vissa kom endast som turister eller för att i vetenskapligt syfte bekräfta deras existens, andra för att tjäna pengar på att hugga ner träden och sälja virket. Avverkningarna startade i mindre skala redan 1856 och accelererade mot slutet av 1800-talet, då ett antal utvalda bestånd blev mer eller mindre rensade på de största och äldsta träden. Intresset för virket svalnade dock i takt med alla praktiska problem. För det första krävdes det hårt arbete att fälla, såga upp och frakta bort de enorma stockarna. För det andra kunde det endast användas som staket- och vinstockspålar, tak/väggspån och pennor då det vid fällningen ofta bröts itu av sin enorma vikt. Produkter som senare tillverkades av ved från den mera allmänt förekommande cedertujan, *Calocedrus decurrens*.

En ökad medvetenhet för naturvärden hos allmänheten och styrande samt hårt arbete av vissa eldsjälar (bl.a. John Muir) ledde till en positiv förändring. År 1890 bildades inte mindre än tre nationalparker till skydd för mammutträden och omgivande skyddsvärd natur, dessa parker var Sequoia-, General Grant- och Yosemite National Parks (Hartsweldt mfl., 1981).

Odlingsbetingelser och utveckling i Europa

Även om mammutträdet har relativt små anspråk på jordmån och klimat finns det vissa tydliga begränsningar. Trädet har sedan det upptäcktes spridits i odling över stora delar av Västeuropa. Den ena gränsen för ett lyckat odlingsresultat tycks ligga i öst och nordöst, där vintertemperaturerna periodvis blir för låga och långvariga d.v.s. i västligaste Polen och Tjeckien, samt i sydligaste Sverige och de norra och inre delarna av Norge. Den andra gränsen finns vid Medelhavet där klimatet sommartid är alltför torrt. Det borde dock finnas goda förutsättningar för lyckosam odling i svalare och mer fuktiga bergsregioner i Spanien, Italien, Grekland och Turkiet. Ett experiment med att plantera *Sequoiadendron* på berget Ararat i Turkiet pågår (muntl., Libby W).

De flesta och många av de bäst utvecklade

exemplaren i Europa finns på de brittiska öarna och i Tyskland där de har uppnått dimensioner kring 5-10 m i omkrets och 30 till 55 m i höjd. De två grävsta kända exemplaren i odling växer dock i Spanien i parken till Palacio Real de San Ildefonso i La Granja ca. 60 km norr om Madrid. Här är sommarklimatet

Det största mammutträdet i La Granja. En perfekt 43 m hög konform med grenar ner till marken, 13,5 m i stamomkrets och med en åskledare i toppen. Foto: Blanca Martinez.

egentligen för torrt och varmt men genom regelbunden bevattning av gräsmattan har träden kunnat utnyttja den frikostiga värmsumman i tillväxten. De två träden är planterade 1867 och mätte 1992, 43 m x 13,42 m och 38,5 m x 10,92 m (höjd x stamomkrets). Kampen om andraplatsen verkar dock vara osäker mellan dessa exemplar och ett mammutträd i Cluney Garden, Skottland.

I Tyskland finns det ett Internet-projekt "Projekt Mammutbaum" som har registrerat 3472 mammutträd inom landets gränser. Den största enskilda planteringen är i Steinborn där det 1988 planterades 700 träd. En mycket intressant plats om man vill studera mammutträd (och många andra exotiska barrträd) i Tyskland är Exotenwald i Weinheim. Här finns hela bestånd planterade med bl.a. *Sequoiadendron giganteum*, *Calocedrus decurrens* och *Cedrus atlantica*. Det äldsta beståndet är 1,4 ha och etablerades omkring 1870. Detta bestånd hade 1981 (vid ca. 110 års ålder) en medelhöjd på 39 m och en medeldiameter i brösthöjd på 85 cm (Libby, 1981). De största noteringarna var 47 m i höjd och 120 cm i diameter.

Där finns även flera yngre bestånd bl.a. ett ca. 50 år gammalt som härstammar från frön plockade i det äldre beståndet.

Sverige

Om man utgår från de träd som hittills odlats i Sverige så har en mycket liten andel visat pålitlig härdighet över längre tidsperioder. Innan krigsvintrarna 1939-42 bör det ha funnits en del mammutträd i 40-60 års ålder i landets sydligaste delar. I Lustgården år 1942 kan vi läsa att det i Lunds botaniska trädgård fanns två omkring 40 år gamla träd. Det ena skadades så svårt den första köldvintern 1939-40 att det dog följande vinter. Det andra som hade bättre utveckling och var ca. 12 m högt, klarade sig igenom de två första

vintrarna med smärre bortfrysningar, men fick under den tredje vintern 1941-42 så stora skador att det dog (Hjelmquist, 1942). I Göteborgs botaniska trädgård fanns endast ett 1,2 m högt exemplar som dog den första vintern (Skottsberg, 1941). På både Ramlösa plantskola i Helsingborg och Maltesholms gods växte det omkring 40-50 år gamla exemplar som inte heller klarade sig. Trädet på Maltesholm var 11 m högt och 210 cm i omkrets år 1930 (Sylvén, 1930; muntl. Jensen).

Idag finns endast två träd som med säkerhet kan sägas ha överlevt de ödesdigra åren, ett vid Rosenholms allé i Malmö och ett på Kulla Gunnarstorp norr om Helsingborg. Båda träden växer endast några hundra meter från havet i Skånes mest klimatgynnade delar. Malmö hade under krigsvintrarna en lägsta temperatur på -28° C vilket faktiskt är 1-2 grader lägre än många andra platser längs Skånes- och Västsveriges kuster upp till Göteborg samt på Öland och Gotland (Väder och Vatten, SMHI).

Trots att mammutträdet på Kulla Gunnarstorp är ett stort träd idag var det mycket nära att stryka med under krigsvintrarna då två tredjedelar av dess topp blev allvarligt skadad. Redan 1922 var trädet 25 m högt och det fick säkert avsätta mycket kraft på att återuppbygga en ny och oregelbunden krona och hade troligen varit ännu högre idag utan dessa skador (Sylvén, 1922). Det är idag Sveriges äldsta och i särklass största mammutträd med en höjd på 27,9 m och en stamomkrets på 511 cm 150 cm över marken.

Övriga träd som idag är så gamla att de överlevt de kalla vintrarna 1985-87 finns i kustnära områden i Skåne, västra Blekinge och på Gotland. I något mildare klimat är mammutträdet ett mycket vindtåligt träd vars topp ofta sticker upp långt över omgivande träd. I Sverige har det däremot en tendens att stanna i höjdtillväxt vid ökad

exponering. Många av träden i Skåne som utsätts för vindpåverkan är därför inte högre än 15-20 m.

Danmark

De äldsta mammutträden i Danmark planterades på 1860-1870-talen. Det var då som de allra första kom till Danmark, liksom till Sverige. De flesta platser i Danmark har ett gynnsammare vinterklimat än Sverige, vilket också återspeglas i de antal gamla mammutträd som finns och den utveckling de visar. Trots detta bör det sägas att många träd skadades och dog under de kallaste vintrarna även på de klimatgynnade öarna Fyn och Langeland och troligen även på Lolland (muntl. Staun). De flesta av de största och bäst utvecklade exemplaren i Danmark (och i Skandinavien) växer just på Lolland och Fyn där de når dimensioner på över 6 m i omkrets och 35 m i höjd.

På Själland försvann det troligen många träd. I Forstbotanisk Have i Charlottenlund, dog ett träd som innan krigsvintrarna var 48 år gammalt och 13,8 m högt (Sylvén, 1938). Dessutom fanns det träd i Köpenhamns Botaniske Have som dog. De äldsta som nu finns där är planterade 1954.

De kanske enda mammutträden på Själland som överlevde vintrarna på 1940-talet växer på Ledreborg, utanför Roskilde och i bokskogen öster om Gjorslevs gods, vid Stevns odde. Trädet på Ledreborg skulle kunna vara det mammutträd i Danmark som har genomlevt de lägsta vintertemperaturerna, eftersom det växer mitt på Själland. Med ett islagt Öresund och en likaledes islagd Roskildefjord kan kylan obehindrat byggas

Mammutträdet vid Gjorslevs gods är troligen från 1860-1870-talen och sannolikt ett av endast två som överlevde krigsvintrarna på Själland.
Foto: T. Carlberg 2004-04-15.

upp från öst och nordöst och vandra in över Själland. Det har inte kommit till min kännedom att det växer några gamla eller stora träd på västra och norra Jylland. Det är även där som de lägsta temperaturerna i Danmark uppmätts, där man annars skulle tro att den utjämnande effekten av golfströmmen skulle vara störst. I trakterna kring Ringköping och Viborg på nordvästra Jylland och vid Söndersted på Västjylland har man mätt upp följande lägsta temperaturer: Nov. -21,3; dec. -25,6; jan. -31,2; feb. -29,0 och mars -27,0°C (hemsidan DMI vejrarkiv 2005-03-05.)

Norge

I Norge överlever mammutträden endast i de stora fjordarna och i de av golfströmmen påverkade västligaste delarna, från Ålesund i norr och längs med kusten hela vägen till Oslo. Det har funnits försök med att plantera mammutträd på Svinviks Arboretet utanför Trondheim där de faktiskt överlevde

ett antal år men dog p.g.a. dålig placering (Hjelmstad, 1998). Det finns endast omkring fem mammutträd i Norge som planterats före krigsvintrarna, och de största är, liksom i Danmark, över sex meter i omkrets men med en maximal höjd på ca.28 m.

Svårigheter och möjligheter vid odling i Skandinavien

Den största utmaningen för odling här är självklart vårt bistra vinterklimat. Om man i zon 1 i Sverige planterar en planta som är mer än fem år gammal, ljus och vindskyddat, med marktäckning de första åren tills den är väl etablerad så finns det en chans att trädet överlever fram till en kommande period av extrema vintrar. Chansen att trädet sedan lyckas klara extremvintrarna är mycket liten, men den finns. Planterar man ut plantor yngre än fem år oskyddat så minskar chansen till ett lyckat odlingsresultat drastiskt. Den största faran är inte bara låga temperaturer. Vad som kan vara avgörande är framförallt uttorkande salta vindar eller ett hindrat vattenupptag p.g.a. tjäle i kombination med kalla vindar eller starkt varierande temperaturer (som soliga dagar och kalla nätter i mars).

Mammutträdet utvecklar successivt en större härdighet tack vare att rotsystemet utvecklas och att barrns struktur förändras. Troligtvis ökar även härdighetsskapande kemiska och fysikaliska processer som vattentransport in och ut ur cellerna och tillverkning av viktiga sockerarter och enzymer. Med stigande ålder blir barren kortare och mer sammanpressade mot skottet. Utöver hjärtbladen utvecklas barren i fyra faser. En övergång mellan två juvenila faser sker vid 1-2 års ålder. Nästa övergång sker vid 3-5 års ålder då den första adulta fasen inleds. Denna varar sedan i relativt oförändrat skick upp till 60 kanske i vissa fall 90-100 års ålder

då den sista fasen inleds. Mammutträdet har, liksom andra barrträd, normalt mer adult struktur på barren i toppen och juvenil i de nedre delarna eller i skuggade partier av kronan. I den sista fasen är alla barr korta och sammanpressade även i den nedre delen av kronan. Den sista adulta fasen är den absolut mest lämpade att uthärda torka och stark kyla. Detta visar sig som en tydlig fördel vid plantering av ympförökade äldre kloner eller sticklingar.

Svampangrepp

I många fuktiga och sommarsvala delar av Europa drabbas unga plantor lätt av allvarliga svampangrepp. Ettåriga plantor kan drabbas av både *Botrytis* sp. och *Botryosphaeria* sp. i en utsträckning som kan leda till massdöd bland tätstående fröplantor. Unga träd verkar dock mest mottagliga för *Botryosphaeria*, som visars sig som ett fint ljus gråbrunt ludd av sporer på mjuka vegetativa skottspetsar, vilka vissnar och dör. Angreppet kan leda till död hos unga plantor men motståndskraften ökar i allmänhet med åldern. På Langesö gods på Fyn skall man ha försökt att plantera ut mindre bestånd med mammutträd men resultatet blev dåligt. Dödligheten p.g.a. svampangrepp blev alltför stor. Det förekommer exemplar som har mindre benägenhet att drabbas av *Botryosphaeria*-angrepp. Däremot återstår det att se om det finns någon skillnad mellan olika provenienser. Problemet är ganska komplext och bör utvärderas under en följd av år då en frökälla som uppvisar goda egenskaper ett år kan ge ett mindre bra resultat nästa, och vice versa. På en plantering med mammutträd i Kolestroend i Norge skall plantor enligt en uppgift ha drabbats av knopp- och grentorka *Gremmeniella abietina* (Barkved & Overland, 2002).

Tabell över inventerade mammutträd i Sverige

Träden är presenterade i storleksordning efter stamomkrets (150 cm över marken).

Nr.	Plats	Stamomkrets- (cm)	Höjd (m)	Ålder (år), pl= fom. plantering	Tillväxt (cm) (höjd/stam- omkrets)
1	Kulla Gunnarstorp	511	27,9	~ 125/pl.	48/4,6 (1879-1922), -/3,3 (1922-2004)
2	Ramlösa plantskola	357	16,0	60/frö	27/6,2
3	Sölvesborg (B)	304	20,0	43/frö	47/8,2
4	Rosenholms Allé	301	20,5	100-140	9/1,5 (1973-2004)
5	Hammenhög (A)	262	15,5	57/frö	28/5,0
6	Hammenhög (B)	259	15,2	57/frö	27,5/5,0
7	Trelleborg	248	17,6	~ 65/frö	27/4,2
8	Malmö Gruscentral	245	14,2	55/pl.	24/4,5
9	Sölvesborg (A)	232	20,5	43/frö	48/6,2
10	Ystad pl.skola	230	14-15	~ 40/pl	-
11	Lunds botan. (A)	220	23,7	~ 40/pl.	~ 60/6
12	Krapperup	217	17,9	~ 40/pl.	~ 40/6
13	Sofiero	216	16,8	~ 50/frö	~ 35/5
14	DBW-s botan.	214	22,3	~ 45/pl.	~ 50/5
15	Lunds botan. (B)	192	21,0	~ 40/pl.	~ 50/5
16	Lund Östra inf.	171	20,3	29/frö	85/7,9
17	Ystad pl.skola	160	< 14	40/pl	-
18	Stavershult	130	11,3	16-17/pl.	65/8,7-9,2 cm
19	Alnarp	85	9,9	8/pl. ca. 18-20 frö	94/8,8

Diskussion

Inventeringen innefattar totalt omkring 150 mammutträd mellan sju och 140 år gamla, som på ett eller annat sätt kommenteras. Av dessa finns ca. 57 i Sverige, 35 i Danmark och ett 10-tal (50-tal) i Norge. I Norden finns det enligt denna inventering med säkerhet åtminstone 26 mammutträd som är äldre än krigsvintrarna 1939-1940. Av dem växer nitton i Danmark fem i Norge och två i Sverige. Det är svårt att bedöma hur många mammutträd i Norden som dog under krigsvintrarna men det var sannolikt ett stort antal. Det finns åtminstone sexton träd i Sverige som är äldre än vintrarna 1985-1987 men yngre än krigsvintrarna. I Danmark finns det säkert ett betydande antal då jag under mina resor stött på i runda tal 45-50 exemplar.

Bäst utveckling har träden i Danmark och då främst på Lolland, Fyn och Sydjylland. Där finns det ett flertal träd mellan 28-38 m i

Ett aktivt angrepp av vad som sannolikt är *Botryosphaeria*. Detta är på en fem år gammal planta i Halmstad. Foto: T. Carlberg, augusti 2004.

höjd och 5 till 7 meter i stamomkrets.

Många av de mammutträd som planterats efter krigsvintrarna har vuxit mellan 40-60 cm/år i höjd, vissa unga exemplar upp till 70-90 cm/år. Tillväxten i stamomkrets ligger ofta i intervallet 5-9 cm/år. Ett 20

Tabell över de största mammutträden i Skandinavien

Nr	Plats	Omkrets (cm) (höjd/år)	Höjd (m)	Ålder (år från plant.)	Tillväxt (cm) Omkrets/höjd
1	Knuthenborg vid flintehuset (D)	678	35,0	~140	4,9/25
2	Holstenshus A (D)	665	37,0	~140	4,9/27
3	Valdemars Slot (D)	661	28,5	100-140	6,0/- (1995-2004)
4	Leikanger (N)	647 (130/02)	28	124	5,4/23
5	Utåker (N)	630 (130/02)	26	90	7,3/28
6	Langesö A (D)	615	37,0	~140	4,7/26-27
7	Sönderborg (Sönderskoven) (D)	560 (130/98), H Staun	29	105-125	
8	Glorup (D)	521	27,5	~140	3,9/19
9	Kulla Gunnarstorp (S)	511	27,9	~125	4,1/22 4,6/48 (1879-1922), 3,3/- (1922-2004)
10	Langesö B (D)	504	34,5	~140	3,8/25
11	Knuthenborg vid fugleparadiset (D)	496	36,0	~140	3,6/25-26
12	Knuthenborg vid sv. entrén (D)	472	38	~140	3,4/27
13	Ledreborg (D)	453	30,5	130-140	~3,4/23
14	Holstenshus B (D)	451	32,5	~140	3,3/23
15	Kristiansand (N)	441	23,5	133	3,4/17
16	Almindingen, A (D)	420	22,4	70 (frö)	6,7/32
17	Langesö norr om sjön (D)	414	34,0	~140	-
18	Langesö sv. om godset (D)	404	32,5	~140	-
19	Gjorslev (D)	401	33,3	130-140	3,0/24
20	Charlottenlund, forstbotanisk have (D)	380	30,5	60 frö	7,2/53
21	Rungsted (D)	374	23,0	55-57 frö	7,5/42
22	Hennetsved haver (D)	359	29	43	9/67
23	Ramlösa (S)	357	16	60 frö	6,2/27
24	Almindingen B (D)	340	25	70 frö	-
25	Bot.have i Århus (D)	330	15	48	6,9/29
26	Arb.i Hörsholm (D)	324	26	61	5,3/42
27	Rudköping, Apotek have (D)	317	20	~65	4,9/29
28	Forst bot.have i Århus (D)	302	31	61	5/51
29	Malmö, Ros. Allé (S)	301	20,5	100-140	

OBS. Tabellen skall tas med reservation för ytterligare 3 exemplar som inte är uppmätta men som är i storleksklass för att klämma sig in mellan 10 och 20 plats. Dessa träd är två i Fugleparadiset på Knuthenborg (ca.25-

30 m x 4 m), samt ett vid skovfogedboligen på Langesö (ca. 30 x 5 m). Ytterligare ett exemplar i Sverige är över 3 m i stamomkrets (träd B i Sölvesborg, 304 cm) men är exkluderat pga. onormalt kraftig särvedstillväxt.

årigt exemplar i Hörsholm har vuxit hela 11 cm/år! Detta är en mycket god tillväxt. Det finns tecken på att det i många fall sker en viss tillväxtminskning i stamomkrets med stigande ålder.

Inventeringen visar att det är stor sannolikhet att ett mammutträd dör eller drabbas av stora skador vid extrema vintrar både

längs Sydsveriges och Västnorges kuster och i stora delar av Danmark. Enstaka exemplar kan dock p.g.a. större hårdighet eller lyckosam placering överleva och utvecklas till imponerande och vackra träd. Det finns även överlevare som exempelvis p.g.a. exponering uppvisar en för tidigt avbruten höjdtillväxt, gles kronbyggnad eller stamskador. En del

av dessa träd har trots detta ett prydnadsvärde.

Det kan inom klimatzon 2 finnas en möjlighet att odla mammutträd i höjdlägen trots en lägre medeltemperatur, på säkert avstånd från sjunkande ackumulerande kallluft. Ett exempel på detta är två träd i Stavershult på Hallandsåsen. Dessa är yngre än vintrarna 1985-1986 men visar så här långt en anmärkningsvärd utveckling. Växtplatsen ligger över 150 m över havet och har en årsnederbörd på mer än 1000 mm om året. Det innebär en bättre chans till ett djupare snötäcke vilket kan vara av avgörande betydelse.

Det går inte att mäta någon större skillnad i utveckling och tillväxt mellan träd som växer i sandig eller lerig jord, om bara vattenförsörjningen och dräneringen är god. Exempel på träd med god utveckling på sandiga jordar eller urbergsmorän är Kulla Gunnarstorp och Sölvesborg (sand) samt Almindingen och Stavershult (morän). Flera av de största träden på Själland och Fyn växer på medeltung till lätt moränlera. Trädet på Glorup växer dock i tung, fuktig moränlera. I Sverige visar träd i Lunds Botaniska Trädgård upp en god utveckling på lera. Det finns dock indikationer som tyder på att träd som växer i väl-dränerade sandigare jordar klarar extrema vintrar bättre.

I svala kustbetonade klimat, och på platser med hög luftfuktighet drabbas framförallt unga mammutträd av *Botryosphaeria*, en svamp som angriper barr och kvistar. Angreppen kan bli ett allvarligt hot mot normal utveckling och överlevnad. Äldre träd verkar dock ha en god resistens mot svampangrepp. De bättre egenskaperna hos det äldre trädet skulle kunna utnyttjas vid selektion och vegetativ förökning av ett gammalt välutvecklat exemplar. Vid odling av känsliga fruktträdssorter visar det sig att köldtoleransen ökar genom ympning

på härdiga grundstammar. Tyvärr finns det även bevis på att ett köldtåligt "ympris" tappar i härdighet då det ympas på svagare grundstammar. Mammutträd är dock inte fruktträd och erfarenheten av odling med ympade (eller sticklings- och mikroförökade) kloner av mammutträd i Sverige är så gott som obefintlig, varför sådana odlingsförsök borde initieras. Det skulle kunna vara så att ett omvänt förhållande vore möjligt. I handeln finns namnsorter som i Europa och östra USA visat en bättre köldhärdighet än det allmänt fröförökade materialet. Dessa är först och främst *Sequoiadendron giganteum* 'Glaucum' och 'Hazel Smith'. Det verkar finnas en större begränsning i mammutträdets köldhärdighet när det gäller uttorkning och köldskador av barren än sönderfrysning av rotsystemet. En indikation på detta är att många träd som visat stora barrskador efter kalla vintrar med stort tjäldjup trots detta återhämtat sig och överlevt. Rötterna på unga mammutträd klarar dock inte en direkt exponering på mer än 7-10 minusgrader, vid ex. övervintring i kruka utomhus.

Omfattningen på existerande proveniensförsök i Norden är liten till obefintlig. Det mest utbredda proveniensförsöket genomförs på Hörsholms arboretum i Danmark.

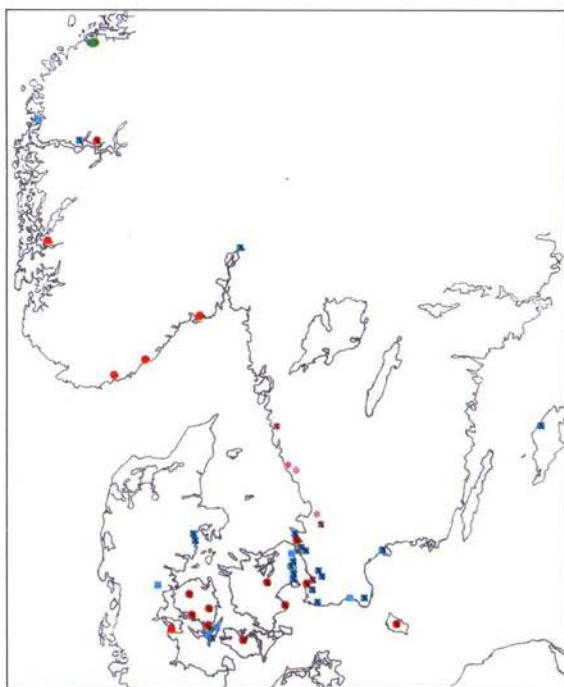
Det finns skäl för ett utvidgat arbete med klon- och proveniensförsök för att finna mer köld- och svampresistent frökällor och kloner. Denna slutsats styrks även med hänvisning till resultatet av mitt examensarbete "En fältstudie av 4 växtarter i västra Nordamerika" (2004:29).

Mammutträd

i Sverige

Malmö (Rosenholms allé)

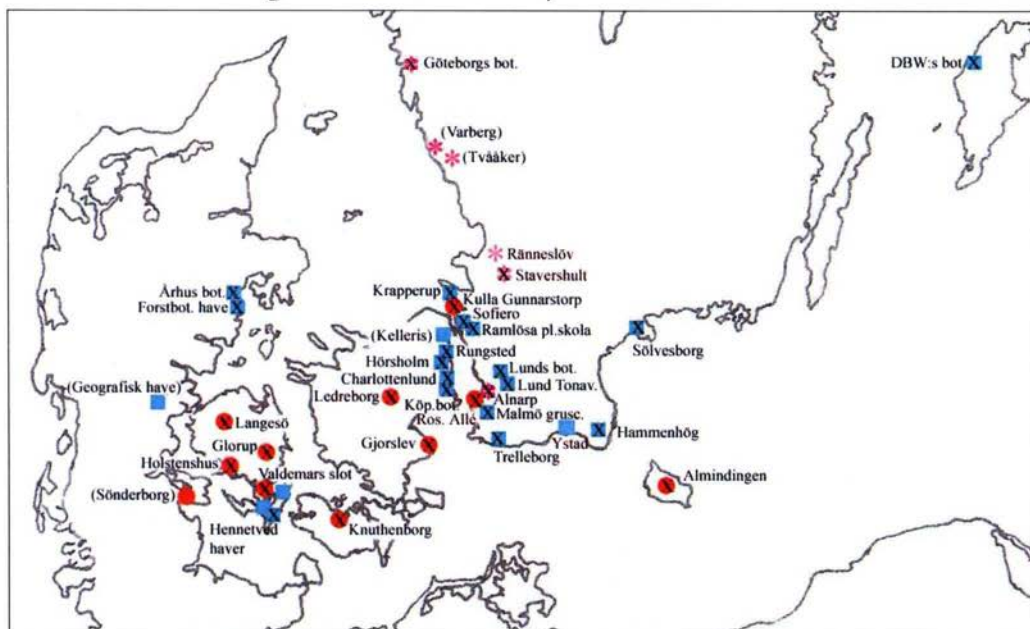
Detta är ett för svenska förhållanden relativt stort exemplar. Det har en vid krona och top-

- Träd som är planterade innan vintrarna 1939-42
- Träd som är planterade innan vintrarna 1985-87
- * Träd med god utveckling som är yngre än vintrarna 1985-87 (endast Sverige)
- Plats där ett mammutträd visat god utveckling under ett antal decennier, men som indirekt blev offer då ett intill växande träd stormfälldes.
- X Plats med träd som är presenterade med bild och beskrivning i inventeringsrapporten

Karta över inventerade mammutträd i Sverige,
Danmark och Norge

Karta över Sverige och Danmark med platsnamn.

pen är avrundad. Barken är inte typiskt tjock och fibrig utan liknar mer den hos en tall.

Trädet växer på en avskärmad obebyggd del av en större fastighet. Avståndet till havet är ca. 700 m, toppen som är exponerad för havsvindar kan ses från bryggan på Ribbersborgs kallbadhus.

Trädet är 20,5 m högt (2004-09-10). Stamomkretsen 301 cm (305 cm / 130), (04-09-10).

1973 var trädet 17,7 m högt och 248 cm i stamomkrets (Lustgården 2002, L. Lagerstedt).

Detta exemplar är troligen ett av de två träd i Sverige som har överlevt krigsvintrarna. Åldern har av ett antal personer bedömts till ca. 90-100 år. Men med tanke på trädets mycket långsamma tillväxt skulle det mycket väl kunna härledas till de första introduktionerna på 1860-70 talet.

Andelen friska barr längs skotten är ganska kort vilket kan bero på den långsamma tillväxten.

Årstillväxten har sedan 1973 i medeltal varit 9 cm i höjd och 1,5 cm i stamomkrets vilket är mycket långsamt. Den långsamma tillväxten i höjd och stamomkrets kan bero på ett flertal faktorer som ex. exponering mot havet, felaktig ståndort, känslighet för luftföroreningar. Det kan även bero på att exemplaret är ett resultat av en viss grad av inavel.

Framtiden för detta träd är mycket ovisst då tomten eventuellt skall bebyggas. Trädet har tidigare varit utsatt för hot om fällning.

Lunds Botaniska Trädgård

Detta är en grupp av tre träd med stor variation i utveckling och utseende. De står tätt ihop vilket påverkar den individuella kronutvecklingen negativt, detta kan dock vara

Mammutträdet vid Rosenholms allé är kanske Sveriges mest kända . Foto: T. Carlberg, 04-09-10

intressant för framtida iakttagelser.

Träd A, står längst västerut, var vid mätillfället det näst högsta mammutträdet i Sverige. Det har god form men kronan är ganska gles. Träd B, i mitten, har den finaste kronutvecklingen. Träd C har en vanskapt krona och svag tillväxt.

Träden står nära trädgårdens sydöstra entré i södra kanten på en stor öppen gräsyta. Platsen är ganska skuggig men topparna på de två högsta träden har god tillgång på ljus.

Träd A är 23,7 m högt, träd B 21,0 m och träd C 12,3 m (2004-10-22). Stamokretsen är på träd A 220 cm, på träd B 192 cm och på träd C 143 cm. (2004-10-22)

Inga uppgifter om tidigare mätningar. Det

Två av mammutträden i Lunds Botaniska trädgård står tätt men är i god utveckling. Det största har dock en mycket gles krona.

Foto: T. Carlberg 2004-10-22.

finns inte heller några exakta uppgifter om planteringsår. Olika indicier tyder dock på att de planterades någon gång i mitten av 1960-talet.

Träd A och B är vid gott hälsotillstånd även om kronan på träd A är något gles. Träd C visar på en sorglig utveckling som kan bero på att det kommer från ett frö med låg *heterozygosis*, dvs. med en viss grad av inavel.

Tillväxten är svår att exakt beräkna p.g.a. den osäkra tidpunkten för planteringen. Om man utgår från att träden var 1 m höga 1965 har årstillväxten i höjd i medeltal varit 58 cm för träd A och 51 cm för träd B. Omkretsen har med samma beräkning årligen ökat med

5,8 cm för träd A och 5,1 cm för träd B.

Jordmånen är lätt till medelstyv lera. Det skulle vara befogat och rimligt att genomföra en kärnborring på det van-skapta trädet för att fastställa åldern.

Lund (Tornavägen)

Ett mycket välutvecklat ungt träd med en karaktäristisk spirformad krona. Det finns en mindre ansättning av kottar i toppen. Detta är sannolikt för tillfället ett av de mest snabbväxande mammutträden i Sverige.

Platsen ligger ganska högt och nära östra infarten till Lund. Trädet står ganska öppet mot sydöst varifrån dess krona kan skådas på långt avstånd.

Trädet är 20,3 m (2004-10-25) högt med en stamomkrets på 171 cm (181 cm / 130 cm)

Uppgifter om tidigare mätningar saknas.

Trädet är fröförökat under sensom-maren 1974 och planterat omkring 1976 (muntl. Lars Lindberg) För 21 år sedan (1983) var trädet ca 2 -2,5 m högt. Dess hälsostatus betecknas som utmärkt.

Höjdtillväxten är formidabel och har sedan 1983 varit 85 cm / år. Ökningen i stamomkrets är även den mycket stor med 7,9 cm / år.

Trädets historia är att den tidigare äga-ren Lars Lindberg vid en resa till Kalifornien 1974 besökte Muir Grove utanför San Fransisco. Där växer dock endast Redwood, (*Sequoia sempervirens*). Lars köpte istället en påse med Sequoiadendron-frö som såddes vid hemkomsten. Detta är den enda av tre plantor som har överlevt.

Alnarp

Ett ungt välmående och snabbväxande träd som står skyddat i en glänta mellan museet och omgivande höga barrträd.

Det unga mammutträdet vid Tornavägen, Lund, är f.n. ett av de mest snabbväxande i Skandinavien! Foto: T. Carlberg 2004-10-25.

Det var 9,9 m högt med en stamomkrets på 85 cm (90 cm / 130) (2004-09-10).

Uppgifter om tidigare mätningar saknas.

Trädet planterades 1996, och var då ca. 2,5 m högt.

Sedan 1996 har trädet i medeltal årligen vuxit 94 cm i höjd och 8,8 cm i stamomkrets. Detta är en extremt god tillväxt.

Trädet är vid mycket god hälsa förutom sporadiska svampangrepp i skottspetsarna i den nedre delen av kronan (troligen *Botryosphaeria*). Dessa kommer troligen att avta med stigande ålder.

Anledningen till att jag tog med detta träd i inventeringen var att det trots sin unga ålder är intressant genom sin snabba tillväxt och lättillgänglighet för många besökare.

Kulla Gunnarstorp

Detta är antagligen Sveriges största mammutträd, på många sätt jämförbart med de bäst utvecklade träden i Danmark. Det har en intressant kandelaberformad topp som troligen är ett resultat av skador efter krigsvintrarna. De senare åren har en uppstamning av detta och omgivande träd gjorts. Tidigare växte grenarna ned till marken.

Trädet står väster om slottet i kanten av en stor öppen gräsyta som sluttar mot väster. Mot norr och öster finns skyddande ridåer av bok och andra ädellövträd. Frånsett några intill växande träd är exponeringen från havet öppen mot sydväst. Jordmånen är sandig.

Trädet är 27,9 m högt och stamomkretsen 511 cm (2004-09-26).

År 1922 mätte trädet 25 m i höjd och 2,4 m i stamomkrets (troligen vid 1,3 m) (Sylvén 1922). 1997 mätte trädet 26 m i höjd och 520 cm (vid 1,3 m) i stamomkrets (Zicha 1998).

Trädet är troligen planterat då slottet byggdes 1868 -1870 (muntl. Gustav Trolle).

Om man räknar med att trädet var ca. 1 m högt 1870 var medeltillväxten i stamomkrets fram till 1922, 4,6 cm/år. Mellan 1922 och 2004 har omkretsen ökat med i medeltal 3,3 cm årligen. Detta får, i jämförelse med många andra exemplar, anses som relativt långsamt. Det är dock i klass med några av de största och jämnåriga exemplaren i Danmark. Den årliga höjdtillväxten mellan 1870 och 1922 var 48 cm, vilket är acceptabelt.

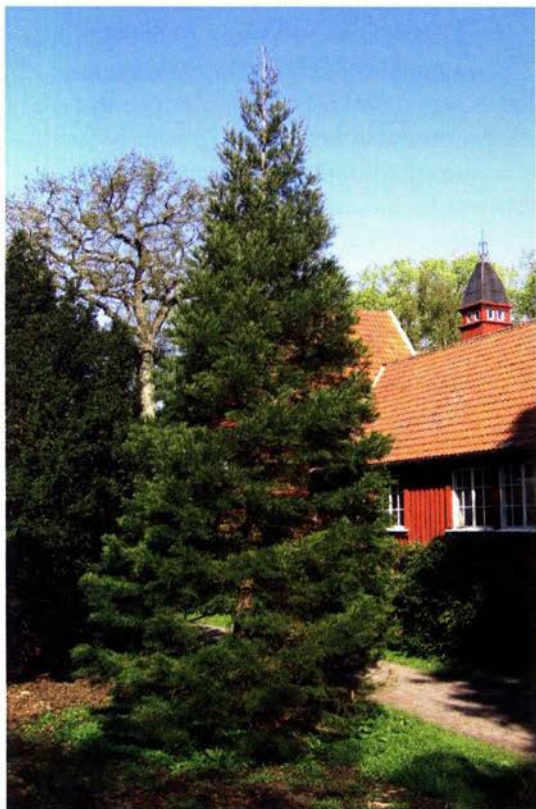
Trädet har inte ytterligare ökat i höjd till i början av 1990-talet. Den huvudsakliga orsaken är troligen de stora skadorna under krigsvintrarna som innebar att trädet tvingades att ägna många år och åtskilligt med kraft på att återuppbygga kronan. Detta i kombination med att de omgivande träden troligen var lägre medförde att toppen var mer utsatt för hårda vindar. Toppen är även

i dag exponerad för vind. Trots detta har det en mycket smal spirlik topp. Mellan 1997 och 2004 har trädet vuxit 1,9 m (27 cm/år). Toppen ser mycket stark och frisk ut och en höjd på 30 m kan, om den klarar av vindarna, komma att passeras om åtta år.

Trädet ser starkt och friskt ut, dock finns det en relativt stor öppen barkskada ca. 10 m upp på huvudstammen. Öppningen i barken är uppskattningsvis 20 cm bred och det kommer att ta åtskilliga år innan den är övervallad. Den nyligen genomförda uppstämningen har medfört en del särytor som kan bli inkörsportar för svampangrepp. Mammutträdet är dock mycket motståndskraftiga mot parasitangrepp i bark och ved.

Trädet i Alnarp har inte stått på plats i mer än åtta år men har hittills visat en formidabel tillväxt.

Foto: T. Carlberg 2005-05-13.

Man skulle kunna drista sig att tro att detta träd klarade krigsvintrarna 1939-43 relativt helskinnat men en bild i Lustgården 1946 berättar annat. På bilden som är tagen efter vintrarna kan man se att den övre 2/3 av kronan är allvarligt skadad och att trädet sannolikt var nära att stryka med.

Jordmånen uppges vara djup sandjord vilket kan bidra till att trädet överlevt kalla vintrar.

Ramlösa plantskola

Detta träd är förhållandevis lågt men har en bred vacker, tät och friskt grön krona. En bit

Det största mammutträdet i Sverige ger en glimt av hur det eventuellt skulle kunna se ut på fler platser i vår sydligaste landsdel, med rätt klon eller proveniensmaterial vill säga.

Foto: T. Carlberg 2005-05-13.

upp på stammen sker en förminskning av huvudstammen p.g.a. bildandet av en kraftig uppåtriktad sidogren.

Trädet växer öppet och ljust på en gräsmatta flankerad på två sidor av *Metasequoia glyptostroboides*. Platsen är vindexponerad mot sydväst-sydost vilket delvis kan förklara trädets ringa höjd. Jordmånen är sandhaltig lera.

Trädet är 16 m högt och har en stamomkrets på 357 m (2004-10-22).

Detta träd såddes omkring 1943-44 och planterades ut 1947 (muntl. Staffan Jensen)

Den genomsnittliga tillväxten i omkrets räknat från planteringsåret 1947 är god och uppgår till 6,2 cm/år. Genomsnittlig höjdtillväxt har varit 27-28 cm/år.

Trädet ser starkt och friskt ut.

Fram till de kalla 80-talsvintrarna fanns här ytterligare ett lika stort träd. Båda fick ganska stora köldskador (muntl. Staffan Jensen) Först övervägde man att hugga ned båda men ett skonades och återhämtade sig till synes utmärkt. Dessutom växte här innan de kalla vintrarna på 40-talet ett fint exemplar av liknande storlek som skadades allvarligt vintern 1939-40. Det bröt nya skott på äldre ved under följande sommar vilka dock frös påföljande kalla vinter (Lustgården 1941). Serien av tre kalla vintrar i rad ledde till en säker död.

Hammenhög (Svalöv Weibull)

I Gullläkersparken i Hammenhög finns två knubbiga jämnåriga mammutträd med en likartad utveckling. Träd A som står vid den s.k. "villan" är något större och har den mest symmetriska uppbyggda kronan. Träd B är

Detta mammutträd på Ramlösa Plantskola har en typisk orange vacker stam, den näst grövsta i Sverige. Till höger står Staffan Jensen på Ramlösa plantskola och till vänster författaren.

Foto: Peter Linder 2004-10-22.

något mer utsatt för västvindar och har en därav påverkad kronprofil. Trädet hade vid inventeringstillfället bruna barr på västsidan (vintern hade varit stormig).

Träden står var för sig öppet men omgivna av parkens övriga träd. Träd A är dock helt exponerat mot syd-öst/syd-väst. De omgivande trädridåerna är tunna och det omgivande landskapet mycket öppet och blåsig.

Träd A är 15,5 m högt och träd B 15,2 m. Stamomkretsen på träd A är 262 cm (271/130) och på träd B 259 cm på (266/130)

Inga uppgifter om tidigare mätningar.

Båda träden såddes 1947.

Om vi utgår från att träden var 1,5 m höga vid 5 års ålder har medeltillväxten i höjd varit 26-27 cm. Omkretsen har på samma tid ökat med 5 cm/år. Höjdtillväxten har troligtvis varit mycket långsam de senaste åren.

Träden ser friska ut. Topparna är dock rundade och veka. Träd B har uttorkade barr

på västsidan av kronan.

Enligt en källa noterades inga allvarliga skador under de kalla 80-tals vintrarna (muntl. Karl-Herman Håkansson).

Trelleborg

Hejderidareg. 4

Ett välutvecklat träd med frisk tät krona.

Toppen är något avrundad vilket tyder på avtagande höjdtillväxt. Nedre grenar på sydsidan ej utvecklade p.g.a. skärm av klippt risig lövträdshäck.

Platsen ligger i centrala Trelleborg på en parallellgata till den berömda Ginkgoallén.

Trädet är 17,6 m högt och har en stamomkrets på 248 cm (2004-11-24)

Uppgifter om tidigare mätningar saknas.

Trädet är troligen uppdraget från frö omkring 1938-40 och planterat 1943-44 (muntl. Lars Göran Sandell).

Om man räknar med att trädet var 1 m 1943 har tillväxten i höjd i genomsnitt varit

27 cm/år. Stamomkretsen har ökat med i medeltal 4,2 cm/år.

Trädet ser mycket välmående ut.

Detta träd planterades av Gösta Sandell som bodde i huset och var stadsträdgårdsmästare i Trelleborg under många år. Det var även han som planterade den berömda ginkgoallén. Gösta skall ha fått frö till mammutträdet från en sjöfarare som tog med kottar hem efter en resa till Kalifornien. Det skall ha planterats ytterligare ett par träd från denna frösädd på olika platser i Trelleborg, men dessa har inte kunnat spåras.

DBWs botaniska trädgård

Ett smalt spirformat träd med karaktären av ett ungt friskt exemplar i god tillväxt som står i kanten av ett bryn.

Trädet är 22,3 m och har en stamomkrets på 214 cm (Lars-Olof Petterson, Nov. 2004).

År 1998 mätte Lars Lagerstedt trädet. Det var då 15 m högt och 173 cm i stamomkrets. Frågan är hur exakt denna höjdmätning är.

Trädet är troligen planterat sent på 1950- eller tidigt på 1960-talet (ca.41-47 år gammal) enligt uppgift från parkansvarige Lars-Olof Petterson.

Om man räknar med att ett en meter högt träd planterades 1960 har det årligen vuxit med i genomsnitt 48 cm i höjd och 4,9 cm i stamomkrets. Detta får betecknas som en god tillväxt. Trädet mår bra och har utvecklats bra. Det växer i kalkrik jord med högt pH.

Det största mammutträdet i Skandinavien

På Knuthenborg, en stor före detta herrgård som idag är en safaripark med vilda djur växer det största mammutträdet i Skandi-

Träd B i Hammenhög står mer exponerat för västvindar än träd A. Detta gäller framförallt vintertid. Foto: T. Carlberg mars 2005.

Vy från ginkoallén i Trelleborg.
Foto: T. Carlberg 2004-11-24.

navien. I parken finns många olika exotiska löv- och barrväxter, planerade solitärt och i bestånd. Här finns bl.a. mycket stora exemplar av *Thuja plicata*, *Cryptomeria japonica* och *Taxodium distichum* – den senare troligen Danmarks största och över 30 m hög. Här finns även Danmarks största exemplar av *Nothofagus obliqua* ca. 17 m hög (Dansk dendrologisk årsskrift 1997). I hägnet med sibiriska tigrar, finns flera, uppskattningsvis 40 åriga mammutträd i samplantering med andra barrträd. De äldsta mammutträden (enligt min vetskap fem stycken) är planterade på 1860-talet. Denna plats är mycket speciell ur många aspekter och bör upplevas.

Mammutträdet vid Flintehuset

Detta träd är troligen Skandinaviens största och det är mycket imponerande. Kronan är stor och ganska vid med vackert bågformade huvudgrenar och hängande sidogrenar. Ca.

fyra m upp på stammen avgår en betydligt mindre delstam vilket till viss del minskar skönhetsintrycket.

Trädet står solitärt vid det s.k.. Flintehuset i Knuthenborg. Toppen sticker upp högt över omgivande träd och syns vida omkring.

Trädet är 35 m högt (september 2004) och dess stamomkrets 678 cm

Vid Dansk Dendrologisk Förenings excursion till Lolland i september 1996 mättes trädet till 33 m höjd och 2,2 m i diameter (ca. 690 cm omkrets, ev. ett mått på en lägre höjd), (Vedel & Söndergard, 1997).

Trädet planterades på 1860 talet (Vedel & Söndergard, 1997).

Trädet vid Flintehuset är Skandinaviens största.
Foto: T. Carlberg, sept. 2005.

Om man räknar med att trädet planterades omkring 1865 så blir den genomsnittliga tillväxten omkring 25 cm. Om uppgifterna stämmer har trädet även vuxit 25 cm/år mellan september 1996 och 2004, vilket får anses imponerande med tanke på trädets öppna placering. Stamomkretsen har i medeltal ökat med 5,0 cm/år. Trädet ser helt friskt ut. Det

kan noteras att kronan hade en stor andel torra döda barr både vid en danska exkursionen 1996 och då jag personligen var och tittade på det sommaren 2001. Andelen döda barr var större än vad som borde vara rimligt vid naturlig säsongsmässig barrfällning. Orsaken skulle eventuellt kunna härledas till vattenbrist under torra somrar.

Om författaren

Tommy Carlberg är en byggnadsarbetare från Halmstad som i slutet på 1990 talet upptäckte att han hade ett allt star-

kare intresse för träd. Intresset ändrade fokus mot ett nytt yrke och mot en början på landskapsingenjörutbildningen på SLU i Alnarp, år

2001. F.n. arbetar han som landskapsingenjör på Tekniska kontoret i Halmstad.

Abstract

The inventory begins with a rough description of the introduction, distribution and development of the Giant Sequoia in Scandinavia. The main part of the paper concentrates on investigating how many giant sequoias there in fact are in the Nordic region. The inventory focuses mainly on trees that are older than the winters of 1985-1987, although also commenting on or registering a number of younger trees. The geographic position, size, development, appearance and health of each tree have been registered. Effort has been taken to determine the true age of trees. The inventory includes a total of about 150 trees that are mentioned

in one way or another, in the age range 7 to 140 years old.

It is possible to say, with fairly good documentation, that there are at least 26 Giant Sequoias in the Nordic region that are older than the fatal winters of 1939-1942. Of these trees, nineteen are situated in Denmark, five in Norway and two in Sweden. This difference in quantity between the countries roughly describes the growing conditions that rules over longer periods of time. Many of the surviving Giant Sequoias have today reached a considerable size and many young trees display appealing development and fast growth. Some surviving trees, though, show limited development or disrupted growth that in many cases can be ascribed to the fact

that they are growing on the rim of their possible distribution. It may be concluded that cultivation of Giant Sequoias, given the clones or seed sources available, or used, is only possible in the mildest parts of the Nordic region. A high degree of mortality may be expected when planting young trees, especially in Sweden. In places with high humidity, young trees often suffer from *Botryosphaeria*, a fungi that attacks needles and twigs. There are indications of variations in fungi-resistance between individual specimens and seed sources. In spite of all this, given the right site and the lucky purchase of an especially cold-resistant specimen, you may achieve an unexpectedly good result.

Källförteckning

LITTERATUR

Barkved M. & Overland G. 2002. *Mammotre (Sequoiadendron giganteum) med vektleggning av "dei 5 store" i Norge.*

Dahl C. G. 1946. *Undersökningar över i Sverige odlade och vildväxande murgrönors motståndskraft mot kyla under de stränga vintrarna 1939-1942.* Stockholm: Emil Kihlströms Tryckeri AB

Dahlbeck N. 1941. *Vi uppleva skånsk dendrologi, natur och trädgårdskonst.* Föreningens för dendrologi och parkvärd 21:a exkursion. Lustgården 1941. Stockholm: Emil Kihlströms Tryckeri AB

Dansk Traeregister, Dansk Dendrologisk Forening, Arboretet Hörsholm.

Hartesveldt, Richard J., Harvey, Thomas H., Shellhammer, Howard S. & Stecker, Ronald E. 1981. *Giant Sequoias. Three Rivers : Sequoia National History Association, Inc*

Hjelmquist H. 1942 *Studier över de tre senaste vintrarnas köldskador på träd och buskar i Lunds botaniska trädgård.* Lustgården 1942. Stockholm: Emil Kihlströms Tryckeri AB

Hjelmstad R. 1998. *Svinviks arboret. Trondheim : NTU Vitenskapsmuseet*

Jensen N. 1994. *Guide til Arboretet i Hörsholm. Viborg: Nørhaven A/S.* ISBN: 87-985094-0-3

Johnson H. 1999. *The international book of trees.* London: Chancellor Press. ISBN: 0 75370 097 2

Lagerstedt L. 2002. *Ginkgo-träd och Taxodiaceae-arter.* Lustgården 2002, 23. Tierp: Tierps Tryckeri AB. ISSN: 0349-0033

Libby, W. J. 1981. *Some Observations on Sequoiadendron and Calocedrus in Europe.*

Berkeley: University of California: department of forestry and conservation forest products laboratory

Nitzelius T 1958. *Boken om träd.* Stockholm; Saxon & Lindströms Förlag

Skottsberg C. 1941. *Anteckningar rörande inverkan av vintrarna 1939-40 och 40-41 på lignoser i Göteborgs botaniska Trädgård (sid 75-78).* Lustgården 1941. Stockholm: Emil Kihlströms Tryckeri AB.

Sylvén N. 1922. *Trenne dagar i nordvästra Skåne; Dybäcks barrträdplantering.* Lustgården. 1922. Stockholm: Nya Tryckeribolaget

Sylvén N. 1930. *Från Österlen till Blekingebygd. Föreningens för dendrologi och parkvärd tionde sommar exkursion.* Lustgården 1930. Stockholm: Nya Tryckeribolaget

Sylvén N. 1937-38. *På andra sidan sundet. Föreningens för dendrologi och parkvärd 18:de exkursion.* Lustgården 1937-38. Stockholm: Emil Kihlströms Tryckeri AB

Vedel H.; Söndergard P. 1997. *Referat av Dansk Dendrologisk Forenings exkursion til Lolland 14-15 september 1996.* Dansk dendrologisk årsskrift 1997. Köpenhamn: Eget Förlag

Zicha T. 1998. *Skånska träd, Examensarbete inom Hortonomprogrammet, 1998:4.* Alnarp, Sveriges lantbruksuniversitet.

Ödum S. 1983. *Traer i Nordeuropa.* Köpenhamn: Gads natur forum. ISBN: 87-12-98036-6

MUNTliga REFERENSER

Bergström, Sten. Föreståndare på Plantekassen i Köpenhamn.

Dahl-Möller, Jette. Botaniske have, Köpenhamn

Dalsgaard, Sören. Skov og natur, Århus
Fotstad, Oddmund. Botanisk Hage i Oslo

Jacobsen, Finn. Jägmästare (Skovrider) på Langesø gods. Lolland, Danmark

Jensen, Staffan. Fd. föreståndare för Ramlösa Plantskola

Jensen, Viggo. Skog og Landskapstekniker, Hörsholms Arboretum, Danmark

Knudsen, Knud. Århus botaniske have.

Lewerentz, Jerry. Lektor, Hörsholms Arboretum, Danmark.

Libby, William. Professor emeritus, University of California, Berkeley.

Nielsen, Tom. Jägmästare vid Almindingen Bornholm.

Petterson, Lars-Olof. Föreståndare för DBW's botaniska trädgård, Visby

Salvesen, Per-Harald. Föreståndare vid Arboretet på milde. Bergen

Staub, Henrik. Jägmästare och författare från Langeland, Danmark.

Ödum, Sören. Fd. Dendrolog och föreståndare för Hörsholms arboretum, Danmark

ÖVRIGA KONTAKTPERSONER:

Lars Lindberg, Gustav Trolle, Hans Leibel, Karl-Herman Håkansson, Lars Göran Sandell, mfl.

ELEKTRONISKA DOKUMENT

Treefest Scotland, 2005-02 26.
www.treefestscotland.org.uk

Superarboles del mundo, 2005-03-05.
www.terra.es/personal6/dirkdigler/gigante.htm

DMI vejarkiv, 2005-03-05.
www.dk/dmi/index/danmark/vejarkiv/htm

Tack

Ett speciellt tack till min handledare Kenneth Lorentzon och examinator Allan Gunnarsson som stöttat mig från idé till färdigt alster. Ett stort tack även till trädgårdsingenjör Peter Linder som bistått med värdefull assistans och varit uppskattat resesällskap. Dessutom tackar jag alla som varit viktiga och

hjälpssamma i uppsöknings- och informationsarbetet. Speciellt Lars Petterson, trädgårdsmästare på DBW-s botaniska trädgård i Visby, lektor Jerry Lewerentz på Hörsholms arboretum, Jette Dahl Möller på Köpenhamns Botaniske Have, Knud Knudsen och Sören Dahlsgaard på Århus Botaniske Have resp. Skov og Park forvaltningen i

Århus, Henrik Staub, pensionerad skovrider och författare från Langeland, Tom Nielsen, jägmästare vid Almindingen på Bornholm, Per Harald Salvesen vid Arboretet på Milde i Bergen och Egil Hansen fd. rektor och lärare i dendrologi vid Gartnerskolen på Dømmesmoen i Grimstad.

Året som gick

År 2005 var ett lika händelserikt år som många föregående. Det mest glädjande som hände var att Mona Holmberg fick föreningens stipendium till minne av Sven A Hermelin. Hennes bok Nordiskt ljus är sedan länge försvunnen från bokhandelsdiskarna och kommer inte i nytryck berättade hon på årsmötet. En av föreningens längsta resor ägde rum under året då ett 40-tal medlemmar for till Kina. Här hemma besöktes flera parker och anläggningar bland annat i nedre Norrland.

Mona Holmberg fick stipendiet år 2005 ur Föreningen för Dendrologi och Parkvårds fond till minne av Sven A. Hermelin

Mona Holmberg, som är född år 1955, har genomgått den högre specialkursen på Alnarp. Mellan åren 1979 och 2000 var hon anställd på Göteborgs Botaniska trädgård där hon, tillsammans med Rigmor Celander, utvecklade trädgårdens sommarblomprogram till högsta internationella nivå. Hon publicerade tillsammans med Rigmor Celander boken Nordiskt ljus år 1966. Denna har givit starka avtryck i planeringen av arrangemang med sommarblommor i Sverige.

Mona Holmberg är, tillsammans med Ulf Strind-

berg, sedan år 2000 verksam i eget företag. Under denna tid har hon blivit mycket uppmärksammasad för sina perennplanteringar bl.a. i miljöer hos bostadsaktiebolaget Poseidon i Göteborg. Där har hon också medverkat vid utbildningen av personalen.

Mona Holmberg har medverkat i Moviums jury, som under en följd av år valde ut Sveriges mest intressanta anläggningar med sommarblommor.

Hon medverkar regelbundet som föreläsare i ämnet växtanvändning på Alnarp på högskolenivå.

Mona Holmberg har mot-

tagit Bomsterfrämjandets pris och Allt om Trädgårds stora trädgårdspris.

Hon äger en konstnärlig ådra, som inte är att ta miste på. Hennes eminenta förmåga att föreläsa och entusiasmera i sitt mångsidiga ämne – växtanvändning – är allmänt omvittnad och uppskattad.

Sven A. Hermelins strävan var alltid att "gifta ihop" praktiskt kunnande/seende med formspråk och undervisning, till en gedigen syntes. Han skulle ha glatt sig åt att Mona Holmberg får hans minnesstipendium.

John Dormling

Besök på Stegesund och Hästholmen

Exkursionen skedde den 26 augusti i bästa möjliga väder och de omkring 15 deltagarna möttes redan på bryggan av sommar- och åretruntboende.

Målet med exkursionen

var i mindre mån att studera ovanliga träd och buskar än att uppleva den utomordentligt välbevarade sommarnöjesmiljön.

Öarna exploaterades runt 1900 och de ursprungliga

ägarna har varit måna om fastigheterna som vandrat i generationer.

Inledningsvis besökte vi den tomt där den gamla krogbyggnaden fortfarande står. Nu används den som

bostad. På denna tomt finns också ett stort träd av grå valnöt (*Juglans cinerea*), en stor buske av den sällsynta flikbladiga hasseln (*Corylus avellana f. heterophylla*) samt en egendomlig lind med

rabarberstora blad på basal- och vattskott.

Vandringen gick vidare och vi besåg de många välansade och välplanerade tomterna och de fantasifulla husen. Många ritade av kän-

da arkitekter som Asplund, Tengbom och Ulrich.

Vi besökte också medlemmen Hirschs fantastiska villa med utsikt mot Trälhavet och en interiör med otroligt välbevarad jugendinredning.

Börje Drakenberg

Till Axelvold och Sireköpinge - visit i två intressanta parker

Medlemmarna i södra Sverige besökte i augusti Axelvold och Sireköpinge i västra Skåne. Vi hade sedvanlig tur med vädret. Efter flera skyfall upphörde regnet lagom till vår vandring genom Axelvolds park och trädgård.

På Axelvold var det fråga om ett återbesök. Då föreningen för 45 år sedan gästade Albert Berg von Linde, morfar till ägaren Claus Wachtmeister, hade anläggningen ett något anorlunda utseende, som vi kan läsa oss till i Lustgården 1962. Redan 1922 hade han anlitat den välkände danske trädgårdsarkitekten I. P. Andersen, vars planritning till stor del utfördes. Tre år senare var park och trädgård färdiga. Då anlades också en skötselkrävande blomstergata, inramad av häckar, sydväst om corps-de-logiet. Här finns idag öppna gräsytor. Häckmaterialet hämtades i skogen, plantor av rödbok (vanlig bok) *Fagus sylvatica*.

I mittaxeln växer fortfarande "tripp, trapp, trull", tre par pelare, där det högsta paret står närmast huvudbyggnaden och det lägsta längst i väster. Allt för att lura ögat och fördjupa perspektivet. Utanför den egentliga parken fortsätter mittaxeln i en 400 m lång ekallé.

Man har funnit en snillrik lösning på problemet häckklippning. Ett mallsystem används, en ställning monterar upp och därefter går arbetet mycket fort. Häckarna tar tio dagar att klippa och det sker i månadsskiftet juni-juli. Det finns hundratal meter välklippta häckar. På gårdssidan växer vackra lind- och lönnhäckar.

Formträdgården avslutas i väster med en rund bokhäck. Den har öppningar i mittaxeln samt omges västerut av en rad pelaraspar *Populus tremula f. erecta* från Älgårås. Bortom pelarasparna växer en del relativt nyplanterade träd, bl.a. naverlönn *Acer*

campestre och kinesisk vingnöt *Pterocarya stenoptera*.

I väster finns, en för svenska förhållanden, ovanlig hagtornshäck. Grenar bröts, böjdes på några decimeters höjd och flätades vertikalt in i häcken, som på detta vis blev en effektiv hägnad.

Det finns även en tväraxel med klippta bokhäckar, vilken leder ut till de gamla fruktgårdarna på båda sidor om centralaxeln. Dagens 140 fruktträd (äpple, päron, plommon) planterades för tio år sedan.

Parkens två äldsta träd är en rest av den rad askar *Fraxinus excelsior*, som planterades då släkten Berg von Linde köpte säteriet 1699. Askarna står i den gamla trädgårdens gräns. I närheten finns en valnötslund i vardande, japansk valnöt *Juglans ailanthifolia*.

På var sin sida om huvudbyggnaden, vid flyglarna, finns rosariet och "klosterträdgården". I den förra

blommar gammaldags rosor och geometriska buxbomskvarter är fyllda med marktäckande perenner. På andra sidan pergolan planeras en ny pionplantering. I den senare kommer snart rosenbuskar att sättas i de elva pelare som redan finns på plats. Här står sedan länge ovanliga träd såsom katsura *Cercidiphyllum japonicum* och tulpanträd *Liriodendron tulipifera*. Nära trädgårdsfasaden växer en stor idegran *Taxus baccata* (men ej längre Sveriges största) samt även ett par formklippta dito.

Claus Wachtmeister talade om "förvaltning, ej utveckling av trädgården", men detta stämmer inte helt. Han berättade nämligen med inlevelse om kommande planteringar och förändringar!

Sireköpinge

Efter kaffepaus i pergolan fortsatte sällskapet till Sireköpinge. Den gamla sätesgården är känd från litteraturens värld. Esaias Tegnér's musa Martina von Schwerin bodde här i början av 1800-talet. Den stora eken mitt på gården tros vara planterad som ett vårdträd av ägarparet omkring 1808. Martina planerade parken med inspiration från Råda, barndoms hemmet utanför Göteborg. Redan då planterades kanske poppelmag-

Axelvolds magnifika bokhäckar i parkens mittaxel.

nolian *Magnolia acuminata*. Utmed den medeltida vägsträckningen genom Sireköpinge finns en tvåhundra-årig lindallé. På en karta från 1800-talets förra hälft syns delar av dagens park.

För tio, femton år sedan fick Hans och Kristina Heuman möjlighet att ägna trädgård och park mer tid. Arealen utökades. Där det tidigare var åker är nu en välskött gräsyta med en rad humlestöror, mellan dessa fladdrar färgglada vimplar. Många träd har tillkommit såsom turkisk trädhassel *Corylus colurna*, orientalisk platan *Platanus orientalis* och sumpcypress *Taxodium distichum*.

Närmast huvudbyggnaden ses ett par nya, strikta rabatter. Framför trädgårdsfasaden finns låga buxbomshäckar, med krossat rött

tegel i fyllningarna, samt krukor med afrikanska liljor och formklippta lagerträd. Vid ena gaveln beundrade vi en mångfald blommande perenner i de geometriska buxbomskvarteren, omgivna av skyddande bokhäck, *Fagus sylvatica*, vars röda höstlöv sitter kvar till dess vårens gröna kommer. Runt midsommar klipps buxbomen.

Via en gång kantad av väldoftande rosenbuskar 'Rose de Rescht' kommer man längre in i parken. Här finns en körsbärsgång från 1940-talet. Stora härliga gräsmattor tar vid och anläggningen avslutas i väster med den engelska parken med dess oregelbundna damm och slingrande gångar. Denna del är granne till byns mycket vackert belägna medeltidskyrka.

Parken har inte bara nya gröna anläggningar som köksträdgården utan också några nya byggnadsverk bl.a. en rektangulär damm. Från gavelmurens lejonmask strömmar vattnet ner till guldfiskarna. Det är också aktuellt med en tillbyggnad av växthuset där Martinas vinstockar (*Pinot noir*) fortfarande växer.

Ägarna, som är medlemmar i föreningen, är märkbart intresserade av träd, buskar och blommor. Att hålla allt detta i trim kräver ett oräkneligt antal arbetstimmar. Det förstod vi alla

och önskade ganska snart få återkomma och följa det fortsatta projektet.

Text & foto: Louise Mannerstråle

Siriköpinges trädgårdsfasad med en barockinspirerad parterr.

Två exklusiva trädgårdar i Halland

En tidigt morgon i maj begav sig en samling förväntansfulla medlemmar i föreningen ut för att besöka två jämförelsevis mycket olika trädgårdar i Halland. Gemensamt för dem är deras spännande växter i vackra miljöer.

Vårt första besök var hos Eva och Bo Svensson i Falkenberg som i sin ca 900 m² stora trädgård, med ett gediget växtintresse och stort talang för kompositioner, har skapat en trädgård med mängder av uttryck och karaktärer i liten skala. Den anlades 1991 och skiljer sig tydligt från de andra trädgårdarna i området genom en mer kuperad tomt med större stenblock vilket tillsammans med växterna ger en varierande miljö.

Efter en introduktion av Eva och hennes bror Leif Andersson, hemmahörande på SLU Alnarp, gavs det sedan frikostigt med utrymme för besökarna att själva botanisera i trädgården. Bland växtmaterialet bör en för våra breddgrader väldigt känsliga *Robinia pseudoacacia* 'Frisia' nämnas. Denna mycket vackra gulbladiga robinia, som man annars endast kan beundra exempelvis i engelska trädgårdar och parker, har hemma hos Eva

och Bo en förvånansvärt fin och mångårig utveckling. Ett annat träd som anses vara svårödlad men som här har utvecklats fint är det japanska häggkörsbäret, *Prunus maximowiczii*, som enligt Leif blommar varje år med vackert vita blommor. På framsidan av huset står ett nästan två meter högt hjulträd, *Trochodendron aralioides* som med sina blanka blad ger ett exklusivt och nästan tropiskt uttryck. Vid garageinfarten står även ett välmående

katsuraträd, *Cercidiphyllum japonicum* som under sina 17 år i trädgården utvecklats till ett ståtligt, fem meter högt träd. Annars var det dammen och bäcken på baksidan av huset som tilldrog sig den största uppmärksamheten. Omkring dammen och den porlande bäcken växer mängder av vårsköna örter som denna dag verkligen visade upp sig från sin bästa sida. På baksidan av huset finns även en mindre samling vårblomande rhododendron som blommade fint i gula, rosa och lila nyanser.

Nästa mål för dagen var den hemlighetsfulla och idag aktuella trädgården, eller snarare parken Vargaslätt i Simlångsdalen. Historien bakom denna anläggning börjar redan då arkitekten och sedemera rektorn vid Hantverks-, design- och konsthögskolan i Göteborg, Sigfrid Eriksson köpte egendomen. Han ansåg att den hade de rätta förhållandena för en framtida park. Genom talang och erfarenhet, tillsammans med ett gediget botaniskt intresse, speciellt för liljor och vivor (*Primula*), började han tillsammans med sin fru Ruth skapa trädgården efter de förutsättningar som fanns. De sanko områdena grävdes ut och är nu två trolska skogstjärnar i parkens centrala och bäran-

Fin stämning skapas när den rosablommande vårazalean, *Rhododendron canadense* spelgar sig i den mörka dammen.

de del. Förutom dammarna anlades en terrassträdgård för köksväxter, en klippträdgård samt en fruktlund.

I trädgården finns även flera betydelsefulla byggnader. Kring gårdsplanen vid entrén är det främst storstugan som drar till sig uppmärksamhet. Den är knuttimrad med gräsbevuxet tak. Annars är det den magnifika pergolan som bildar en tydlig gräns mellan trädgårdens officiella del och dess mer privata. Med sin imponerande storlek och dimension och med kraftfulla kolonner av granit och med ett spaljetak av ek går tankarna till en annan mycket känd pergola, nämligen den i Axel Munthes Villa San Michele på Capri – dock med en något mindre hisnande utsikt. Pergolans tak i Vargaslätt är i det närmaste helt täckt av klängväxter såsom pipranka,

Aristolochia macrophylla, krusbärsaktinidia, *Actinidia arguta*, vildvin, *Parthenocissus tricuspidata* 'Veitchii' samt klätterhortensia, *Hydrangea anomala* ssp. *petiolaris*.

Nedanför pergolan, mot den stora, mörka dammen utbreder sig en mindre blomsteräng. Vid vårt besök blommade mängder av påskliljor, *Narcissus pseudo-narcissus* och den mycket rara påsktrumpeten, *Narcissus bulbocodium*.

Kring den stora dammen finns en behaglig gångväg som tar besökarna, på sviktande broar, ut på de två mindre öarna där bl.a. azaleor och magnolior frodas. På vår rundvandring kring dammen bjöds vi på mängder av vackra utblickar vilka för dagen koncentrerades till de bestånd av den rosablommande vårazalean, *Rhododendron canadense* vilken

speglade sig fint i det mörka vattnet.

På andra sidan av den stora dammen finner man klippträdgården, som är lite av en botanisk samling av diverse favoritväxter - stora som små. Från ett dendrologiskt perspektiv måste ändå den ståtliga parkaralian, *Aralia elata*, tillsammans med storväxta pelarenar och tujor nämnas då de ger klippträdgården dess struktur och stomme med mängder av örter och täta buskväxande rhododendron därunder. Sigfrid skapade här sin tolkning av en japansk klippträdgård som sedan utveck-

lats och bearbetats, främst av den idag verksamma trädgårdsmästaren Nils-Olof Nilsson.

Nils-Olof är personen bakom dagens Vargaslätt. Med en beundransvärd blick för växtkomposition och vegetationsbyggnad har han med energi och glädje, inte bara bevarat och restaurerat de äldre delarna av parken, utan även tagit ny mark i besittning för att kanske få utlopp för sitt eget växtintresse med en passion för rhododendron. Parken har en tydlig uppbyggnad och stomme av vintergröna storbladiga rhododendron. Kli-

matet på Vargaslätt är nästan optimalt för odling av dessa, vilket man inte minst ser vid vattenfallet i övre delen av klippträdgården där mängder av fröplantor av fujirhododendron, *Rhododendron brachycarpum* står att finna.

I den nya, unga delen, har exotiska träd- och buskarter försiktigt placerats i den annars gran- och talldominerade vegetationen och skapar därmed en kittlande känsla

Lysichiton camtschaticensis

av att befinna sig någon annanstans än i en mörk svensk barrkog. Trädarter som katsura, *Cercidiphyllum japonicum* och bergskörbär, *Prunus sargentii* ger med sina effektfulla bladutspring den rätta känslan av ett paradiset vilket förstärks genom en överdådig blomning av *Magnolia 'Wadas Memory'*. I den nya delen, som enligt Nils-Olof går under namnet "rhododendrodalen", har även flera vackra prydnadsträd som den kinesiska sekvojan, *Metasequoia glyptostroboides* samt den nästan skrämmande taggiga trädaralian, *Kalopanax septemlobus* planterats. Utmed bäckarna som slingrar sig genom rhododendrodalen växer de för oss mycket exotiska skunkkallorna, med den gulblommade *Lysichiton americanus* och den vitblommade *Lysichiton camtschaticensis*. Dessa låter sig villigt korsas med varandra, resultatet är en mycket varierande färgsättning.

Olikt andra kända trädgårdar som anlades under samma tid, som Sofiero i Helsingborg och Norrviken i Båstad, har Vargaslätt inte tvingats att ta emot större mängder besökare. Detta har medfört att parken behållit sin minimalism och personlighet. Vargaslätt är idag en privat trädgård, endast öp-

pen för speciella besökare. Vi är mycket tacksamma för att under denna dag haft möjlighet att njuta av denna väl bevarade hemlighet.

Tack - till Eva och Bo Svensson samt Nils-Olof Nilsson vilka öppnat portarna till sina trädgårdar och givit oss en givande och minnesvärd dag.

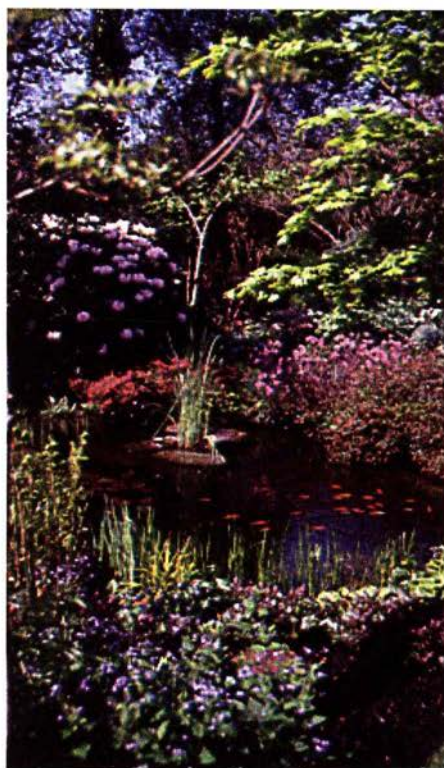
Text & foto: Henrik Sjöman

Lästips om Vargaslätt:

•Vargaslätt – Historien om en trädgård, Christina Högardh-Ihr, Bokförlaget Signum.

•En förtrollad tjärn, Kjell Lundquist, Utblick landskap 2-94.

Den vackra dammen hos Eva och Bo Svensson.

Norra kyrkogården i maj

En fin kväll i maj samlades ett gäng intresserade medlemmar för en vandring på Norra kyrkogården i Solna. Vår ciceron var tekn. dir. Börje Olsson. Med var också kyrkogårdens chef Kjell Wikberg och hans medarbetare Bernt Fällman som bidrog med att ge information om hur kyrkogården sköts och hur man möter den nya tidens utmaningar.

Vi utgick från platsen där biskop J O Wallin hållit invigningstalet år 1827. Det var på sin tid en stor händelse. Norra kyrkogården är

resultatet av en lång process. Redan kung Gustav III insåg att något måste göras åt de förhållanden som rådde på stadens kyrkogårdar. Nu ville man förlägga en begravningsplats utanför staden och år 1815 uppläts mark på Karlbergs kungsgård. En utvidgning av området har sedan successivt skett.

Fler än jag kände sig förflyttade i tiden när Börje Olsson på sitt engagerande sätt visade oss runt och levandegjorde platsens historia ackompanjerad av fågelkvitter. Området hyser även många

kaniner och rådjur som här hittat en fristad.

Gravarna, inalles 30 000, speglar olika tiders estetik. Många av våra omtalade arkitekter och konstnärer har medverkat till att skapa den fina miljön.

I en naturskön sluttning ligger arkitekt Ferdinand Boberg med hustru Anna begravda. Endast en anspråkslös stenplatta visar platsen.

I kontrast till detta rymmer kyrkogården även storslagna terrasserade anläggningar. I området Lindhagens kulle finns gravbyggnader i

originell stil.

Konditionen hos föreningens medlemmar är det inget fel på. Och inte heller entusiasmen. Det var en uppsluppen skara som skildes efter en rejäl dos stockholmiana. För er som inte var med, rekommenderar jag en guidad visning. Kyrkogårdsförvaltningen, ger upplysningar om när sådana äger rum.

Text och foto: Marie Palmqvist

Norra kyrkogården i Solna innehåller en stor skatt kulturhistoria och arkitektur. Men också naturens egen skönhet.

En god början!

I Svenska Trädföreningens medlemsenkät för ett par år sedan framkom bl.a. att man ser positivt på samarbete med närstående föreningar. Ett sådant är nu etablerat med föreningen för Dendrologi och Parkvård.

Detta utmynnade i ett program bland Dendrologiföreningens aktiviteter 2006, med temat: "Hur klättrande arborister arbetar". Det annonserades med samling i Pålsundsparken på Södermalm i Stockholm en måndagkväll i september. Parken ligger mellan Söder Mälarstrand, Långholmen, Västerbron och Högalidsgatan.

Agerande var: Arboristerna Thilo Beeker, Nordic Tree Care, Stockholm och Anders Micha, Järna Trädvård. Ansvarig var John Dormling.

20 anmälda personer från Dendrologiföreningen kom

samt ett antal arborister som tittade in efter jobbet. Våra gäster följde med stort intresse Thilos snabba agerande i den stora linden bakom "Lasse i Parkens" restaurang. Uppgiften var att glesa kronan – d.v.s. grengallra på hög höjd. Därpå följde frågor. Anders Micha lotsade gruppen nära nog från träd

till träd i parken, vilket hela tiden gav upphov till nya frågor och Anders glädde sig åt det stora intresset.

I skymningen fördelade vi oss ute och inne och avnjöt kaffe och kaka hos "Lasse i Parken" – många satt kvar länge.

Text och foto: John Dormling

Thilo har just kapat en gren och förpassar den mot marken

Två trädgårdar i yttre havsbandet

I slutet av juni besökte ett 30-tal medlemmar Svartlöga och Enskär i Stockholms skärgård. Vi tog oss dit med taxibåtar en av de få regniga dagarna sommaren 2006.

På Svartlöga håller Sten Ridderlöf på att skapa ett arboretum. Han har rest vida omkring och bl.a. skaffat växter från Patagonien, Kurlerna och Nordkorea.

På Svartlöga är hösten lång och nattfrost kommer sent. Enligt Sten bör det därför vara möjligt att få träd och buskar som annars inte anses härdiga att övervintra här.

Efter besöket på Svartlöga for vi till Enskär där det finns en trädgård av helt annat slag.

På ön, som ligger i Röd-

löga skärgård, har Torsten Wallin skapat sin drömträdgård. Om den har han skrivit en mycket läsvärd bok "Vildros och kaprifol. Trädgården på ön".

För att använda Torstens egna ord i boken "tillblivelsen av en trädgård belägen i raviner mellan ljunghed, klippor och hav." "skulle ha naturen som utgångspunkt men kompletteras med trädgårdsväxter från liknande växtlokaler i den nordliga hemisfären." "Min trädgård liknar inte någon annans och jag har handgripligen placerat varje sten och växt i den."

Mitt i trädgården har Torsten byggt ett vackert hus som väl ansluter till den

karga naturen. Vid tunet ligger en mindre dalsänka. De parkliknande delarna av trädgården ligger i sänkan och i ravinerna.

I bokens register över trädgårdens anges närmare 300 växter. Alla synes ha planterats på just den rätta platsen. Jag fäste mig särskilt vid timjan av olika slag som tillsammans med andra lågväxande perenner bildar fantastiska mattor mellan berghällarna och stenarna.

En trädgård blir ju aldrig färdig och den förändras ständigt. Men om något är karaktäristiskt för denna trädgård så är det intrycket av att allt har planerats och valts med ett stort mått av konstnärligt handlag. Allt växer där det bör växa för att fylla höga krav på skönhet.

Trädgården verkar därför färdig med vad det i praktiken innebär av nästan daglig tillsyn och mycket arbete. Trots det gråmulna vädret, snålblåst och kyla kände jag en stilla ro och en stor glädje över allt det vackra när vi under Torstens ledning gick runt i trädgården.

Köp eller låna Torstens bok – läs och njut.

Arvid Sanmark

Timjan och andra låga perenner växer mellan stenarna.

En del av det växtmaterial som ingår i Sten Ridderlöfs arboretum Lassas Hagar på Svarlöga

Träden varierar i storlek. Några släkten är rikt representerade, främst ekar, lönnar, magnolior, roddendron och rönnar/oxlar. En av de senast planterade är en dekorativ rönn från Yunnan i Kina *Sorbus filipes*. Den har placerats helt nära en äldre rönn från samma område insamlad av J. Rock.

4-5 m höga exemplar

gudaträd	<i>Ailanthus altissima</i>	
purpurkatalpa	<i>Catalpa x erubescens</i> 'Purpurea'	
junimagnolia	<i>Magnolia obovata</i>	
vitoxel	<i>Sorbus aria</i> 'Lutescens'	
japansk oxel	<i>Sorbus alnifolia</i>	
keaki	<i>Zelkova serrata</i>	
tall	<i>Pinus schwerinii</i>	
salix-släktingen	<i>Chosenia arbutifolia</i>	Ussuri

3-4 m höga ex

praktkatalpa	<i>Catalpa speciosa</i>	
sydbok	<i>Nothofagus antarctica</i>	
jättearalia	<i>Kalopanax septemlobus</i> var. <i>maximowiczii</i>	
hybridmagnolia	<i>Magnolia dawsoniana</i> x <i>M. sprengeri</i> 'Diva'	

2-3 m höga ex

lönn	<i>Acer ukurunduense</i>	
japansk svarttall	<i>Pinus thunbergii</i>	
ek	<i>Quercus robur</i> 'Pectinata'	
lönn	<i>Acer divergens</i>	

1-2 m höga ex

Magnolia 'Big Dude',
buskmagnolia

kejsarek	<i>Quercus dentata</i> 'Chanbaishan'	
pilbladsek	<i>Q. phellos</i>	<i>Magnolia sieboldii</i> frösådd av den polyploida namnsorten 'Colossus', norra Kina södra USA

Mot vägen i norr

ädelgran	<i>Abies sachalinensis</i> var. <i>gracilis</i>	Kamtjatka
armenisk ek	<i>Quercus pontica</i>	
hybridek	<i>Quercus</i> 'Pondaim'	
en spikrak uppåtsträvande magnoliorna	<i>Malus prattii</i>	
amerikansk kastanj	<i>Magnolia</i> 'Centennial', 'Susan', 'Galaxy' m.fl.	
skenkamelia	<i>Castanea dentata</i>	
tulpanträd	<i>Stewartia pseudocamellia</i>	
lärkträd	<i>Liriodendron tulipifera</i>	
ek	<i>Larix olgensis</i>	ryska Fjärran Östern
	<i>Quercus mongolica</i> och med dess varietet	ryska Fjärran Östern
den trebladiga lönnen	<i>Q. mongolica</i> var. <i>grosseserrata</i>	ryska Fjärran Östern
manchurisk valnöt	<i>Acer mandshuricum</i> ,	ryska Fjärran Östern
lianer	<i>Juglans mandshurica</i> ,	ryska Fjärran Östern
rosvin	<i>Vitis coignetiae</i>	östra Ryssland,
koreansk pipranka	<i>Aristolochia manshuriensis</i>	södra Kurilerna,
fjärilsranka	<i>Schizandra chinensis</i>	kinesisk-koreanska gränsen, bergskedjan Sichote Alin.

I kanten av det grävda dammsystemet och på mindre kullar intill

sydbokarna	<i>Nothofagus pumilio</i>	
	<i>N. antarctica</i>	
	<i>N. betuloides</i>	
en kuddformad decimeterhög spirea	<i>Spiraea betulifolia</i> var. <i>aemeliana</i>	argentinska Eldslandet, Kunashir, prel namn 'Barbro'.

ett 20-tal magnolior varav en handfull är frösådder

junimagnolia	<i>Magnolia obovata</i>	från Kunashir.
koreansk strimlönn	<i>Acer tegmentosum</i>	Ussuri
manchurisk solfjäderslönn	<i>Acer pseudosieboldianum</i>	Vladivostok
och dess varietet	<i>A. p.</i> var. <i>takesimense</i>	Ullung-do
	<i>Acer sieboldianum</i>	
	<i>Acer triflorum</i>	
	<i>Acer diabolicum</i> m.fl.	
två stora hängkatsuror	<i>Cercidiphyllum japonica</i> x <i>magnificum</i> 'Pendula'	

I en blivande lund

aprikosplantor	<i>Prunus armeniaca</i>	byn Brevka vid Japanska sjön
tall	<i>Pinus koraiensis</i>	byn Brevka vid Japanska sjön
lärk	<i>Larix gmelinii</i> subsp. <i>cajanderi</i>	Sachalin
	<i>L. kamschatica</i>	Sachalin
ädelgran	<i>Abies georgei</i>	Lijiang-området, Yunnan, Kina,
libanonceder	<i>Cedrus libani</i>	Taurusbergen, Turkiet,
himalayaceder	<i>Cedrus deodora</i> i tre namnsorter, varav två blåtonade och en ljust grön.	

Buxbom – igår, idag, i morgon - för evigt...

Recension av Kjell Lundquist och Kenneth Lorentzon

The intent of this book is to present a comprehensive account to temperate boxwood, to promote their correct identification and to enhance their popularity. In this effort, there are nearly 1,050 *Buxus* taxa presented. (Lynn R. Batdorf, 2004)

Det var bara en tidsfråga tills den skulle komma, den encyklopediskt sammanfattande boken - "a definitive guide" - om ett av trädgårdskulturens viktigaste växtmaterial alla kategorier - boken om buxbom, *Boxwood. An Illustrated Encyclopedia* (2004), framväxt ur författarens Lynn R. Batdorfs, curator vid United States National Arboretum i Washington, tidigare "Checklist of *Buxus* L." från 1989.

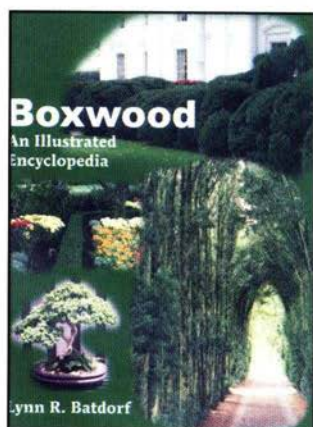
Den har tagit 18 år att skriva och baserar sig på ett trettiotal föregångare, närmast på författarens egen *Boxwood Handbook. A Practical Guide to Knowing and Growing Boxwood* (1995).

Utgivaren av boken, The American Boxwood Society, grundades redan 1961. Medlemstidningen - *The Boxwood Bulletin*, utkommer med fyra nummer/år. För författarna och läsarna av bulletinen under några år, känns mycket igen. Det både gläder och

besvärar.

För en svensk trädgårdsmästare eller trädgårdshistoriker, eller en europeisk kulturhistoriker, klingar begreppet buxbom på ett alldeles speciellt sätt. Om blott en handfull trädgårdsväxter skall nämnas i den europeiska trädgårdshistorien, de som spelat en utomordentlig roll i trädgårdarna och parkerna sedan antikens dagar, så är buxbomen en av dessa, kanske tillsammans med rosen, liljan, tulpanen och lindan.

Från ett svenskt perspektiv noterar vi att höjdpunkterna i vår buxbomshistoria är välkända förhållanden för *Lustgårdens* läsare med namnbelägget hos Christian Pedersen i *Vocabularium ad usum Dacorum* ("Ordbok till danskarnas tjänst"), tryckt i Malmö 1510, den möjliga introduktionen av arten i Sverige genom Hans Frieses försorg till Vasaborgarna i Gripsholm, Uppsala, Kalmar

m.fl. i mitten av 1500-talet, Gustav II Adolfs beställning av buxbom mitt under brinnande krig (ännu obelagt), buxbomshäckarna på Vrams Gunnarstorp i Skåne med möjliga anor från 1630-40-talen och André Mollets alternativa buxbom, "Liongris" / "Liunggräas", d.v.s. lington, i *Le Jardin de Plaisir/Lustgård* år 1651,

Den svenska buxbomshistorien är mycket rik, för att inte tala om den europeiska, och buxbomen fortsätter att ha stor betydelse. I rekonstruktions- och restaureringsarbeten (Uraniborg, Drottningholm, Frederiksborg med flera) kan den vara både ett glädjeämne och ett sorgdebarn. Den trädgårdshistoriska litteraturen i Sverige kryllar vidare av buxbomsplanter, och som trädgårdsklot torde buxbom vara en oöverträffad prydnad i våra moderna villaträdgårdar.

Om man håller dessa

perspektiv som de främsta, de trädgårdshistoriska, de formmässiga och de nordeuropeiska, finner man snart att *Boxwood. An Illustrated Encyclopedia* företräder något helt annat. Det amerikanska verket är i första hand varken historiskt (buxbomens historia klaras av på tre och en halv sida, odlad under 6 000 år), etnobotaniskt (tre och en halv sida) eller trädgårdskonstinriktat (*topiary* avhandlas på en kvarts sida). Den amerikanska buxbomsencyklopedien är istället den sanne buxbomssamlarens och buxbomsodlarens dröm.

Taxonomi och nomenklatur

Totalt presenteras 1 050 olika taxa av *Buxus* i boken. 'Alla' både giltiga och ogiltiga namn går igenom. Appendix F ("List of *Buxus* Species") innehåller 202 namn på arter, varieteter och underarter varav hela 121 st anses vara idag giltiga namn. "A common statement in many reliable references is", skriver Batdorf, "'There are about thirty species of boxwood.' In fact, the number of valid species is 97." Flertalet arter i släktet är tropiska.

Mötet mellan hortikulturen och den klassiska botaniska taxonomin är sällan riktigt smärtfritt. Ofta hamnar de två disciplinerna, eller deras

skilda perspektiv, i konflikt. Så är också fallet i den här boken. Å ena sidan redovisas sorter med sinsemellan minimala variationer, å andra sidan klumpas flera andra, och av andra författare hållna som skilda arter, samman med oklara argument. Exempelvis inkluderas de båda arterna *Buxus hyrcana* och *B. colchica* i *B. sempervirens* utan hänsynstagande till andra nutida författares uppfattning. Båda förhållningssätten är exempel på ett trädgårdsmässigt samlarperspektiv. Beträffande stavningen går Batdorf ibland sin egen väg. *Buxus bodinieri* stavar han genomgående med bara två i:n, till skillnad mot de tre som J.L. Léveillé brukade i sin ännu namngiltiga originalbeskrivning.

Såväl själva sakfrågan, en eller flera arter, som debatten i namnfrågan, är problematisk. Kanske måste själva namnförändringen i sig ses som en process. Oavsett namnen måste dock den genetiska mångfalden, liksom den fenotypiska och fysiologiska variationen, garanteras i alla större och viktigare samlingar.

Boxwood. An Illustrated Encyclopedia är, när man väl kommit på det klara med vad för slags arbete det är, en imponerande sammanställning av vetandet om

buxbomens morfologiska variation, systematiserad i arter, varieteter, underarter, hybrider och sorter, framförallt i de senare. Alla odlingsbara buxbomsslag presenteras taxa för taxa i åtta av bokens tio huvudkapitel, grupperade under arterna / varieteterna: *Buxus balearica*, *B. bodinieri* (sic!), *B. harlandii*, *B. microphylla*, *B. microphylla* var. *japonica*, *B. sempervirens*, *B. sinica* var. *insularis* och *B. wallichiana*. Det är en smutt osannolik genomgång på 238 sidor. För varje taxon presenteras:

- dokumentära belägg
- storlek
- hårdighet
- utseende
- blad
- stam
- årstillväxt
- odling
- sjukdomar
- användning ("Landscape Use")
- historia
- övriga uppgifter
- synonymmer
- och
- vanliga engelska namn.

De flesta taxa återges i färg.

Trots mängden av arter och sorter i Batdorfs genomgång finns det ytterligare taxa att tillägga. Medan flertalet av de nämnda arterna inte finns i odling så finns det andra arter som saknas, vilka likväl är väl etablerade i specialplantskolor och hos samlare, till exempel *Buxus riparia* och *B. rugulosa*. Den

senare är en kompakt växande dvärgart med lätt vridna blådagliga blad. Den kan mycket väl komma att bli en försäljningsframgång hos just samlare och stenparti-entusiaster. Båda arterna har odlats i tjugotalet år i Sverige utan skador. Ett något längre blickande, över Atlanten mot Europa, skulle säkert också ha lett till att än fler arter och sorter upptäckts som väl skulle ha förtjänat sin plats i en monografi som den föreliggande. Det amerikanska perspektivet blir härvidlag framträdande. De amerikanska sorterna får också allmänt en fylligare presentation av sina karakteristika än deras europeiska släktingar.

Bland alla sorter fastnar vi för några. 'Faulkner' är den klon som tog Danmark och Sydsverige med storm i början på 1970-talet, delvis i samband med rekonstruktionen av "det Kriegerske Anlæg". I Frederiksborgs barockträdgård, runt denna och i broderiparterrerna planterades denna klon för enhetlighetens skull. Dess korrekta och hela namn, enligt Batdorf, skall nu vara: *Buxus microphylla* var. *japonica* 'Faulkner'. Danmark har också fått en egen *B. sempervirens*-sort uppkallad efter sig, 'Denmark', en amerikansk sort, med anor från 1950-talet.

För 'liljemän' som under-tecknade fastnar blicken direkt på *B. sempervirens*-sorten 'Fleur de Lys', med nederländskt ursprung. Namnet har sin upprinnelse i att sorten reagerar med blekt gula skottspetsar då den odlas i jordar med lågt pH (4,5-5). Vid ännu lägre pH blir även bladkanterna gula. För att få en buxbom att likna en lilja behöver den alltså utsättas för en svår odlingsstress. Bättre då att studera de goda grannarna i det vilda, madonnaliljor (*Lilium candidum*) och buxbom, på kalkbergen i Makedonien. Verkliga jättar är annars de 12 meter höga buxbomsträden av sorten 'Pendula' till höger om entrén i Royal Botanic Garden, Kew, en sort från mitten av 1800-talet.

Den buxbomshungrige erhåller i Batdorfs verk ett inledande kapitel med en översikt över både buxbomsfamiljen och släktet *Buxus*. Här återfinns även uppgifter om Linnés beskrivningar, släktets utbredning, hotade buxbomsarter, släktets plats i evolutionshistorien, kemotaxonomi, doften och något om träets beskaffenhet, värde och användning. Vidare sammanfattas kort om odlingen i allmänhet, om förökning, sjukdomar och användning, förutom vad som ovan sagts om histo-

ria och etnobotanik. Dessa ämnen fördjupas även något i inledningen till varje artkapitel.

En odlingsrekommendation är så enkel och slående att den förtjänas att återges även här för undvikande av onödiga misslyckanden i odlingen: "The optimum soil pH is between 6.5 and 7.2. In this range, essential soil nutrients are most available to boxwood." Boken tar också ställning i den inflammerade frågan huruvida *B. sempervirens* skulle vara 'inhemsk' eller introducerad av romarna i England. Batdorf baserar sig på M.J.C. Staples (1970) och hävdar det förstnämnda. Vid introduktionen av *Buxus sempervirens* presenteras även namn på buxbom på ett flertal folkspråk, även på svenska: "Bux, Buxbom Buxbomsträ, Bochs, Boui". Var de två sistnämnda kommer ifrån framgår dock inte. Vi har aldrig hört talas om dem och referenser saknas.

Boken avslutas med tio appendix. Mest omfattande är de över olika taxa ("List of Cultivar Names", "List of Buxus Species", "List of Numbered Boxwood" och ett avslutande "Index of Taxa"). Dessa avslutande listor hade dock varit betydligt mer användbara om de även kategoriserats efter växtformer, t.ex. extrema dvärgför-

mer, pelarformer, hängande former, varierade former, naturliga klotformer m.fl. En dylik praktisk vägledning skulle avsevärt ha kunnat öka den reella odlingen av buxbom i trädgårdarna till alla intresserade men ännu inte fullärda amatörer och samlare.

Referenslistan upptar hela 357 verk. Tack går till ett 15-tal personer, företrädesvis amerikanska kollegor, men även till några engelsmän och nederländare, till en tysk och en dansk. Svenskar efter Linné gör dock inte så stort väsen av sig.

Produkten

Nu har den alltså kommit, skrev vi inledningsvis. Är då allt gott och väl? Ja, nästan allt. Det är en i sanning imponerande volym. För sitt syfte erhåller den högsta betyg.

Som ett exempel på modern tryckkonst finns det dock åtskilligt att invända mot och anmärka på. Detta motiveras av att boken är en ordentlig ekonomisk investering, den betingar hemförd till en svensk bokhylla ett pris på drygt tusen kronor. Oförklarligt är därför att den har begåvats med en lay-out och en grafisk formgivning som verkar hämtad ur ett av de äldre och enklare hem-layout-programmen.

Layouten må vara sin sak, boken har ju skrivits för sitt innehåll, men trycket och bildkvaliteten kompenserar inte utformningen. Undermåliga bilder är regel snarare än undantag. De är under- och överexponerade, suddiga och dimmiga. Vi skulle unna Lynn R. Batdorfs stora och viktiga arbete en värdigare inramning. Vi kan därför inte heller annat än att avråda alla med bokdrömmar att använda Commercial Press i Stephens City, Virginia, USA.

För de buxbomsbitna och -intresserade är dock Batdorfs verk boken de väntat på under lång tid. Den kommer att glädja dem och oss länge än. Verket bör finnas i de flesta botaniska trädgårdars och välsorterade plantskolors bibliotek, liksom hos samlarna och alla med ett brett och djupt växtintresse.

Det allra sista ordet är emellertid knappast i sagt ifråga om buxbom, och tur är väl det. I de kultur- och trädgårdshistoriska perspektiven, liksom i de nordeuropeiska, återstår mycket att tillägga. Den sista buxbomssorten lär inte heller ha sett dagens ljus. Vi välkomnar således ytterligare bidrag om denna evigt lockande och gröna hemlighet.

Närallgande referenser - för en vidare och kompletterande läsning

Adelswärd, Gösta, 1994, Vad menade André Mollet? Ljung eller lingon?, *Lustgården 1994*, s. 47-52 + Appendix I, s. 53-54 + Appendix II, s. 55-60

The American Boxwood Society, Boyce, Virginia, USA <http://www.boxwoodsociety.org/> (2006)

Lorentzon, Kenneth, 2004, *Buxbom. En introduktion*, Landskrona kulturförvaltning.

Lorentzon, Kenneth, 2004, *Buxbom, Natur och Trädgård*, Nr 3, s. 4-33.

Lorentzon, Kenneth, 2004, *Buxbom i Tycho Brahes Uraniborg, Svenska Linnésällskapets Årsskrift 2002-2003*, s. 119-122.

Lorentzon, Kenneth, 1998, *Buxbom, Lustgården 1998*, s. 5-24.

Lundquist, Kjell, 2001, Box, in: Shoemaker, C.A. (ed.) *Encyclopedia of Gardens. History and Design*, Fitzroy Dearborn Publishers, Chicago and London, Vol. 1, s. 177-180.

Lundquist, Kjell, 1995, Om lingon som buxbomsersättning, *Lustgården 1995*, s. 106-111.

Salvesen, Per. H. och Moe, Dagfinn, 2005, Levande kulturminner i Gamlehagen på Store Milde: Buxbom, *Åringen 2005*, s. 24 - 48.

BOXWOOD. AN ILLUSTRATED ENCYCLOPEDIA
Författare: Lynn R. Batdorf
xiii + 343 + 1 sidor. 10 appendix. Inbunden. Illustrerad, 335 färgbilder + sv/v
The American Boxwood Society: Commercial Press, Stephens City, Virginia, USA 2004
ISBN 1-886833-25-7

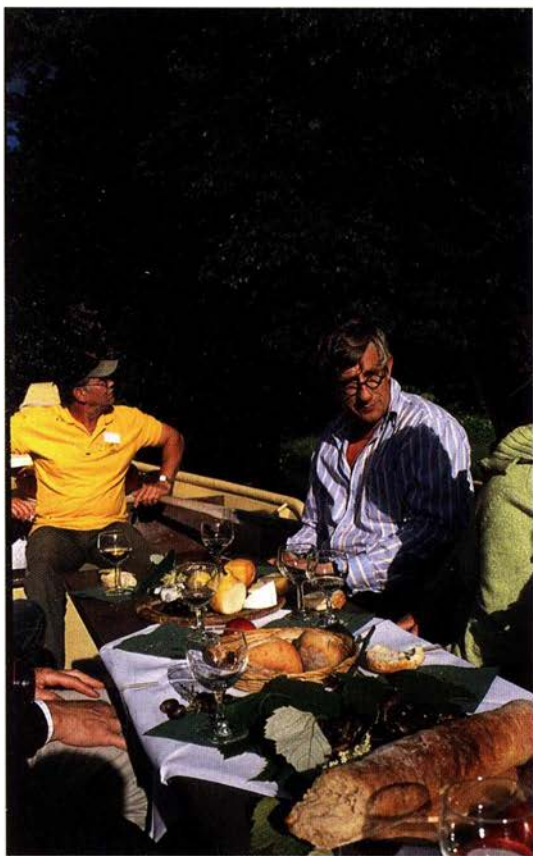
2006 års utlandsresa

Besök i östra Tyskland

Text och foto: Birgitta & Klaus Stritzke.

En solig och skön sommareftermiddag i början av juni möttes 33 deltagare i årets utlandsresa på flygplatsen Tegel i Berlin. Denna gång var det östra Tysklands, tidigare DDRs, parker som skulle besökas.

Peter Bernt, som körde oss under vår tidigare resa i Sydtykland, mötte och såg till att vi väbehållna kom fram till Wörlitz, där den mest kända och också det bästa exemplet på tidig tysk landskapspark finns.

Wörlitz

Vi började med att promenera till den lilla båthamnen, som ligger i parken i direkt anslutning till samhället. Här togs vi emot av Ludwig Trauzettel med fru Grit och medarbetaren Cordelia Stieler. Tre gondoler med roddare och dukade långbord förde oss runt i parkens sjösystem alltmedan vi njöt av ostar, frukt, bröd och vin samt trevlig guidning. En riktigt fin mjukstart.

Nästa dags promenad genom parken i Wörlitz skedde under ledning av Ludwig Trauzettel, som i omkring 25 år ansvarat för den långsamma och varsamma restaureringen. Upphovsmannen till anläggningen är dock Leopold III, Friedrich Franz von Anhalt Dessau, (1740-1817), som vid 11-års ålder blev föräldralös och kom att få en borgerlig fostran av de modernt bildade hugenotterna vid hovet. Då arvprinsen var hemma för att fira sin 16-årsdag kom den fyra år äldre Friedrich Wilhelm von Erdmannsdorff (1736-1800) på besök och en djup vänskap växte fram mellan dem. Detta möte kom även att få stor betydelse för kulturkretsarna i Dessau-Wörlitz.

Erdmannsdorff, rikt begåvad, föddes i Dresden där han tog lektioner i teckning och

Ludwig Trauzettel, vår guide, och roddaren på en av de tre gondolerna i parkens sjösystem.

Sommarhuset Luisium med ett utsiktsrum på taket.

även utbildade sig inom ingenjörskonsten. I Wittenberg studerade han matematik, historia och filosofi. I slutet av år 1758 anställdes han hos arvprinsen Franz von Anhalt Dessau. De båda vännerna gjorde gemensamma studieresor till England, Italien och Frankrike. Erdmannsdorff utförde planerna till slottet, som byggdes i stil av ett engelskt lanthus under tiden 1769-1773. Slottet anses vara den tyska klassicismens ursprungsbyggnad. Vid denna tid anlades också den, från England inspirerade landskapsparken, som redan från begynnelsen hölls öppen för allmänhe-

ten. Vanligtvis var privata parker stängda. Parken i Wörlitz med sitt gamla trädbestånd, många byggnader, tempel, grottor, broar och vulkanö är den mest kända i Tyskland.

Fürst Franz eller "Vater Franz" som han kallades, kom att utveckla den lilla staten Anhalt-Dessau till upplysningens mönsterland.

Efter att ha ätit vår första picknicklunch fortsatte färden till Luisium, öster om Dessau. Luisium utgör en del av Leopold III (Vater Franz) idé om försköning av landskapet och ingår i systemet trädgårdar längs Elbe. Till sin fru, prinsessan Luise Henriette Wilhelmine, lät han mellan åren 1774 och 1778 bygga detta klassiska sommarhus till vilket en intim och ovanligt stämningsfull landskapspark anlades. En park som har lovprisats i alla tider. Ritningarna är utförda av Friedrich Wilhelm von Erdmannsdorff.

Oranienbaum

Dag två inleddes med ett besök i Oranienbaum under ledning av Cordelia Stieler.

Oranienbaum, endast några km från Wörlitz, grundades 1683 efter planer av den nederländska byggmästaren Cornelius Ryckwaert. En ensemble bestående av stad, slott och park, ett ovanligt exempel på barockanläggning i östra Tyskland. Stadens grundstruktur finns kvar. Från slottets entré går en axel tvärs över gatan mot ett kvadratisk torg, med dubbla lindrader. I torgets mitt står en sandstensurna med ett litet förgyllt apelsinträd. Det nederländska inflytandet går tillbaka till prinsessan Henriette Katharina von Nassau-Oranien, som var gift med Fürst Johann Georg II av Anhalt-Dessau.

Till slottet anlades en regelbunden park där kärnan fortfarande är intakt. Vid 1700-talets slut förändrades örtagården och en del av det angränsande skogspartiet genom att man anlade den förmodligen första kine-

sisk-engelska park som finns bevarad helt oförändrad i Centraleuropa. En skapelse av betydande värde som sedan några år är under restaurering. Arkitektoniska accenter är en pagod och en trädgårdspaviljong. Två rum i slottet är tapetserade med handmålade tapeter med motiv ur William Chambers *Traité des édifices des Chinois*. Även pagoden har W. Chambers illustrationer som förebild.

I slottsparkens västra del ligger ett orangerie. Oranienbaum har en 300 år gammal citruskultur. Under 1700-talet stod mer än 500 citrusplantor i slottsparken. Efter stora förluster 1961 har beståndet sedan 1991 utökats och innehåller nu 200 plantor. Orangeribyggnaden restaurerades för några år sedan under trycket av en modern energilagstiftning som satte ett synnerligen enkelt och beprövat övervintringssystem ur spel. Enkla glasrutor, som genom skarvar var otäta, ersattes med täta dubbla energisparande glasfönster. Följden blev en förlust av de då nyinköpta och redan aklimatiserade plantorna från Israel.

Mosigkau

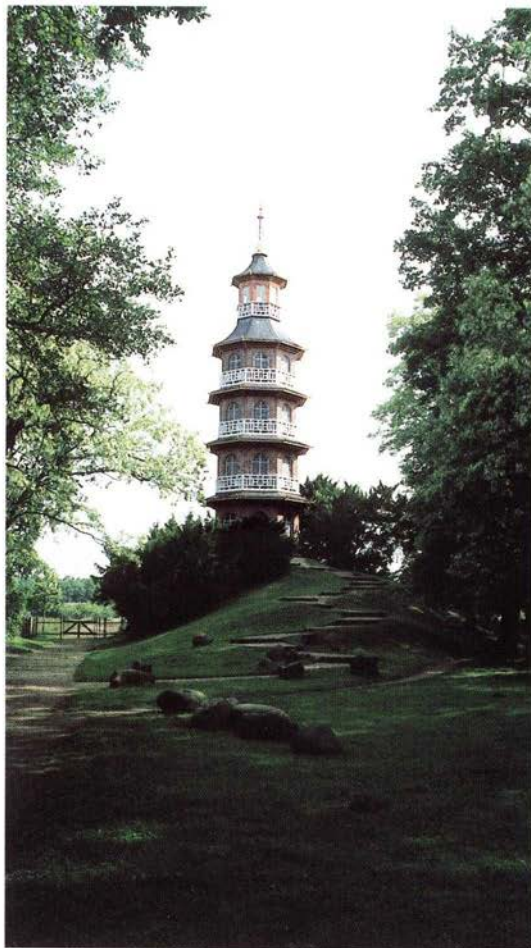
Vi for vidare till Mosigkau, väster om Dessau. I denna by köpte Furst Leopold 1742 ett litet slott till sin älsklingsdotter Anna Wilhelmine. Ännu idag ger grundstrukturen och småskaligheten en känsla av rokokoträdgård. År 1805 gestaltades parken om till landskapspark efter engelsk förebild. Två orangeribyggnader flankerar entrén till parken och slottet. I en avskild del finns ett litet kinesiskt tehus där prinsessan och stiftsdamerna drack sitt te. I slottets bottenvåning finns en stor, vacker salong med glasdörrar ut mot parterren. Här pryds väggarna av

värdefulla väggfasta målningar utförda av holländska mästare.

Efter ett par timmars resa passerade vi Dresden för att i Pirna korsa Elbe och därifrån följa flodens östra strand till slottet i Pillnitz. Roland Puppe som ansvarar för de statliga parkerna i Sachsen tog emot och visade oss runt.

Pillnitz

Denna anläggning påbörjades 1718 då August den starke, 1670-1733, lät bygga de paviljongliknande palatsen och det stora huvudslottet med trädgårdarna. Byggnaderna i kinesisk stil finns kvar. Palatsen är två, ett

Pagodan i Oranienbaum efter en av W. Chambers förlagor. I slottet finns handmålade tapeter, även de efter Chambers förlagor.

mot floden Elbe – Wasserpalais – och ett mot vinberget– Bergpalais. Huvudaxeln gick vid denna tid genom glasade stora portar i byggnaderna, från floden upp till berget. Mattäus Daniel Pöppelmann (1662-1736) anses vara skaparen. Zacharias Longuelune var även till stor del delaktig i planeringen.

Pöppelmann, som till största delen verkade under 1600-talet, var kurfurstlig lantbyggmästare och anställd vid hovet i Dresden.

Sedan huvudslottet byggts kom huvudaxeln att gå parallellt med Elbe, genom en allé, som senare användes som maille-bana (spel med boll och klubba, påminnande om krocket eller golf). Genom att bygga ett ahdike skapades en tydlig optisk förbindelse mellan den inre huvudallén, vid den västra slottsentrén och maille-banan.

I och med att det sachsiska hovet 1765 kom att använda anläggningen som sommarresidens skedde några förändringar: vid paviljongen i den engelska trädgården byggdes slottsparken ut i engelsk stil, palatsets flygel-

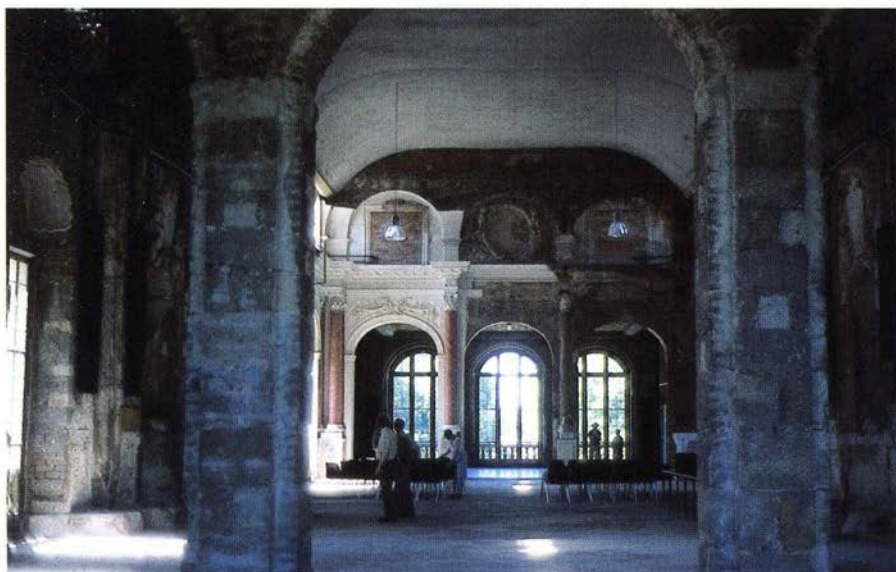
byggnader uppfördes, den holländska och den kinesiska trädgården med paviljong i kinesisk stil (enl C.F. Schuricht) anlades. Under åren 1838-1867 ändrades lustträdgården i olika etapper. Syrénträdgård och palmhus tillkom också.

Dagens form motsvarar i stora drag en gestaltningsidé av Peter Joseph Lenné (1776-1866).

Sedan 1700-talets slut har Pillnitz tjänat som experimentalfält för de naturvetenskapligt intresserade sachsiska regenterna. I parken finns flera dendrologiska rariteter. Den mer än 200 år gamla kamelian, som får omkring 35000 blommor varje år, är en av de mest kända i Europa. I oktober 2006 skall tre avkommor hämtas från Pillnitz och föras till Uppsala botaniska trädgård till minne av Linnés lärjunge Carl Peter Thunberg. Enligt obekräftade uppgifter hade han infört tre plantor till Europa (Kew Gardens), varav den i Pillnitz, som via omvägar kommit dit från tsaren, är det enda överlevande exemplaret.

Bergpalais i Pillnitz söder om Dresden.

Festsalen i palatset i Grosse Garten, Dresden

Efter parkbesöket vandrade vi upp på vinberget där vi bjöds på en vacker utsikt över dalgången, parken och Elbe där hjulångarna gled fram. Läckra smörgåsar serverades och olika viner från trakten presenterades av läraren i vinodling på universitetet i Dresden. Naturligtvis ingick provsmakning.

Dresden

Ännu en solig sommardag väntade oss. Dagen var delvis fri för att var och en skulle kunna ströva i den centrala delen av staden, som sakta återuppstår efter de svåra skadorna från kriget. Några besökte Grüne Gewölbe, andra deltog i gudstjänsten i Frauenkirche. Roland Puppe ledde en grupp på en vandring genom "Grossen Garten", en park i stadens centrum som började anläggas 1676. Omkring två km² stor är den Dresdens i särklass största grönyta. I dess centrum ligger ett palats byggt under början av 1700-talet. Andra våningen är en enda stor festsal med stora fönster i alla riktningar. Byggnaden har brunnit men är nu under restaurering. För parkens del visar den ett exempel

på landets respekt för kulturlagerföljden genom att omfatta den under DDR-tiden anlagda tågbanan i skyddet. Vi samlades senare vid Zwinger.

I den trädgård som finns i området mellan inre och yttre befästningen - nämnd Zwinger - lät August den Starke mellan åren 1711 och 1728, i flera etapper, uppföra ett orangeri. Fram till 1700-talets mitt användes gårdsplanen som festplats och orangeriparterr, därefter upphörde användningen av orangeriet för sitt avsedda ändamål. Ändringar enligt planer utförda av hovträdgårdsmästaren C.A. Terscheck skedde 1820-1830. Under åren 1924-1936 sanerades och renoverades Zwinger efter nyfunna planer ritade av Pöppelmann.

Gross Sedlitz

Efter den korta visiten i Dresden gick färden till Gross Sedlitz där Roland Puppe tillsammans med tre medhjälpare inom olika ansvarsområden tog emot oss. Vi delades upp i två grupper. Den ena leddes av Roland Puppe och Simone Ruby. Den fick en tek-

niskt inriktad guidning om siktlinjer, beskärningshöjder av häckar och träd. Den andra gruppen leddes av Christina Pohle och orangören Eckhard Hantsch. De studerade blomsterlister, områdets skötsel och annat som gör denna anläggning till en pärla bland parker.

Planeringen startade 1719 under ledning av August Christoph Wachterbarth, sachsisk general och förtrogen till August den Starke. Genom en hemlig överenskommelse med Wachterbarth lät August anställa tidens mest betydande konstnärer som C.J. Knöffel, Z. Longuelune och M. D. Pöppelman för att anlägga en park som skulle uppfylla alla kungliga anspråk. Här skulle prunkande fester hållas där glans, ståt och makt skulle förevisas.

I den kraftiga slänten har terrasserade trädgårdsrum skickligt anlagts. Nivåskillnaden överbryggs med praktfulla trappor, stödmurar och slänter. Vida markerade siktlinjer leder blicken genom trädgården. Infogade i anläggningen finns det lilla Friedrich-slottet liksom övre och nedre orangerierna. Färgglada blomsterrabatter, talrika små orangeriträd, konstnärligt värdefulla sandstensskulpturer samt en mångfald vattenspel präglar den praktfulla ensemblen.

Inom den tyska barocka trädgårdskonsten anses denna anläggning vara den mest fulländade med avseende på kompositionen. Den är ofullbordad men har behållit sin grundstruktur och är fortfarande idag nästintill intakt. Omfattande arbetsinsatser under de senaste tre decennierna har gjort att den också anses vara den bäst vårdade av de tyska barockparkerna.

Före vår avfärd serverades vi lunch och vin i det enkom för oss vackert dekorerade övre orangeriet.

Ett kort besök i parken till det medeltida slottet Weesenstein hann vi också med.

Denna park drabbas av översvämningar och den höll nu på att ställas i ordning efter vårens högvatten.

Moritzburg

Nästa mål, beläget nordväst om Dresden, var Moritzburg, uppfört av hertig Moritz av Sachsen under tiden 1542-1546 för att användas vid jakt. Åren 1723-1733 skedde ett flertal ombyggnader under ledning av Pöppelman. Dessa resulterade bl.a. i ett jakt- och lustslott för August den Starke. Genom att riva befintliga dämmen formades fyra dammar om till en sjö som omger slottet. En rad röda kastanjer binder ihop åtta dammhus på den rektangulära ön. Norr om slottet, på fastlandet, anlades 1728 en hästskoformad lustträdgård som ramades in av almar i form av "Espalasz", idag ersatt av en lindgång. I skogen finns en jaktstjärna (för par force jakt), där en paviljong tidigare funnits i centrum.

Vårt besök i Moritzburg var koncentrerat till Fasanslottet, som via en två km lång siktlinje kan ses från jaktslottet. I siktlinjen går en kanal som mynnar ut i Venusbrunnen vid Fasanslottet. På slottets motsatta sida, mot sjön, finns en hamn med pir och fyrorn, en anläggning som ger uttryck för ett sachsiskt drag om en längtan ut i världen. Genom intensiteten i sina teman är anläggningen jämförbar med parken i Wörlitz. Vi hann inte titta närmare på de anläggningar som är präglade av jakt, inte heller på par force-anläggningen som innehåller så mycket av barockens koncept i form av jaktstjärna.

Här avtackades Roland Puppe och för vår del gick färden vidare österut till polska gränsen där vi vek av norrut mot nästa mål.

Muskau

Vi kom nu att röra oss i Vattenfalls domäner, vilket föranledde ett besök vid ett av de stora

brunkolsbrotten i Weisswassers omgivning. Litet förfärade blev vi över de ofattbart stora ingreppen i naturen och de enorma maskiner som används vid brytningen - men vi var ju ute för att studera något mycket trevligare, nämligen Fürst Pücklers parker. Först en presentation av denne märklige man.

Hermann Ludwig Heinrich furst von Pückler-Muskau, 1785-1871, föddes på godset Muskau i en riksgrevlig familj. År 1811 övertog han godset efter sin far. Pückler hade ett stort naturintresse och var också en skönhetsdyrkare. Ett citat ur Gösta Adelswårds bok "Den älskvärda galenskapen", beskriver honom som person: "Då han dessutom såg mycket bra ut, hade en förödande charm som få kvinnor kunde motstå och var järv ryttare väl förfaren i vapnens bruk motsvarar han på pricken tidens romantiska ideal. Ett äventyrligt drag i karaktären och en originalitet som med tiden fick alltmer excentriska drag kompletterar bilden. Det har sagts att han var en kombination av Lord Byron, Casanova och den inte bara byggalne Ludwig II av Bayern."

Pückler reste till England, dels för att studera parker och dels för att finna en rik hustru som kunde finansiera hans parkprojekt. Det senare misslyckades, men väl hemkommen gifte han sig med Lucie Pappenheim, som var dotter till Fürst Hardenberg, en preussisk kansler. Lucie medförde en stor förmögenhet, som efter några år var förbrukad. Paret beslöt sig för att ta ut skilsmässa för att göra det möjligt för Pückler att söka sig en ny förmögen fru. Han återvände till England där han gjorde stort intryck på många unga damer, men det slutade alltid med att olika hinder för äktenskap uppstod. De två åren i England, Wales och Irland blev ändå givande då han hann studera flera intressanta parker. Brevväxlingen mellan Lucie och Pückler under denna tid är utgiven i sju

volymer under titeln "Briefe eines Verstorbenen".

Pückler hade en litterär talang som gjorde honom känd i hela Europa. I England fann han en mycket begåvad översättare i Sarah Austin. Hans honorar var höga, endast Goethes var högre, vilket kom att rädda ekonomin. År 1834 gav Pückler ut "Andeutungen über Landschaftsgärtnererei", där han delger sina samlade erfarenheter.

Den 1 maj 1815 lät Fürst Hermann Pückler presentera landskapsparken i Muskau. Parken är en klassisk zonerad park, med differentierade getaltningsområden. Beträkta- ren skall hela tiden möta nya landskapsvyer bestående av olika slags träd och buskar, naturliga och konstgjorda vattendrag, vattenfall, sjöar och gräsytor. Dessa landskapsbilder är komponerade så att de som idealiserade naturscener utstrålar största möjliga ro och fullkomlighet. Pückler nådde detta resultat genom att på största möjliga differentierade sätt placera buskar och träd så att glidande rumsstrukturer skapades och genom att skicka växtligheten. Han använde sig också av naturligt verkande siktrelationer till intressanta objekt och genom att tillvarata nivåskillnader i terrängen.

Årstidsförändringarna, blommornas färger, bladens gröna nyanser och höstlöven har stämts av mot varandra. Här förverkligades också en rumslig och årstidsanpassad komposition av tidigare okänd storlek. Parkens kärna finns intill slottet. Pückler lät omge detta med en pleasure-ground som bildar övergångszon till prydnadsrabatterna kring slottet som slottsträdgården, den blå gården och "herregården" samt den övriga parken. Pleasure-ground är den del av parken som förändrats mest.

Sedan den under kriget söndersprängda, dubbelbron över Neisse byggdes om 2004 finns nu åter en direktförbindelse mellan

parkdelarna på den tyska och polska sidan. På polska sidan ligger Oberpark, som är den större delen av anläggningen på omkring 850 hektar. Medan gruppen tog en promenad i Oberpark, var vi några som, precis som i gamla tider, tog hjälp av häst och vagn.

Sedan slutet på 1980-talet pågår röjnings- och återställningsarbeten i Oberpark och idag arbetar polska och tyska ungdomar, i samma antal, tillsammans med detta.

Våra guider, Holger Daetz, som guidade oss vid vårt förra besök och direktören Cord Panning, som var vår guide för många år sedan i Herrenhausen, Hannover, ledde oss på en vandring genom parken, både på den tyska och den polska sidan

Dagen avslutades med att vi på orange-riets gård tillsammans med en polsk delegation parkhistoriker delade på en helstekt gris serverad med diverse tillbehör. Den polske parkhistorikern Andrej Mijalowsky höll ett kort anförande i vilket han sammanfattade de senaste 20 årens utveckling inom den gemensamma parkvården som etablerats mellan Tyskland, ledd av Detlev Karg och Polen, ledd av honom själv.

Branitz

I Cottbus närhet ligger Branitz, en landskapspark av internationell rang, som skapades av Fürst Pückler-Muskau mellan 1845 och 1871. Anne Schäfer, ansvarig sedan 30 år för restaureringsarbetena, visade oss runt i parken.

Branitz nämns första gången i urkunderna 1449 och kom 1696 genom köp till familjen Pückler. Efter att ha sålt det högt skuldsatta Muskau flyttade fursten och furstinan till Branitz. Här skapade Pückler ett mikrokosmos över sitt liv. Föreställningen börjar i öster, kulminerar i det levnadsglada slottsområdet och slutar i platsen för döden, pyramiden i väster. Slottet omges av en plea-

sure-ground rikt smyckad med blomster-rabatter, skulpturer, trädgårdsdekorationer och prydnadsbuskar. I denna del planterades även främmande träd- och buskarter, medan parken endast innehåller inhemska arter. Fürst Pückler ligger begravd i Tumulus, vattenpyramiden.

Trots den dåliga marken i Branitz, det stående höga grundvattnet och närheten till floden Spree anlades ett konstbevattningssystem. Schaktmassorna har använts vid utformningen av terrängen. Vid sjön fascinerar delen med pyramiderna där den tappstegsformade landpyramiden kom till 1860-1863 och Tumulus 1860-1863. Tumulus har blivit en symbol för Branitz och Cottbus. Liksom parken i Muskau är även denna park anlagd i zoner. Förebild för den 100 hektar stora inre delen av parken var det centrala berglandskapet i Tyskland. Även det omgivande åkerlandskapet, den yttre parken och "ornamental farm" omgestaltades (500 ha).

Vi avslutade besöket i parken med picknick samt kaffe och Anne Schäfers goda bakverk. Mätta och trötta av bl.a. värmen tog vi plats i bussen och kom fram emot kvällen till Potsdam, vår sista anhalt.

Sanssouci

Vårt första besök här gällde sommarresidenset Sanssouci som Friedrich II lät bygga 1745 och fram till sin död byggde ut till en storslagen anläggning. Våra guider var sentida efterföljare till Lenné, Michael Rhode och hans båda medarbetare Jörg Wacker och Gerd Schurig. Längs en två km lång allé ligger byggnader, prydnads- och nyttoträdgårdar och skogsartade partier som en rad pärlor. Under regeringstiden tillkom intill slottet Sanssouci: Nya kammaren, tavelgalleriet, representationsslottet Neues Palais med vänskaps- och antiktemplet, kinesiska tehuset, Neptungrottan, Belvedere med

Drakhuset på Klausberg samt andra prov på arkitektur. Ett antal skulpturer från tiden för parkens tillkomst skänker fortfarande en speciell charm.

Genom anställningen av Peter Joseph Lenné (1776-1866) gjorde den klassiska landskapsparken sitt intåg i Sanssouci. Lenné var generaldirektör för de kungliga preussiska parkerna och anses vara Tysklands mest betydelsefulla företrädare för den klassiska landskapliga trädgårdskonsten.

Lenné lät ansluta stora områden som gavs en landskapsarkitektonisk utformning; parkområdet Charlottenhof, Humlegården, Ruinenbergs omgivning och delen vid stora orangeriet. Specialträdgårdar som Marly samt nordiska- och sicilianska trädgården bäddades in i detta växlingsrika parklandskap.

Under Friedrich Wilhelm IV:s tid fick kungens italienlängtan fäste i parken. Från 1825 och några årtionden framåt tillkom slottet Charlottenhof, romerska baden, Friedenskirche med tillhörande byggnader samt stora orangeriet.

Charlottenhof med sina måleriska solitärträd och trädgrupper, storslagna ängar och vida vyer var tillgängligt genom en yttre körväg, drive, och smalare promenadvägar. En planerad sjö med oregelbunden form blev aldrig utförd. Den befintliga avloppskanalen till Havel är, mellan romerska baden och slottet Charlottenhof, vidgad till en målerisk damm med en ö. I slottets omgivning är regelbundna trädgårdsrum anlagda. Dessa ligger längs en axel mellan maskinhuset och terrassen i öster liksom mellan poetdungen och hippodromen i väster.

Parkens trädbestånd, framförallt de fristående grupperna, förnyades mellan 1966 och 1978. Några igenväxta vägar har också återställts.

På Marlyträdgårdens östra sida lät Frie-

drich Wilhelm IV uppföra en italienspirerad byggnadsensemble med Friedenskirche omfattande kampanil och atrium, kavaljersflygel (slottet Marly) och korsgång liksom pfarr- och skolhusen. Åren 1846-1847 planerade Lenné Marlyträdgården väster om Friedenskirche som en rikt smyckad pleasure-ground och skapade öster om kyrkan den rofyllda Friedensträdgården med en damm. Båda trädgårdarna är ikonografiskt starkt anpassade till kyrkans byggnadskomplex. Marlyträdgårdens höjdpunkt är den lilla upphöjningen med floraskulpturen och den solfjäderformade blomsterrabatten. På slutet av 1880-talet byggdes mausoleet för Friedrich och hans gemål Victoria.

Klein Glienicke

Nästa dag åkte vi över Glienickebron som förbinder Potsdam med Berlin. Intill brofästet ligger Klein Glienicke, som 1824 togs i bruk av prins Carl av Preussen. Större delen av parken är utförd av Lenné som ett klassiskt trädgårdslandskap med dess typiska element: pleasure-ground, blomstergård och landskapspark.

Med läget direkt intill Havel och sin historiska förbindelse med Potsdam och Berlin är anläggningen en del av det av Schinkel och Lenné präglade kulturlandskapet i Potsdam, förmedlar fortfarande besökaren en arkadisk, om Italien påminnande landskapsbild. Mellan kasinot, slottet och Havel anlades 1816 en pleasure-ground. Under de följande årtiondena kom denna att förfinas med växter, värdefulla konstverk, brunnar och byggnader. Genom Schinkel byggdes kasinot om och fick en pergola. Kasinot och slottet som omvandlats till en antik herrgård kompletterades med en blomstergård. Norr om slottet anlades en vidsträckt

landskapspark. År 1869 fulländades parken med en loggia. Tillsammans med slotten och trädgårdarna i Potsdam ingår Glienicke sedan 1991 i UNESCO:s världsarv.

När man korsar vägen som går via Wannensee till Berlin kommer man till jaktslottet Glienicke från 1600-talets slut. Här finns en bro, som öppnats efter Tysklands återförening, och man kan gåendes nå Babelsberg (Potsdam). Lenné gjorde 1828 prins Wilhelm uppmärksam på denna anläggning som ett lämpligt sommarresidens. Lenné började arbetet med parken men ganska snart uppstod en konflikt mellan konstnären och uppdragsgivaren, som då tog tillfället i akt att ge Fürst Pückler förtroendet att fortsätta planeringen. Genom sitt goda förhållande till prinsessan fick Pückler konstnärligt och ekonomiskt fria händer och skapade runt det nygotiska slottet en omväxlande landskapspark med många storartade blickpunkter över Potsdams sjöar. Övergången till parken bildas av den intensivt planerade pleasure-grounden med färgsprakande blomsterflor, brunnar, fontäner och förgyllda galler.

Tillbaka över gångbron och med buss genom den skog som gränsar till Klein Glienicke når man ett färjeläge varifrån man efter en kort färd kan stiga iland på Pfaueninsel. På denna ö, som då hette Kaninchenwerder, lät under 1700-talets slut kung Friedrich Wilhelm II bygga ett litet slott. Efter att kungen flyttat sina påfåglar hit ut ändrades namnet till Pfaueninsel. Samtidigt skedde en omdaning till landskapspark i vilken en rosenträdgård ingår. Vid sidan om de kungliga barnens olika lekinrättningar uppfördes byggnader för ett menageri. Där ingick bl.a. nio renar som förts hit av några samer. Efter Schinkels planer byggdes 1830 ett palmhus som var inrett som ett indisk-islamiskt palats. Huset brann senare ner och

är inte återuppbyggt. Många parkelement och byggnadsverk finns kvar och några har, liksom parken, restaurets under de senaste årtiondena.

Tillbaka till färjan och fastlandet. I skogen, som ingått i anläggningen, finns en rysk byggnad – Nikolskoje; numera restaurang där vi hade vår avslutningsmiddag. Kvällen var varm och skön vilket gjorde att vi kunde sitta ute och äta anka, som är en vanlig festmat i Tyskland.

Påföljande förmiddag gick färden till flygplatsen Tegel och cirkeln var sluten.

Resultatet av den parkminnesvård som påbörjades i det forna Östtyskland, där den fortfarande bedrivs på samma sätt, är som exempel högst aktuell för den pågående hanteringen av de historiska parkerna i Sverige. Den här förhärskande restaureringsivern förstör stora värden av kulturarvet i våra parker. En kommentar till utvecklingen av parkminnesvården i östra Tyskland kommer i nästa års Lustgården.

Södra Finland

Besök i parker och arboreta

Text och foto: Sten Ridderlöf

Årets landskapsresa i månadsskiftet augusti-september gick till södra Finland, ett populärt resmål med många fina besök i parker och arboreta. Senast föreningen reste i dessa trakter var 1995¹ och gången dessförinnan skrev vi år 1972.

I god ordning samlades de 49 deltagarna med hemvist från Ystad till Umeå för nattlig färd till Åbo.

I skönaste sommarväder äntrade vi en buss i Åbo med sakkunnig ciceron – Robert Rainio, f.d. ordförande i vår finska systerförening – Dendrologian Seura/Dendrologiska Sällskapet.

Runsala ön

Först besökte vi ön Runsala/Ruissalo med dess ekskog. Redan på 1540-talet fanns här en gård som tillhörde Johan III. Ekskogen har skyddats genom att kronan ägde marken. Under "Stora ofreden" 1713-21 skövade ryssarna området och ekbeståndet. De äldsta träden är därför, med få undantag, äldre än 300 år. Nu trängs här 100-åriga ekar med skogslindar och andra löv- och barrträd. Då området är ett reservat tycks gallringen för ekarnas livsrum ha lämnats åt sidan. Ett sorgligt öde för ekättlingar troligen ursprungligen från Omberg i Östergötland². Att även faunan förändras såg vi då ett par hundra vitkindade gäss och några tiotal kanadagäss lugnt betade på en nyslagen åker.

Åbo botaniska trädgård

Strax intill ligger Åbo botaniska trädgård som är en del av den biologiska institu-

tionens enhet för biodiversitet vid Åbo universitet. Vi delades i två grupper; den ena studerade perenner, rosor och besökte växthusen, den andra tittade på trädgårdens omfattande, ofta vildinsamlade lignoser. I trädsamlingen finns bl.a. ett stort antal lönnarter, varav flertalet från Ostasien. Inga höstfärger kunde ännu skönjas. Vi fick nöja oss med att beskåda och försöka skilja två synnerligen eleganta småträd från varandra nämligen *Acer sieboldianum* (i Finland fagerlön) och *Acer pseudosieboldianum* (manchurisk solfjäderslön). Även andra släkten är, trots det nordliga läget, rikt representerade av arter, varieteter och underarter som ett 80-tal rhododendron, ett 40-tal rönnar och oxlar, lika många klematis, ett 30-tal björkar och *Prunus*-arter, åtskilliga popplar, ädelgranar och tallar. Särskilt intressant är mångfalden av lignoser från Nordostasien, främst ryska Fjärran Östern, vilka tycks passa väl i Sydvästfinland.

Vid rundvandringen såg vi flera grupper koreagran, *Abies koreana*, med olika proveniensers. Denna dekorativa ädelgran visar tämligen stora yttre skillnader i tillväxt, kottstorlek och -färg, barrlängd etc. Vi riktade blickarna mot några välväxta weymouthtallar *Pinus strobus*, fina exemplar av den lågvuxna dvärgtallen, *Pinus pumila*, en

Poppel och rönn i skön förening.

av Finlands sällsynta wilsonpopplar, *Populus wilsonii*, samt en 45-årig kaukasisk vingnöt, *Pterocarya fraxinifolia*, med långa fruktställningar. Att klimatet på denna sida Östersjön är kärvare än på upplandskusten belystes av en ginkgo, *Ginkgo biloba*, som, trots ett skyddat och solvarmt läge, endast blivit drygt en meter hög på 40 år. Även samlingen magnolior är art- och sortmässigt begränsad, kanske också p.g.a. klimatet. Bäst utveckling verkar buskmagnolian, *Magnolia sieboldii*, ha då den vid vårt besök t.o.m. remonterade. Som avslutning på besöket kunde vi jämföra två vackra träd med ätbara valnötter från

Nordostasien, nämligen manchurisk valnöt, *Juglans mandshurica*, och japansk valnöt, *J. ailanthifolia*. Den förra friskt växande med stora avlånga frukter, den senare med mindre, rundare och klibbiga frukter.

Pikis ch Yltöinen

Därefter tog vi oss till forskningscentralen för jordbruk och livsmedelsekonomi i Pikis. Nu liksom vid föreningens förra besök motogs vi av Sirkka Juhanoja. Hon ansvarar för forskningen om landskapsväxter och det arboretum som ligger i Yltöinen vid Pemar-fjärdens strand. Försöksanläggningen är inriktad på forskning om trädgårdsproduktion. Anläggningen sysselsätter 13 forskare och omfattar mer än 100 hektar skog och åker samt det tio hektar stora arboretet Yltöinen. Sirkka redogjorde för det finska Elitplant-projektet (E-KASVIT) som motsvaras av vårt E-planta, (en kvalitetsbeteckning på träd och buskar). Hon visade oss några bra marktäckare. En häxal från Mustila och två lågväxande viden. En blådagggig, tätvuxen sort av *Salix glauca* var särskilt tilltalande. Vi passerade en kraftig 70 årig kinesisk poppel, *Populus simonii*, med ursprung Alnarp, för att sedan inneslutas i mer än manshöga fält av rododendron. Från en uppbyggd scen kunde vi se tusentalet rododendronhybrider (*brachycarpum tigerstedtii*) med grova, upp till 300-åriga tallar som överståndare. Där finns många noga framtagna sorter; 'P.M.A. Tigerstedt', 'Axel Tigerstedt', 'St. Michel', 'Elviira', 'Helsinki University', 'Haaga', 'Pekka', 'Raisa' med flera. Vi vandrade därefter på en naturstig som tog oss till den södervända strandskogen med enorma tallar, vidare till grupper av högresta exotiska tallar, ädelgranar, lärkträd, hemlockar, tujor m.fl. vilka till en del planterats redan på 1930-talet. Förbi lövträdsplanteringar och bäckar var vi åter vid utgången. Att klimatet här är gynnsamt

för finska förhållanden inses då arboretet hyser flera ovanliga träd. Bl.a. de nordamerikanska ekarna *Quercus macrocarpa* och *Q. bicolor*, andra lövträd som kinesisk katalpa, *Catalpa ovata*, och bitternötshickory, *Carya cordiformis*. En ovanlig hybrid noterades också, men oskönare och förvånansvärt mer svagväxande än föräldraarterna, nämligen hybridtujan, *Thuja occidentalis x koraiensis*. Det är en ren kulturprodukt med moder från den nya och fader från den gamla världen.

Wiurila herrgård

Nu gick färden till Wiurila nära Salo. Där visades parken av Robert Rainio. Vid promenaden från de imponerande ekonomibygnaderna till herrgården framgick tydligt ägarens stora trädgårdsintresse genom bl.a. välskötta nya trädplanteringar och intressant nog ett fält med odlad majs. Vid gården noterades ett ca 35 m högt lärkträd. Flera av gårdens askar mädde dåligt. Vi får hoppas att inte askskottsjukan har nått detta bestånd.

Åminne gods i Halikko

Vårt nästa mål var Åminne. Detta stora gods förknippas i huvudsak med släkterna Horn af Åminne, Armfelt och von Knorring. År 2001 sålde

slakten von Knorring gården.

Innan vi kom fram passerade vi genom den tre km långa, K-märkta björkallén. Vi möttes av Kristoffer Rancken som är egendomens skogs- och jaktchef. Godset består av cirka 2000 hektar mark varav omkring 12 sköts mer intensivt som parkområde. Annars har tiden sedan köpet använts till att pietetsfullt restaurera byggnader, gårdsplaner m.m. Målet har varit att i möjligaste mån återskapa 1700/1800-talshusen kompletterade med dagens nödvändiga moderniteter. Även gångsystemet i parken har i stort sett återskapats.

Efter en inledande information tog vi oss till den engelska parken. Väl över den vita

Ekotemplet på Åminne gods.

träbron, och utan att bli getingstungna trots ett bo mitt på bron, vandrade vi mot ett ekotempel, i folkmun kallat "kinakyrkan".

Den förste som verkade för den ledigare och naturligare parkstil vi såg var Adolph Busch, styresman på godset i mitten på 1700-talet.³ Lövträden i parken har visat en exceptionell utveckling. De är mycket raka och högväxta. Även om de tidvis genom hård konkurrens skjutit i höjden så kvarstår rekordmått. Här finner vi troligen Finlands högsta ek uppmätt 1989 till 33 meter. Diametern då var 77 cm med en skattad ålder av 140-160 år. Även ett par skogslindar är ansevärdiga. År 1989 uppmättes de till 32 och 29 m med diametrarna 73 och 61 cm, bedömd ålder omkring 120 år.

Efter denna komprimerade men givande dag for vi till den stilla sommarstaden Ekenäs.

Solböle

Följande dags första mål i den Nyländska skärgården var Solböle nära sommaridyllen Bromarf. Här finns den sydligaste av Skogsforskningsinstitutets (Metlas) forskningsskogar och är en av dess drygt 20 verksamhetsområden i Finland. För skogligt intresserade och dendrologer är detta ett Eldorado då det bedrivits forskning här sedan 1926. Den äldsta, funna kartan över området från 1694 visar ett kronoboställe. Denna kulturmark i kombination med det maritima klimatet ger möjlighet att odla inhemska ädla lövträd och göra försök med utländska trädslag. Den varierande naturen, allt från frodiga lundar till karga hållmarker, ger förutsättningar för mångsidig och långsiktig forskning. På den första provytan som gjordes 1927 med 68 barrträds- och 41 lövträdsdrag återstår idag 49 barrträd men endast 11 lövträd.⁴ Detta förklaras med att träden skadats av exceptionellt kalla vintrar (kallare än -30 grader C)

eller av vårfroster. Det är framförallt ädelgranarna som är känsliga för vårfroster, då de startar sin tillväxtperiod tidigt.⁵ I Finland växer de ädla lövträden vid den nordligaste randen av sina utbredningsområden.⁶ Detta visar på svårigheten med att få lövträd från sydligare breddgrader att överleva.

Vår ciceron Kaija Puputti berättade detta och att planterade exoter i Solböle i allt större utsträckning syftar till att få fram vackrare och härdigare prydnadsträd för parker och trädgårdar. I försöken har endast få främmande barrträd t.ex. sibirisk lärk, contortatall och douglasgran visat sig vara konkurrenskraftiga med de inhemska trädslagen när det gäller virkesproduktion. Oftast har någon svamp- eller insektsskada tillsammans med skadorna från de kalla vintrarna stoppat trädets tillväxt.⁵

Därefter tog Kaija oss med på en av vandringslederna. Utanför huvudbyggnaden stannade vi och beundrade två katsuror, *Cercidiphyllum japonicum*, den ena med rik frösättning. Hon berättade att dessa troligen är stamföräldrar till flertalet, kanske alla, fröförökade katsuror i Finland. Runt gårdsplanen finns flera intressanta planteringar av solitärer eller små grupper, de flesta gjorda på 1930-talet. Här skådades fina exemplar av douglasgran, *Pseudotsuga menziesii*, makedonisk tall, *Pinus peuce*, koreansk tuja, *Thuja koraiensis*, med flera.

Vi såg även ett av Finlands s.k. granstandardbestånd som innehåller 70-åriga granar, *Picea abies*. Avsikten med sådana, noga utvalda bestånd är att de ska representera den genomsnittliga genetiska nivån i skogarna i trakten. I en standardskog märks omkring 500 träd från vilka fröinsamlingar görs. Goda fröår samlas kottar från minst trettio träd och fröerna från dessa blandas. Uppdragna plantor används som jämförelsematerial i proveniens- och förädlingsförsök.

Bestånd av hemlock mötte oss inledningsvis. Särskilt intressant var den ca 75 åriga gruppen av japansk hemlock, *Tsuga diversifolia*, från norra Japan med mörkgröna barr. De växer här som höga buskar. Detta barrträd är känsligt för köld, därav den ringa storleken. Japansk idegran, *Taxus cuspidata*, som vi också såg tål köld bättre än den vanliga idegranen.

Idegran, *Taxus baccata*, är det mest sällsynta barrträdets även i Finland. Den förekommer naturligt endast i de åländska lundarna, dit den antas ha kommit med sjöfarare under vikingatiden⁶. I Solböle hade idegranarna satt frö.

Sachalingranen, *Abies sachalinensis*, hör hemma på ön Sachalin, södra Kurilerna och Hokkaido i Ostasien. I Solböle har denna ädelgran klarat sig bra. Vid 60 års ålder var trädets höjd ca. 23 m och diameter ca. 40 cm.

Ett bestånd sibirisk lärk, *Larix sibirica* anlades här 1932 med plantor uppdragna ur frö insamlat i Raivola på Karelska näset. Träden där planterades ursprungligen på uppdrag av Peter den store för att säkra tillgången på mastvirke. I Finland har lärken klarat sig utmärkt och i Solböle är träden ca. 27 meter höga med en genomsnittsdiameter på ca. 42 cm.

Dahurisk lärk, *Larix gmelinii*, förekommer inom ett stort område i östra Sibirien där den i norr bildar skogsgränsen. I södra Finland klarar sig den dahuriska lärken tillfredsställande. I Solböle har de på 65 år uppnått en höjd på ca 24 meter.

Serbisk gran, *Picea omorika*, är med sitt pellarlika växtsätt och sin smala form ytterst dekorativ. Det förstärks av att grenarnas ändrar oftast böjer sig en aning uppåt så att barrrens silvergrå undersidor framträder vackert. Arten växer långsamt och finns numera endast

i ett litet område i Serbien på 1000-1500 meters höjd. Denna vackra gran växte förestiden i stora delar av Mellaneuropa, Asien och Nordamerika. Den bärnsten som finns längs Östersjöns kuster är oftast fossila rester av dess kåda (eller av någon närbesläktad art). De smaltoppade, ganska mörka granarna i Solböle är försöksområdets vackra utropstecken!

Cembratall, *Pinus cembra*, växer naturligt inom några områden med 200 mils avstånd från varandra; i de europeiska Alperna, i sydöstra Ryssland samt i västra och centrala Sibirien. Ofta kan man skilja alpcembra från

Kottar från makedonisk tall *Pinus peuce*, Solböle.

sibirisk cembra, även om de är mycket lika. Den sibiriska cembran, som närmast Finland växer naturligt vid Dvinafloden, har odlats längre här än de flesta andra utländska trädslag och klarar sig bra. För att trivas kräver den dock mycket bördig mark. Här, liksom på många ställen i norra Sverige, är den planterad vid gårdar för att sedan ofta föryngra sig i omgivningen.

Rilax herrgård

Mikael Aminoff, 8:e generationen Aminoff på gården, tog emot oss för en rundvandring på egendomen. Redan när vi närmade oss Rilax stod det klart att vi befann oss i en ren skärgårdsnatur, inte olik Roslagskusten. Gammal kulturmark, stenvägar och rösen, inskurna havsvikar och en växtlighet präglad av låg nederbörd. Vårt mål här var att besöka Finlands enda bokskog.

Mikael Aminoff berättade att gården uppfördes 1645. År 1804 byggdes nuvarande huvudbyggnad av gustavianen, generalmajoren, greve Johan Fredrik Aminoff. Han planlade parken som en engelsk park och importerade ädla lövträd från Sverige. Runt sekelskiftet 1800/1900 köptes de första bokplantorna från Ronneby, på 1920-talet köptes en ny kontingent från Södermanland. Efter ca 40 år spirade de första ungbokplantorna. Mikael planterade om dessa och skapade på så sätt ytterligare en bokskog. Vid besöket såg vi ungpantor i alla åldersklasser. Skogen av ädla träd omfattar idag ca 12 hektar, nyligen försiktigt röjd och utglesad. Vid fjärden stannade vi till vid ett tempel i trä

från 1850-talet för att därefter vandra mot huvudbyggnaden. Utmed stigen beskådade vi ett nytt märkesträd som väl kan utmana jättarna på Åminne. En skogsek, 32 meter hög med diametern 3,8 meter i brösthöjd!

Klocktornet vid Rilax herrgård.

Fagerviks gård

Därefter for vi österut mot Fagervik någon mil väster om samhället Ingå. Vid infarten till bruket och herrgården mötte två förtjusande värdar, Barbara Hisinger-Jägerskiöld och Janina Öhman vilka under närmare tre timmar gav oss betydande information om såväl livet på bruksorten, dess byggnationer som parkanläggningarna. Godset, ägt av familjerna von Frenckell och Hisinger-Jägerskiöld, sträcker sig över 2200 hektar med bland annat en engelsk park, egen kyrka och i övrigt "237 tak att underhålla"⁷.

Carl Billsten grundade Fagerviks bruk 1641 i en tid då stormakten Sverige hade brist på ved för järnframställningen. Bruket köptes av två bröder Hisinger 1722. En sonson till en av bröderna, Mikael Hisinger (1758-1829), studerade naturvetenskap och språk vid Åbo akademi, blev ryttmästare och företog därefter en bildningsresa till kontinenten där han insöp aktuella strömningar inom trädgårdskonsten. Vid sidan av nyttoträdgårdarna, som hans far initierat, skapade Mikael Hisinger en svärmisk filosofisk landskapspark, som steglöst övergick i en naturpark i det nyländska skogslandskapet.

Mikaels son Fridolf (1803-83) övertog sedan bruket. En tur i Europa kompletterade Fridolfs utbildning och fördjupade dennes kunskaper i hortikultur. Fagerviks trädgårdar expanderade och man drev också kommersiell odling samtidigt som de dekorativa elementen ändrades enligt tidens smak. Eduard Hisinger (1832-1904) hade botanik som sitt stora intresse, blev ledamot av Lantbruksakademien i Sverige, och såg till att artbeståndet blev än mer mångsidigt och att trädgårdarna öppnades för blomsterentusiaster. Efter Eduard övertogs gårdsdriften och skötseln av friherre Ludvig Hisinger-Jägerskiöld. Idag värnar nionde generationen om trädgårdarna på Fagervik.⁸

Med dessa fakta stegade vi i snabb takt förbi huvudbyggnaden via en lång lövträdsallé ut i parklandskapet, in i en varsamt röjd skog med runt 25 m höga rakväxta furor, vissa med utvecklad sköldbark och frodig undervegetation. På vänster sida hade vi det stilla Bruksträsket. Väl över den nybyggda, grova träbron till Brännäsholm trädde vi åter in i ett nyröjt område som efterhand övergår i den forna engelska parken. Holmen som vi befann oss på är ca 50 hektar varav 20 är en extensivt skött naturpark. Vi kom upp i en lätt gallrad granskog och i en glänta öppnade sig en skön vy över den svagt solglittrande sjön. Här, bland berg och barrträd, fann vi pärlan i den engelska landskapsparken på Fagervik, en kinesisk paviljong – den enda som byggdes i Finland på 1700-talet.⁸ Att den enkelt kunde nås också från sjösidan visar en trappa inhuggen i berget och en förtöjningsring. Vi fortsatte över en vackert, snedställd bro till en udde skiljd genom en smal grävd kanal från Brännäsholm. Där fanns tidigare en fritt komponerad labyrint där ena ändan var en rund, upphöjd platå, dit det leder en stentrappa. Man kan idag ana delar av labyrinten, se den förfallna stentrappan och platån med sina blå dekorativa slaggrester. Några få överlevande sibiriska ärtbuskar noterades förutom planterade träd som bok och lärk.

Odling av exotiska växter under glas har en lång tradition på Fagervik. Orangerierna blev juveler i trädgården och arkitektoniska stilnyheter återspeglas i dem. I den första uppgiften om Fagervik noterar Abraham Hülphers 1760 "ett större Orangerie hvarast större fikon, pomerants och Mullbärsträn voro att bese".⁸ Dagens orangeri emanerar från brukspatron Fridolf Hisinger som själv planerade sina orangerier, både till form och innehåll. Byggnaden med två olikformade gotiska torn med vinterträdgård emellan

blev färdig sommaren 1844. Den vita byggnaden placerades högst upp på sluttningen där den dominerar hela landskapet. Den blev därmed samtidigt en utsiktsplats och ett blickfång för parken, en *belvedere*.

I orangeriets närhet återfinns än idag en nog 100-årig Moses brinnande buske, *Dic-tamnus albus*, ett sibiriskt korkträd, *Phello-dendron amurense*, och en nysatt tall, förmodligen, *Pinus cembra* ssp. *sibirica*. Intill lyssnar en trädgårdsnyf på en snäcka.

Då vår grupps parkvandring tagit tid fanns det inte tid för besök i kyrkan, den franska parken eller promenad längs Bruks-

gatan. Några medlemmar köpte den ut-sökta boken "Fagervik – Trädgårds-konst i bruksmiljö". Ett återbesök eller ett noggrant studium av boken visar att trädgårdsanläggningarna på Fagervik under mycket lång tid hört till Finlands vackraste. Med dagens kostnader för arbetskraft är det inte görligt att med privata medel hålla forna tiders absoluta toppklass för en så stor egendom. Trots det gav vårt besök både mersmak och stort innehåll. Föreningen hoppas att få återkomma utan att vänta så länge som 52 år då det förra besöket skedde under ledning av Sven Hermelin och Magnus Fries.

Helsingfors universitets botaniska trädgård i Kajsaniemi

Satu Tegel från gatubyggnadskontoret mötte oss nästa morgon utanför det magnifika växthuset i Helsingfors stadsträdgård. Hon skulle visa trädgårdens lignosbestånd, åtminstone de ovanliga träden. Helt nära oss såg vi en ca. 12 m hög poppelmagnolia, *Magnolia acuminata*. Sannolikt den största i Finland. Också en japansk magnolia, *Magnolia kobus*, tillhör landets största. Satu Tegel ledde oss sedan in i det för allmänheten avstängda parkområdet. Där finns en samling rara lignoser funna i trädgårdar och parker. Dessa har visat sig klara det sydfinska klimatet. Avsikten

Barbara Hisinger-Jägerskiöld
invid den kinesiska paviljongen
på Brännäsholm.

är att dessa ska förökas och sedan planteras ut i stadens parker och i lämpliga grönområden. Där finns en wilsonpoppel, *Populus wilsonii*, som här reder sig i motsvarigheten till vår zon 4; Helsingfors enda sockerlönna, *Acer saccharum*; en intressant pelarformig klibbal, *Alnus glutinosa* f. *pyramidalis*, med sortnamnet 'Sakari' som vildinsamlats nära Kotka; ett stort bergkörsbär, *Prunus sargentii*, en art som inte är så hårdig i Finland; en blå douglasgran, *Pseudotsuga menziesii* 'Fletcheri', m.fl. Det var intressant att komma bakom kulisserna och få se vilket stort arbete som läggs ner för att hålla stadens planteringar med ett rikt och stabilt växtmaterial.

Botaniska trädgården i Gumtäkt/Kumpula

Bussen tog oss därefter till Gumtäkts huvudingång efter att ha fått lots dit av trädgårdens direktör Leif Schulman med döttrar. Trädgården är ännu inte öppen för allmänheten. Öppnandet beräknas ske först år 2009 då växterna växt till sig. Trädgården används dock dagligen av studenter vid Helsingfors universitets botaniska institution.

Gumtäkt är universitetets nya trädgård och anlades 1987 som del i dess nya campus, men främst för att det 6,1 hektar stora området ligger väl till. Trädgården är tredelad: Ett parkarboretum (*Hortus geobotanicus*), ett område för nyttoväxter (*Hortus ethnobotanicus*) och en del för teknisk service/plantskola.

Vid etablering av en ny botanisk trädgård dyker det upp problem samtidigt som det skapas möjlighet till renodling. Bärande, oavvisliga principer i Gumtäkt är att endast vildinsamlade växter godkänns. När trädgården anlades rensades nästan all befintlig växtlighet bort och, för att motverka ogräs- och slyuppslag, lades en väv täckt med flis över hela ytan. Hål skars ut i väven där träd och buskar planterades. Efter några år

konstaterats det att denna metod var förfe-
lad. Det visade sig att väven ändrar fuktig-
heten och syrehalten, ingen mylla eller riktig
jordmån bildas, ogräsproblemen förvärras
framför allt i vävskarvarna dit även trädens
rötter sökte sig. Följden blev att stammarna
blev instabila. Kort sagt ett stort misstag. All
väv ska nu tas bort och växterna planteras
om i ett tjockt lager lövträdsflis.

Vid valet av växter har trädgården använt
ett värdefullt verktyg "system för bioklima-
tiska vegetationszoner" som är resultatet av
mer än hundra års forskning av flera gene-
rationer finländska botaniker inom vege-
tationsvetenskapen. Koponen & Koponen
(2002) menar att det är en kunskap som kan
användas inom jord- och skogsbruket och
hortikulturen. Teorin kan bäst testas genom
förflyttning av växter mellan bioklimatiskt
jämförbara platser.⁹ Fler än 25.000 plantor
insamlade under olika expeditioner runt om
i världen är planterade i Gumtäkt. Utan att
föregripa den vetenskapliga utvärderingen
anser Leif att resultatet från den japanska
expeditionen visar det sämsta utfallet då
kollektionerna sannolikt hämtades från för låga
höjder. I Lustgården 2003 presenteras några
insamlingsexpeditioner i uppsatsen "Nya
botaniska trädgården i Gumtäkt".¹⁰

Efter denna utläggning förde Leif oss ge-
nom de olika växtgeografiska avdelningarna
med början i Östra Nordamerika där våra
blickar föll på några tallar (*Pinus strobus*, *P.*
resinosa, *P. rigida*), ekar (*Quercus bicolor*, *Q.*
macrocarpa). Västra Nordamerika med ytter-
ligare tallar (*Pinus flexilis*, *P. monticola*). Fjärr-
ran Östern med lönnar (*Acer truncatum*, *A.*
tschonoskii subsp. *koreanum*, *A. barbinerve*, *A.*
mandshuricum, *A. ukurunduense*) och klättran-
de buskar i släktet *Actinidia* som *A. polygama*
och *A. arguta*, *Aralia continentalis*, tre raser av
dahurisk lärk (*Larix gmelinii* var. *gmelinii*, *L.*
g. var. *olgensis*, *L. g.* var. *principis-rupprechtii*),

Fröställning av lackpion *Paeonia obovata* i Fjärran Östern-avdelningen, Gumtäkt.

mandeltorn, *Prinsepia sinensis*, näverhagg, *Prunus maackii*. Japan med katsura, *Cercidiphyllum japonicum*, pagodkornell, *Cornus controversa*, och pilbladsmagnolia, *Magnolia salicifolia*. Det var ett axplock av de cirka 950 sorter som den geobotaniska trädgårdsdelen hyser.

Vi var imponerade av denna trädgård med sina högt satta mål.

Innan återfärden till vårt hotell gjordes ett besök i Halosenniemi, landskapsmålaren Pekka Halonens hem. Halonen är en av de mest älskade konstnärerna från den finska konstens "guldålder" och han levde här i en konstnärskoloni.

Mustila Arboretum

Vår sista dag i Finland ägnades helt åt ett besök i Arboretum Mustila i Elimäki.

Vi välkomnades av Axel Tigerstedt och arboretets föreståndare Jukka Reinikainen.

Som inledning till turen i arbetet gav Axel en exposé över de händelser som format Arboretum Mustila under dess nu 104-åriga tillvaro. Axel och Peters farfar, geologen och verkliga statsrådet Axel Fredrik Tigerstedt ärvde en tredjedel av egendomen, resten köpte han år 1901. Godset var då svårt nedslitet. Han valde då att plantera skog på många av de utarmade åkrarna. Hans intresse för utländska trädslag kan troligen spåras i hans många promenader i universitetets botaniska trädgård i Kajsaniemi när han bodde i Helsingfors.¹¹ I en moränbacke på drygt 100 hektar, döpt till "Hembacken" intill hu-

vudbyggnaden i Mustila, startade han sina storskaliga försök med utländska trädslag, främst barrträd. Dessa planterades i stora bestånd, flera hundra exemplar av samma art. Han ville hitta trädslag från områden med ett likartat klimat som Finlands, men som bättre och snabbare än de inhemska träden kunde producera en råvara av hög kvalitet. Han lyckades genom att välja frön av rätt proveniens och att sätta plantorna på så goda växtplatser som möjligt. Om de första resultaten av dessa odlingar skrev Axel Fredrik år 1922 en bok "Mustilan Kotikunnas" (Hembacken i Mustila) vilket gjorde Arboretum Mustila känt i internationella dendrologkretsar.¹¹

Vid sidan av barrträdsförsöken började sonen Carl Gustav utveckla ett helt nytt område i arboretets skyddade och frodiga centrum. Anläggningen påbörjades i slutet på 1920-talet. Där planterades mängder av rododendron beställda främst från Holland och Tyskland, särskilt sorter från plantskolan R. Seidel. Genom den finska Skogsforsk-

ningsanstalten fick Carl Gustav via den dåvarande japanska skogsförvaltningen också tillgång till en felbestämd frökollekt från Diamantbergen i Korea. När de iskalla efterkrigsvintrarna på 1940-talet, med temperaturer ned till - 43°C dragit förbi utmärkte sig särskilt denna storvuxna rododendron och de s.k. Seidel-hybriderna för enastående hårdighet. Vår framstående dendrolog Tor Nitzelius beskrev den koreanska arten som en underart till fujirododendron vilken fick namnet *Rhododendron brachycarpum* ssp. *tigerstedtii* (Nitzelius, 1970).

I de storskaliga korsningsförsök som sonen, professor Peter Tigerstedt, tillsammans

med forskaren Marjatta Uosukainen genomförde vid Helsingfors universitet användes ofta någon av Seidel-hybriderna som fader och *R brachycarpum tigerstedtii* som moder. Det har resulterat i flera kommersiellt gångbara sorter som säljs internationellt tack vare sin hårdighet och i övrigt goda egenskaper. Ett idogt och professionellt arbete som ytterligare befäst Mustilas goda renommé bland både växtälskare och forskare!

Sittandes i duggregnet mötte vi en legendarisk person – Axel Tigerstedt – som berättade för oss att arboretet nu årligen har över 40.000 besökare, att det sedan 1983 är en stiftelse där han själv är ordförande och att en vänförening skapats med drygt 200 medlemmar.

Axel Tigerstedt i Mustila arboretum

Hack i häl efter Jukka drog en samlad och nyfiken grupp till skogs. Första stoppet skedde intill en magnifik rododendron nämligen den omtalade *R. brachycarpum* ssp. *tigerstedtii* intill ett hav av andra rododendron. Tyvärr remonterade ingen. Vidare till vackra barrträdsplanteringar i grupp som spetsiga serbiska granar, *Picea omorika*, en mindre skön granhybrid, *Picea mariana* x *omorika*, ungträd av purpurgran, *Abies amabilis*, fina exemplar av japansk hemlock, *Tsuga diversifolia*, och en växtlig, välformad vipphortensia, *Hydrangea paniculata*, som fått sortnamnet 'Mustila'. Därefter marscherade vi in i havet av manshöga rododendron. Jukka nämnde

att alla, cirka 10 000 exemplar, var planterade då någon självföryngring sällan förekommer. Nu började regnet tillta och en mindre grupp följde Jukka på den stora barrträdsrundan.

I butiken köpte skribenten bl.a. kinesisk katalpa, *Catalpa ovata*, svavelrododendron *Rhododendron aureum*, fraserazalea, *Rhododendron x fraseri*, vinteralpros, *Rhododendron dauricum*, storblommig vinteralpros, *Rhododendron mucronulatum*, koreansk tuja, *Thuja koraiensis*, med flera. Alla dessa är vanliga i arboretet och är därför intressanta ur härdighetsynpunkt och för sin skönhet. Innan vi intog lunch i ett av uthusen passade några på att köpa stora exemplar av den nu välkända *R. brachycarpum* ssp. *tigerstedtii*. Det skedde i den plantbutik som öppnats av Axels son, Nils Tigerstedt i arboretets entré. Visst kan denna rododendron lätt anskaffas i Sverige men bättre är att inhandla den på ort och ställe. Dessa växter får bli en påminnelse om vad gott och intressant som ständigt pågår i Mustila!

Det var ingen tillfällighet att sista resedagen förlades till Mustila. Dels krävs tid att bese det cirka 120 hektar stora arboretet, dels ville flera av oss kunna köpa plantor och andra trädgårdsprodukter för en så snabb

transport till Sverige som möjligt. Direkt efter besöket startade hemfärden med ankomst Stockholm på morgonen den 5 september.

Vi var ytterst nöjda med varje besök i trädgårdar och arboreta. Denna "grand tour" hade inte fungerat så bra om inte resebyrå och våra reseledare Arvid Sanmark och Göran Lundeberg skött planeringen så väl. Till det goda intrycket bidrog att vår ordförande Arvid själv härstammar från en gård i Helsingfors närhet. Han var så att säga på sin pappas gata och kände flera av värdarna på de gods vi besökte. Till yttermera visso underhöll han oss i bussen med lite historik inför varje besöksmål och en koncentrerad exposé över Finlands historia.

Källor

¹ Lundeberg, G., Ridderlöf, S., Schildt, G., 1996, *Runt Finska viken-Botaniska skatter i öster*, Lustgården 1996 Årg. 76 sid. 83-92.

² Rainio, R., 2006, muntl.

³ Finnish Dendrology Society, 1997, *The Áminne estate*, Manuskrift sid.1-3.

⁴ Puputti, K., 2006, muntl.

⁵ Mikkilä, H., 1993, *Vandringslederna i Solböle*, Skogsforskningsinstitutet, Helsingfors sid. 1-40.

⁶ Grönlund, K., Puputti, K., Turunen, A., 1996, *Vandringslederna i Solböle-Lövrädslederna*, Skogsforskningsinstitutet, Forsknings-skogstjänster, Vanda, sid. 1-20.

⁷ Hisinger-Jägerskiöld, B., 2006, muntl.

⁸ Lounatvuori, I., 2004, *Fagervik-Trädgårdskonst i bruksmiljö*, Svenska Litteratursällskapet i Finland, Helsingfors sid. 1-186.

⁹ Koponen, T., Koponen, A.,

2002, *Introduction to new botanical garden at University of Helsinki*, Botanical Garden, University of Helsinki, Häfte med uppdaterad planteringslista sid.1-75.

¹⁰ Koponen, T., 2003, *Den nya Botaniska trädgården i Gumtäkt*, Lustgården 2003 Årg. 83 sid. 45-50.

¹¹ Autio, A., Hagman, M., 2002, *Arboretum Mustila-100 år av dendrologi*, Lustgården 2002 Årg. 82 sid. 49-56.

Norrvikens Trädgårdar

Sveriges vackraste år 2006

100-årsjubilerande Norrvikens Trädgårdar i Båstad har utsetts till "Sveriges vackraste park 2006". På andra plats kom Sofiero Slottsträdgård, och Fredriksdals Museer och Trädgårdar, båda Helsingborg.

Juryns motivering lyder: "Vid årets val har juryn framför allt tagit fasta på Norrvikens konsekventa och välstrukturerade parkarkitektur som skapar en vacker helhetsbild och ofrånkomligt ger besökare en stark och inspirerande upplevelse. Norrvikens skönhet är baserad på Rudolf Abelins originalidé. Ideella eldsjälarna har förvaltat och professionella kreatörer förnyat Norrviken och nu lyckats återge parken sin forna glans och lyft upp den till en kulturhistorisk nivå med uppenbart riksintresse. Parken ger en unik skönhetsupplevelse där vackert utformade trädgårdsrum förenats med klara siktlinjer som öppnar vidsträckta vyer och knyter samman trädgården i

Foto: Tage Andersson

harmoniskt samspel med det omgivande landskapet."

Priset ger i första hand ära och berömmelse men även prisplaketter och ett vårdträd. Dessutom kvalificerade sig Norrviken tillsammans med tidigare års vinnare till en europeisk final.

- På Norrviken känner vi stor glädje över att i samband med vårt 100-årsjubileum ha tilldelats det prestigefyllda priset, säger Vibeke Lind Holm, informationsansvarig vid Norrvikens Trädgårdar och tillägger:

- Må priset bli en ögonöppnare för människorna i Båstad, ja i hela Sverige, så att de inser att Norrvikens Trädgårdar är deras unika kulturarv som de måste kämpa för att bevara!

Svårt val

- Årets val var ovanligt svårt, då juryns slutliga tvåa, Sofiero Slottsträdgård, av allmänheten röstades fram

som vinnare av utmärkelsen "Allmänhetens favorit" och tveklöst är en enastående vacker och i många stycken likvärdig park, säger juryledamoten Richard Aulin.

Europas vackraste park "Sveriges vackraste park" arrangeras i år för fjärde gången. För första gången var det i år en europeisk final. I den valdes italienska Villa d'Este till vinnare.

Villa d'Este, den världskända italienska paradparken vann knappt före Norrvikens Trädgårdar. Dessutom röstades Göteborgs Botaniska Trädgård fram som trea, Ronneby Brunnsspark som fyra och Örebro Stadspark som delad femma.

Den svenska juryn bestod i av: [Peter Lindahl](#), parkchef för Ronneby Brunnsspark (fjolårsvinnare) [Ann Larås](#), journalist och författare [Jörgen Orback](#), landskapsarkitekt [Elisabeth Svalin Gunnarsson](#), kulturvetare och författare, [Richard Aulin](#) och [Markus Fischer](#), projektledare.

STYRELSEBERÄTTELSE FÖR ÅR 2005

Föreningens 85:e årsmöte hölls den 13 mars i Svea Hovrätts lokaler i Wrangel-ska palatset på Riddarholmen i Stockholm, med ett 45-tal medlemmar närvarande.

Efter årsmötet ledde hovrättsrådet Sture Holmbergh en mycket uppskattad vandring genom palatset. Årsmiddag intogs på en restaurang på Skeppsbron. Vid kaffet berättade hermelin-stipendiaten Lars Krantz om sitt arbete med att utveckla Wij Trädgårdar.

Styrelseberättelse och årsredovisning för 2004 godkändes liksom revisionsberättelsen för samma år. Styrelsen beviljades ansvarsfrihet för 2004 års förvaltning

Till föreningens ordförande under år 2005 valdes Arvid Sanmark.

Som ledamöter i styrelsen för perioden 2005 – 2007 omvaldes Katarina Curman, Barbro Dergalin Bång och Sten Ridderlöf. För samma period nyvaldes Henrik Sjöman. För perioden 2005-2006 fyllnadsvaldes Börje Drakenberg och för år 2005 Marie Palmqvist. Kvarstående ledamöter är Björn Aldén, Lars-Erik Kers, Jan Pousette, Gunilla Schildt,

Klaus Stritzke och Gunilla Wingborg. Till revisorer om-valdes Kristina Posse och Eva Jäderberg och till revisorssuppleant Kerstin Fogelberg. Som ledamöter i valberedningen omvaldes Pia Collins, John Dormling och Eva von Satzger, tillika sammankallande.

Årsmötet beslöt att medlemsavgiften inte skulle ändras.

På förslag av styrelsen utsåg årsmötet John Dormling till hedersledamot.

Vid årsmötet mottog Lars Krantz årets stipendium om 10 000 kr ur Sven A Hermelins minnesfond. I sin motivering till beslutet framhöll styrelsen Lars Krantz stora insatser för trädgården på Rosendal och den i Wij i Ockelbo samt hans förmåga att med olika diskussionsparter locka fram skapande samtal, där alla blir delaktiga och hängivna problemlösare.

VERKSAMHET

Föreningens verksamhet har i huvudsak omfattat två studieresor, ett antal exkursioner och en temadag om årets träd samt utgivning av årsskriften Lustgården. Exkursionerna har avsett be-

söksmål i Stockholmstrakten och i Skåne

1-15 april.

Utlandsresan, som gick till Kina blev en stor upplevelse för de 39 medlemmar som deltog. Huvudmålen var Peking, Shanghai, Suzhou - trädgårdsstaden, Guillin - Lifloden och sockertopsbergen, Dali och Lijiang i Yunnanprovinsen. Se artikel sid 107 i Lustgården 2005. Ansvarig för upplägget var Göran Lundeberg tillsammans med Lotusresor. Ledare: Ingrid Booz Morejohn, botanisk sakkunnig: Göran Eriksson (Lotusresor).

5 juni besöktes Tycho Brahes trädgård på Ven, Skåne.

14 st personer njöt en fin försommar-dag i den återskapade renässans-trädgården.

Resan leddes av Louise Mannerstråle. Utflykten presenteras kort i Lustgården 2004 s. 107-108.

25 maj

Promenad genom koloniområde i Riksby, Bromma, där Inger Helmstein för 12 deltagare redogjorde för områdets historia och de regler som styrt utvecklingen. Besök gjordes i några olika typer av trädgårdar.

1 juni

i syrenernas tid, ledde Uwe Koch 25 deltagare på en intressant vandring bland villaträdgårdarna i Ålsten, Visiter gjordes i några trädgårdar, där var hade sin egen charm. Ansvarig: Barbro Dergalin Bång.

4 juni

Besök i Krapperup under Louise Mannerstråles ledning. 16 deltagare.

19-22 augusti

44 personer deltog i årets land-

skapsresa, som gick till Gästrikland, Hälsingland, Medelpad och Ångermanland. Ledare: Henry Karlsson och Jan Pousette. Se sid 121 i Lustgården 2005.

27 augusti

Besök i Kungsparken och Pildammsparken i Malmö där fem deltagare bjöds på en intensiv dag av ciceronen Leif Andersson. Ledare: Åse Brunnström.

1 september

Elva deltagare guidades i Hammarby Sjöstad, en nyuppförd välplanerad stadsdel i Stockholm. Guider: Lotta Magnusson och Ola Fritzon, som varit delaktiga i utformningen.

17 september

Omröring tio deltagare vandrade i Alnarpsparken under Åse Brunnströms ledning.

29 september

Färd till Ekolsund för besök i parken och arboretet. 15 medlemmar deltog. Ledare: Göran Lundeberg och Börje Drakenberg.

28 oktober

Årets temadag behandlade ädelgranen Abies. 17 personer upplevde en intressant dag i KDF:s lokaler, Stora Skuggan på Norra Djurgården under ledning av Ingegerd Dormling och Börje Drakenberg.

16 november

Sista arrangemanget för året var bildvisningen i KSLA:s lokaler. Jan Pousette visade bilder från norrlandsresan och Göran Lundeberg från Kina, därefter intogs vin med tilltugg i källarvalven. Göran Lundeberg var kvällens ansvarige.

STYRELSE OCH FUNKTIONÄRER

Styrelsen har under året haft tre sammanträden varav ett konstituerande.

Lustgården 2005, årgång 85, sändes till medlemmarna i början av december.

Arbetsutskottet, som även fungerat som redaktionsutskott, har haft följande sammansättning: Arvid Sanmark ordförande, Jan Pousette vice ordförande, Marie Palmqvist sekreterare, Katarina Curman redaktör Lustgården, Klaus Stritzke skattmästare, samt Sten Ridderlöf och Gunilla Wingborg.

Utskottet har sammanträtt sju gånger.

Birgitta Stritzke har tjänstgjort som medlemssekreterare.

EKONOMI

Årets resultat av föreningens verksamheten visar ett överskott med 0.00 kr. Föreningens fondandelar har under året stigit i värde i högre takt än börsutvecklingen och har ökat med mer än 30 procent.

Utgivningen av Lustgården kunde tryggas bl.a. genom bidrag från Kungl. Patriotiska Sällskapet och Kungl. Skogs- och Lant-

bruksakademien ur Stiftelsen Carl-Fredrik von Horns fond.

MEDLEMMAR

Vid årets utgång var medlemsantalet 654 st vilket är en glädjande ökning av de totala medlemsantalet med 34 st. Ständiga medlemmar var 144 st. Till föreningens hedersmedlemmar var 13 st utsedda, varav 7 i Sverige och 6 st utomlands.

STYRELSENS TACK

Styrelsen vill framföra sitt varma tack till alla som under året genom insatser av olika slag har bidragit till att främja föreningens verksamhet.

Stockholm i februari 2006
För styrelsen

Arvid Sanmark
Ordförande

Marie Palmqvist
Sekreterare

<i>Medlemmar</i>						
År	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Hedersmedlemmar i Sverige	7	7	6	9	6	7
Hedersmedlemmar i utlandet	3	3	6	12	6	6
Årsbetalande medlemmar	467	464	442	405	387	401
Familjemedlemmar	68	88	72	72	72	77
Ständiga medlemmar	134	133	130	129	128	144
Studerande medlemmar	11	19	14	16	8	7
Utbytesmedlemmar	12	11	11	11	13	12
Summa	702	725	681	654	620	654

LUSTGÅRDEN

ges årligen ut av Föreningen för Dendrologi och Parkvård.
Skriften vänder sig till en kvalificerad och engagerad
krets av personer med intresse för träd och
parker. Författarna är botanister,
landskapsarkitekter och
andra specialister.

Salix Caprea

Sälg, Sälgpil. Sall. Säll. På finska *Salava*.

- a. honblomster – b. en liten stjelk med ett honhänge –
- c. hanblomster – d. en gren med hanhänge –
- e. fröhus – f. några frön – g. ett ensamt frö –
- h. en qvist med honhängen som
hysa mogna frö.

Illustrationen är hämtad ur *Svensk Botanik*, även benämnd
"Palmstruchs flora," som började publiceras år 1802 med
bistånd från Kungl. Vetenskapakademien.